

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek



Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

OTTENDE BIND · 1914



KØBENHAVN · 1914
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

REDAKTIONSUDVALG

J. FINSEN, By- og Herredsfoged, Ringkøbing

P. STORGAARD PEDERSEN, Lærer, Hee

P. SEVERINSEN, Sognepræst, Bringstrup pr. Ringsted

INDHOLD

	Side
Indledning	1
Beboelseslejligheden	9
Husenes Bygningsmaade	25
Udhusenes Indretning og Brug	28
Husdyrenes Røgt	30
Hestene	31
Faarene	32
Svinehold	33
Svinehandel til Udførsel	36
Handel med de andre Husdyr	37
Kreaturhandelen i æ Sonden	40
Fjerkræ	43
Markeder	43
Jordens Dyrkning	47
Dyrkning af den magreste Sandjord	49
Den gode Jord med Lerunderlag	51
Julemærker	52
Avlsredskaber	58
Høslet og Høst	66
Bjærgning af Ildebrændsel	77
Mandlig Husflid	82
Fælles Husflid	88
Kvindelig Husflid	94
Pottemageriet	96
Bagning	97
Maltgøring og Ølbrygning	99
Hjælpsomhed mod Trængende	105
Hjælpsomhed mellem Ligestillede	113
Den daglige Levemaade	114
Selskabslivet, Julegilderne	119
Bryllupper	122
Barselfærd og Børn	128
Forældre og Børn	132
Husbonde og Tyende	135
Aftægtsfolk	136
Jordefærd	139
Troen paa det overnaturlige	142
Det religiøse Aandsliv	150
Jordemødre	156
Lægevæsenet	156
Efterskrift	164
Medlemsfortegnelse	166
Uddrag af Regnskabet	176



GAMLE MINDER

FRA HAMMERUM HERRED

Fortalt af J. A. TRØSTRUP, JØRGEN JACOBSEN,
OLE ANDERSEN og LAURITZ OLESEN

INDLEDNING

I den Tid, gamle Folk nu kan mindes, er der over hele Landet sket store Ændringer i Folkets Levevis, saa de, der nu er unge, ofte kan have ret vanskeligt ved at tænke sig Forholdene, som de var i deres Bedste-forældres Tid.

Gælder dette i Almindelighed, maa det dog især være fremtrædende i Hammerum Herred, der for 70 Aar siden for største Delen henlaa i samme Naturtilstand, som det havde haft gennem Aarhundreder, nemlig som udstrakte, ufrugtbare Hedestrækninger. Ved Aaer og Kær var der nogenlunde tæt bebygget, men ude paa den flade, endeløse Hede var der langt mellem Husene. Som de mest øde Sogne i Herredet betragtede man Skarrild, Arnborg og Sunds, fordi de især savnede mere frugtbare Engstrækninger, som fandtes i Herredets øvrige Sogne. Til Herredets bedste Sogne hører Vildbjerg, Nøvling, Snebjerg, Herning, Gjellerup og Ikast. Flere Steder her træffer man gode Muldjorder med Lerunderlag, men Dyrkningen deraf stod langt tilbage.

I dette vort Lands største Herred, der er henved 21½ Kvadratmil, fandtes der nemlig for godt 100 Aar siden knap 7000 Mennesker, og de maatte endda for

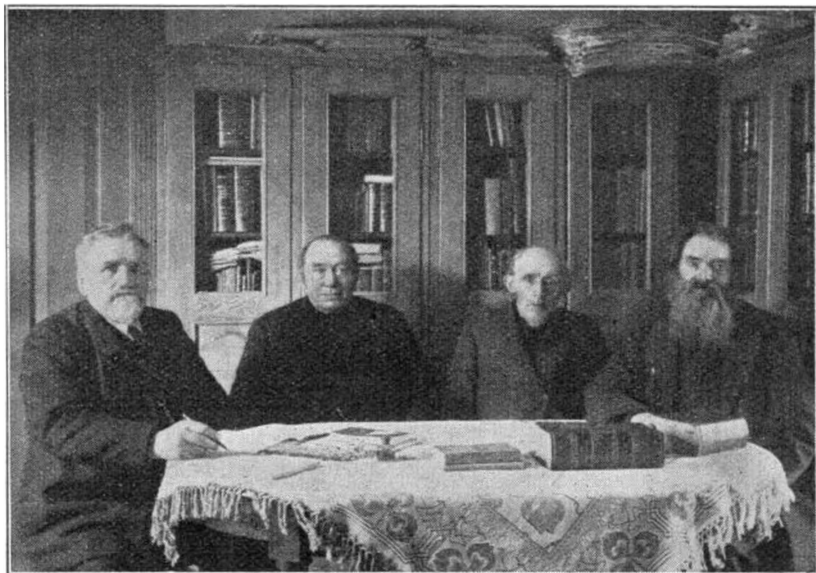
at friste Livet udvise en højst nødvendig Tarvelighed baade i Levemaade og Klædedragt. Men i den sidste Menneskealder har Hammerum Herred haft en rig Udvikling, saa dets Udseende næsten helt er forandret. Folketallet, der 1860 var omtrent 13,000, er nu næsten fordoblet, og der er endda Muligheder for, at Egnen kan føde mange flere. Æren for dette store Fremskridt skyldes først og fremmest Egnens nøjsomme, flittige og fremadstræbende Befolkning, som med stor Dygtighed har forstaaet at drage Lære af Hedeselskabets Virksomhed til Fremme af Plantning, Engvanding, Mosebrug og Tilvejebringelsen af Mergel, som er en Hovedbetingelse for, at de kalkfattige Hedejorder med Fordel kan inddrages til Dyrkning.

Men netop nu, da det gamle fattige Hammerum Herred, som man spotvis kaldte „Jammerfuld Herred“, forsvinder, kan der maaske være god Grund til at redde Minderne om Fortids Sæd, Skik og Levevis.

Den følgende Fremstilling af disse Forhold er bleven til paa den Maade, at fire gamle Mænd i Herning er enedes om i de sidste Aar at samles et Par Gange om Ugen for at gennemgaa og optegne de Minder, de fra Barndoms- og Ungdomstiden har bevaret om det Hammerum Herred, der forsvinder eller er forsvundet. Efter Fortællernes Opfordring har „Historisk Samfund for Ringkøbing Amt“ nu paataget sig at faa dette Arbejde udgivet i Trykken. Det har nemlig været Forfatternes Tanke og Ønske med de gamle Minder, som her fremlægges, at de skulde tjene til for en større Kreds at knytte et Baand mellem Fortid og Nutid, og dette Ønske har Styrelsen for „Historisk Samfund“ med Glæde kunnet dele.

Nogle faa Træk om hver af de fire Fortællere skal her meddeles:

JENS ANDERSEN TRØSTRUP er født den 28. Septbr. 1830 i Birkmose, Timring Sogn, hvor hans Forældre, Gaardmand Anders Trøstrup Jensen og Hustru Mette Pedersdatter, boede. Han voksede op i et godt, kristeligt Hjem under smaa Kaar, der dog lidt efter lidt bedredes. Saa snart det var muligt, maatte den lille Jens gøre Nytte som Hyrde, og ofte maatte han vogte store

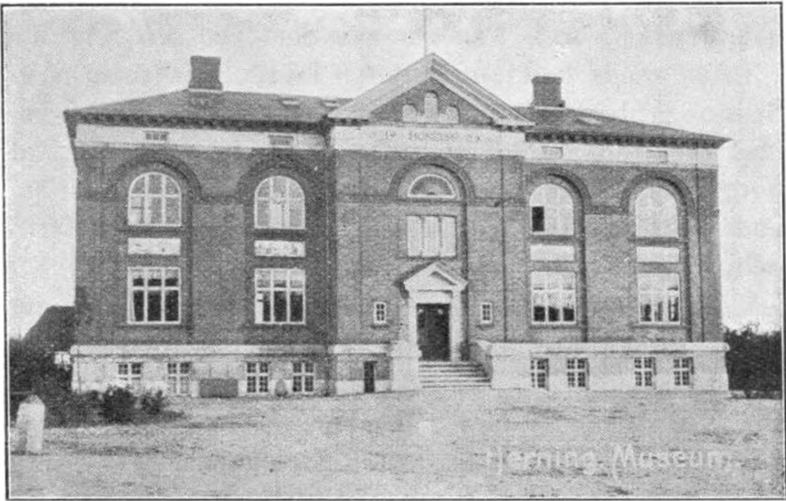


Lauritz Olesen, Ole Andersen, Jørgen Jacobsen og J. A. Trøstrup

Flokke løsgaaende Faar og Fækreaturer i Hede og Mose. Ikke længe efter Konfirmationen blev han Vinterlærer, og kun afbrudt af Soldatertjenesten i Kiel fra 30. Maj 1854 til sidst i September 1855 blev han ved denne Gerning til 1858, mens han i Sommertiden var hjemme og deltog i Gaardens Drift. I Vinteren 1858—59 blev han i Lønborg Præstegaard — ifølge Tilbud af Pastor E. W. Jeger der — forberedt af derværende Huslærer N. O. Sørensen til Optagelse paa et Seminarium, og i Sommeren 1859 optoges han paa Jælling Seminarium.

Opholdet paa Jælling under Forstander Svendsens aandfulde og dygtige Undervisning var en overordentlig lykkelig Tid for J. A. Trøstrup. Her modtog han og hans Kammerater en Paavirkning, der blev til største Velsignelse for dem under deres Fremtids Gerning. Han skriver derfor ogsaa: „Danmark har næppe haft bedre Seminarieforstander end Svendsen, og jeg mindes endnu baade ham og Seminariets andre Lærere med hjærtelig Glæde og Tak.“ 1862 tog han Afgangsprøve paa Seminariet, og samme Efteraar blev han kaldet til Embedet som Skolelærer og Kirkesanger i Torsted. I November s. A. ægtede han Margrete Bærtelsdatter fra Bjerregaard i Vedersø. Hun blev ham en trofast Medhjælp gennem 28 $\frac{1}{4}$ Aars Samliv. Efter hendes Død 1891 blev det saa tomt for den barnløse Enkemand i den gamle Degnebolig, hvor han var vant til at se sin Hustru færdes. Sjælelig nedtrykt af Sorgen og Savnet søgte og fik han Afsked fra sit Embede med Efterløn fra 1. Oktober 1892. Han flyttede nu til Timring Kirkeby, hvor han tænkte paa at henleve sine sidste Dage i Ro tæt ved den Kirkegaard, hvor hans Hustru og hans Forældre hvilede. Men Trøstrups virksomme Natur tilod ham ikke at sidde i Ro ret længe, og den aldrende Mands Evner og Arbejdskraft blev tagne i Brug i langt højere Grad, end han nogensinde havde tænkt sig. Allerede før 1870, mens han var Lærer i Torsted, fik han den Tanke, at der i Herning, Midtpunktet for den gamle „Bindstow-Egn“, burde dannes et Museum for Midt- og Vestjylland. Tanken vandt Tilslutning og Godkendelse paa Egnen, og Trøstrup blev stærkt opfordret til at virke for denne Sags bedst mulige Fremme. Modstræbende tog han imod dette Hverv, men da han først havde paataget sig det, lagde han al sin Kraft ind paa Sagens Gennemførelse. Han rejste omkring i Vestjyl-

land og indsamlede kulturhistoriske Genstande i stor Mængde, og han fik større og større Kredse opildnet for Virksomheden, som omsider fik saa stort Omfang, at han 1897 maatte flytte til Herning og bo der til Stadighed. Trøstrup fik to Værelser i Herning Tinghus overladt til sine Samlinger; men snart var her for lidt Plads, og ved Støtte fra Staten rejstes da den smukke Museumsbygning i Herning, og baade den og



Herning Museum

den nærliggende gamle jydsk Bondegaard staar nu med deres rige Samlinger som Vidnesbyrd om, hvad en enkelt Mand ved ihærdig Virken kan udrette. Trøstrup tog ikke denne Gerning op i Tiltro til sine egne Evner og Kræfter, men som et Arbejde, Gud havde lagt til ham, derfor kan han ogsaa i al Ydmyghed udtale: „Gud lod Sagen lykkes meget bedre, end jeg fra først af turde vente“. Ved Optegnelserne, som de fire gamle Mænd har gjort om Folkelivet i Hammerum Herred, har Trøstrup været meget virksom, og især har han sørget for Billedstoffet, idet han selv har leveret

en Del Tegninger og dernæst faaet Billeder fremstillede af saadanne Museumsgenstande, der omtales i Fortællingen.

JØRGEN JACOBSEN er født den 21. Oktbr. 1839 i Lind By, Rind Sogn, hvor hans Forældre Jacob Christian Jørgensen og Hustru Mariane Christensdatter var Gaardmandsfolk. Til sit 15. Aar var han hjemme, og i de følgende 6 Aar arbejdede han ved Landbrug forskellige Steder som Tjenestekarl. Derefter lærte han Murerhaandværket, som han var sysselsat ved om Somrene i 3 Aar, mens han om Vinteren lavede Kornsaald. Ved Sessionen havde han faaet et højt Nummer, men han blev dog indkaldt til at møde 1863 ved Hæren i Aalborg. Da Krigen brød ud, maatte han møde i Altona, kom med til Dannevirke, og ved Tilbagetoget derfra deltog han i Kampen ved Sankelmark. I Fægtningen ved Oversø blev han taget til Fange og ført til Magdeburg. Efter Fredslutningen 1864 kom han hjem og blev samme Efteraar gift med Margrethe Cathrine Christensen, en Husmandsdatter fra Hammerum. Han arbejdede nu ved sit Haandværk om Sommeren, og fra 1865 var han Vinterlærer i Lund og Busk Skoler i Gjellerup i 9 Vintre. Da der nu blev en fast Lærer i disse Skoler, flyttede han til Sunds og drev sit Haandværk. Men kort efter fik han Benedder i sin højre Arm og maatte derfor nedlægge Murskeen. Nu blev han Vinterlærer i Trælund, Tjørring Sogn, og Kjær, Herning Sogn. 2½ Aar senere blev han konstitueret Lærer i Ildskov og Røgen Skoler i Sunds Sogn og Aaret efter fast ansat der. Efter 15 Aars Virksomhed her fik han Skaaphus Biskole i Stedet for Røgen. Indtil Aaret 1900 holdt han Skole i lejede Stuer. Han fik 1907 sin Afsked med Pension og flyttede derefter til Herning, hvor han har boet siden. Jørgen Jacobsen er en udmærket Fortæller,

noget i Slægt med de gamle Sagafortællere. Kort og præcist forstaar han at oprulle et historisk Billede, saa det staar med skarpe Træk i Tilhørernes Hukommelse, og da faa som han kender Sæd og Skik fra Hammerum Herred i ældre Tid, har han haft sin gode Del i den efterfølgende Fremstilling.

OLE ANDERSEN er født den 26. August 1836 i Meldgaard, Rødding By, Vilbjerg Sogn. Hans Forældre var Gaardmand Anders Christian Christensen og Hustru Sidsel Olesdatter. Fødegaarden var en temmelig stor Ejendom, og da Ole Andersen var den ældste af 10 Søsken, kom han tidlig til at tage fat i Arbejdet derhjemme. Da han var 28 Aar gammel, blev han gift med Jens Hansens Datter i Nøvling Annekspræstegaard, og denne Gaard ejede han fra 1863—1898. Da hans Hustru nu var bleven svagelig, og Alderen ogsaa begyndte at mærkes paa hans Kræfter, solgte det barnløse Ægtepar den temmelig store Gaard og købte en mindre Ejendom i Snebjerg, hvor de boede i 9 Aar. Da mistede Ole Andersen sin Hustru, og kort efter solgte han sin Ejendom for at flytte til Herning og der henleve sine sidste Dage. Naar Folk kommer hen paa Alderen og udover den travle Manddomsgerning, da melder Minderne fra Barndom og Ungdom sig ofte med en forunderlig Klarhed og Styrke. Det har da ogsaa været Ole Andersen til Glæde og Forfriskning at være med til at nedskrive Minderne om den Tid, han har levet og virket i Hammerum Herred.

LAURITZ OLESEN, Søn af Gaardmand Ole Lauridsen og Hustru Karen Andersdatter, er født i Alstrup By, Naur Sogn ved Holstebro den 16. Januar 1841. Indtil sit 18. Aar deltog han i Hjemmets Arbejde, tjente dernæst et Par Aar hos fremmede, hvorefter han et Aar var i Landbrugslære hos A. Jessen, Vejerslevgaard.

Derefter var han Elev paa Viby Højskole, hvor han fik Lyst til Lærergerningen. Sin Forberedelse dertil søgte han paa Staby Højskole, hvor han ret følte sig tiltalt af den fortrinlige Vejledning, daværende Forstander J. Albrecht Sørensen kunde give. Fra 1865—67 var han dernæst Elev paa Blaagaard Seminarium. Efter endt Uddannelse der aftjente han sin Værnepligt, hvorpaa han var Hjælpelærer forskellige Steder, indtil han 1875 blev kaldet til Andenlærer og Kirkesanger i Byrum paa Læsø. Efter et halvt Aars Virksomhed der blev han Andenlærer og Kirkesanger i Furreby ved Løkken. Fra 1876—78 var han Lærer i Nøvling Sogn, Hammerum Herred, og derefter var han Lærer og Kirkesanger i Arnborg, samme Herred, indtil han 1. Januar 1905 søgte og fik sin Afsked med Efterløn. 1907 flyttede han til Herning, hvor han har boet siden. Med stor Interesse har han taget Del i den efterfølgende Fremstilling, som han i Hovedsagen har ført i Pennen. Den 6. September 1870 blev L. Olesen gift med Ane Christensen, en Gaardmandsdatter fra Madum. Hun døde omtrent elleve Aar senere fra Ægtefælle og syv Børn, tre Sønner og fire Døtre, som alle endnu er i Live. Tre Aar efter ægtede L. Olesen Mette Marie Hveisel, der da var Enke efter Lærer Niels Jensen af Dyngby. Hun døde den 17. Juli 1913.

Foranstaaende korte Redegørelse om Fortællerne af de efterfølgende gamle Minder og disses Fremkomst kan formentlig have Interesse for og tjene til nødvendig Oplysning for Læserne.

Hee Skole, den 29. September 1913.

P. Storgaard Pedersen.

BEBOELSESLEJLIGHEDEN

Beboelseslejligheden var den Tid ligesom nu meget forskellig i de forskellige Hjem her paa Egnen som forresten overalt. Kom man da ind i en Bondegaards *Forstue* (Forgang), var den sædvanlig pikket med smaa Kampesten. I dens Loft var en Lem med Opgang til Loftet, og for at komme der op brugte man en kort Stige, der enten var løs eller fastgjort saadan, at den kunde løftes op og gøres fast ved en Krog, som var fastgjort i Loftet.

Kom man derfra ind i *Dagligstuen*, var der i Reglen stampet Lergulv med en flad Kampesten tæt indenfor Døren fra Forstuen og ligeledes tæt indenfor Køkkendøren. I de almindelige Bøndergaarde var Dagligstuen sædvanlig tre Fag, hver to en halv Alen. Mange Steder var Bordet ikke længer end under de to Fag. Bordet stod altid nærmest Indgangsdøren med fast Bænk og tidt ogsaa Panel for Bordenden og langs den ydre Væg, saa langt som Bordet var; en løs Skammel, der havde samme Længde som Bordet, stod ved den Side, som vendte mod Stuen. Under Bordpladen var der sædvanlig to Skuffer, hvoraf den ene havde to ulige store Rum, et lille Rum til Skeer, Knive og Gafler, der brugtes daglig, og et større Rum til Levninger af Brød o. lign.; denne Skuffe kaldtes Brødskuffen. Den anden Skuffe, der ikke var delt, var sædvanlig større og kaldtes Bindetøjsskuffen, fordi man deri gemte de Bindehoser, som man daglig bandt af, til de var færdige. Det var dog ikke alle Steder, at Skeer og Gafler gemtes

i Bordskuffen; men nogle Steder blev Mandfolkene Skeer og Gafler stukne ind i Øskener af Læder eller Træ, der var fastgjort paa Bjælken. Borde og Bænke var sjælden malede, men hvidskurede. Panelet omkring Bænkene var paa sine Steder udskaarne. Det Rugbrød, man skar af, stod somme Steder i Bænkrogen. I de mere velhavende Hjem var der mange Steder, hvor Bord og Bænke med Panel udfyldte hele Stuens Længde ved den ene Side; men hvor dette ikke var Tilfældet, og der var et Rum ved nederste Bordende, dér brugtes dette Rum af Kønen og Pigen til Karten og Spinden og anden siddende Husgerning.

Ved den modsatte Side i Stuen var der enten et Kammer med to Senge i eller, hvor der ikke var Kammer, stod der to Alkovesenge; disse Senge var til Karlene og Pigerne. Var der kun én Karl og én Pige i Gaarden, laa der gjerne en Hyrdedreng hos Karlen og en Hydepige hos Pigen. Det var den Gang meget sjældent, at der her i Egnen var Staldkammer i Bøndergaardene. De to nævnte Senge var saaledes, at Sengestokken var af to eller tre høvlede Fjæl. For at forhindre Sengeklæderne i at falde ud af Sengene var der ved begge Ender af Sengestokken paasat et Stykke Fjæl, Sengeknægt. Hvor Sengeenderne naaede sammen, var opsat Fjæl som Skel. Under Sengestokken var muret med ubrændte Lersten, som stod paa Enderne og var hvidtede paa den Side, som vendte mod Stuen. I disse Senge var somme Steder paa Bunden sat Lyngknipper med Roden nedad og tæt sammenpressede. Oven paa Lyngen var fin Halm (Slidhalm). Ældre Folk ved at fortælle, at der mellem Lyngknipperne kunde komme ubudne Gæster: Mus, Ildere og Snoge, hvilke to sidste Slags dog var meget sjældne der. Det var dog heller ikke saa sjældent, at der var Fjælbund i Sengene omtrent $\frac{1}{2}$

Alen fra Gulvet. Ovenpaa denne Fjælbund blev lagt Halm, som før nævnt over Lyngen, og i Rummet under Fjælbunden gemtes tidt Kartofler til Vinterbrug. Langs den ydre Væg satte man et eller to tætte Lag tørre Mortørv for at værne Kartoflerne mod Frost. Sengene var, som før sagt, for Gaardens Folk af begge Køn. I vore Dage synes man vel, at det var usømmeligt, at Karle og Piger laa i samme Stue og altsaa klædte sig af og paa i hverandres Paasyn; dog var det *meget sjældent*, at der skete noget usømmeligt. Vi gamle Mænd tror ikke, at vor nuværende Ungdom har saa megen Selvbeherskelse og Blufærdighed, som de unge i den Tid ejede.

Sovekammeret var i Reglen lille og simpelt indrettet, der var kun en Panelseng for Husbonden og hans Hustru. Der var flere Steder, at der enten ved Fodenden af Sengen eller oven over Fodenden i den var lavet en lille Fjælseng til et eller to af de mindre Børn. Det mindste Barns Vugge stod ved Forældrenes Seng.

Baade i Dagligstuen og Sovekammeret var der Kakkelovne. Dagligstuens var sædvanlig en saakaldt norsk Bilægger, der var udstyret paa forskellig Maade, f. Eks. med Messingknapper eller Kugler paa Hjørnerne. Oven paa Kakkelovnen var der en Træskuffe med Bund af Pladejærn, og denne brugtes til at tørre Malt i; den var omtrent fire Tom. dyb. Nogle Steder var der ogsaa en Skuffe tæt neden under Kakkelovnen, som brugtes til at tørre i. Oven paa *hver* af Kakkelovnens øverste Hjørner var der fastskruet en Jærnoplanger, som var omtrent $\frac{1}{2}$ Alen høj, med et Hul i den øverste Ende; gennem disse Huller var der smalle Jærnstænger, hvis Ender var fæstede i Skorstensmuren, og paa disse Stænger var der løse Jærnkroge, hvorpaa hængtes forskellige Klædningsdele til Tørring.

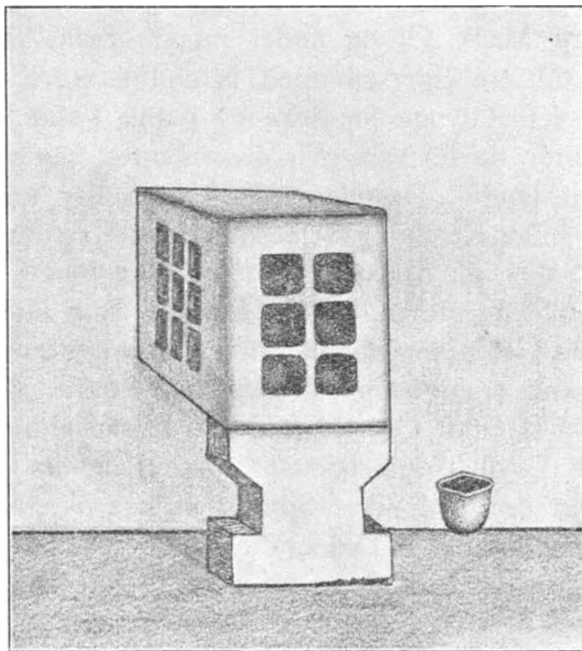
I tidligere Tider var det kun i særlig velhavende Bønders Hjem, hvor der var Malmkakkellovne (de saakaldte Bilæggerovne), men Kakkellovne var da sædvanlig



En Kakkellovn støbt i „Nes Værk“ i Norge

murede af de saakaldte „hollandske Klinker“, et Slags Mursten, som gav en klingrende Lyd fra sig, naar de sloges mod noget haardt, og af den Grund hed de paa engelsk „Cachel-stone“. Heraf kommer Navnet „Kakkellovn“, fordi de første Bilæggerere blev muret af disse Kakkellovsten. Folk fandt ogsaa her paa at lave og brænde

nogle Sten, som særlig passede til at mure Kakkellovne af, og disse kaldtes Kakkellovnssten. I saakaldte Potkakkellovne var indmuret sortbrændte Lerpotter. Disse Lerpotter havde en firkantet Munding, omtrent 6 Tom. paa hvert Led, men afrundede imod Bunden; de var 5 à 6 Tom. dybe og indmurede saadan, at de laa paa



En Potkakkellovn og en Kakkellovnspotte

Siden med Mundingen ud imod Værelset og Bunden ind i Kakkellovnen; der var indmuret flere eller færre i begge Sider og i Fordelen af Kakkellovnen. Der var nogle Steder murede Kakkellovne, hvori der i Forsiden var indmuret en Jærnplade af svensk Pladejærn; der var ogsaa enkelte Steder, hvor en Jærnplade var bøjet om, saa begge Ender var murede ind i Skorstenen og dannede en halvrund Kakkellovn.

I første Halvdel af forrige Aarhundrede saas mange

Steder en af de sidstnævnte Slags Ovne i Folks Sovekamre, Bagestuer og Madkamre. Af de nævnte Kakkellovne var især Potkakkellovnen til megen Nytte; thi blev der f. Eks. levnet kogte Kartoffler fra Middagsmaden, saa var det en yndet Ret, især for Børnene, at faa disse stegte til Mellemmaden ved Aftenstid. I disse Potter kunde ogsaa varmes de forskellige Slags hjemmeavlet The samt Mælk, Øl og andet mere. Folks Rugbrød blev da tidt tre Uger gammelt, ja endnu ældre, saa det var ikke let at tygge for Børn og gamle Folk; saadant Brød kunde da let varmes i disse Potter, saa det blev lettere at tygge. Desuden kunde Folk der tørre forskellige smaa Klædningsdele som Sokker, Wanter o. l.

Ved Siden af Kakkellovnen saa man nogle Steder muret et Sæde af vindtørrede Lersten, som almindelig nævnedes „Oldefarsæde“, Grunden dertil var nok den, at de gamle trængte mest til Varme. I dette „Oldefarsæde“ var der tidt Opholdssted for de saakaldte Faarekyllinger (*Gryllus domesticus*),* disse sang om Aftenen derved, at de gned deres Springben paa Vingerne, og denne ejendommelige Lyd kaldte man deres Sang. Naar de om Aftenen kom frem fra deres Skjulested og fløj omkring i Stuen og omkring Lyset, var det et sikkert Tegn paa stærk Blæst og ondt Vejr. Man ved for vist Eksempel paa, at Faarekyllingerne har flyttet fra et Hjem, og Folk undredes over Grunden dertil; men kort Tid efter er saa dette Hjem brændt.

I Dagligstuen var der sædvanligt to à tre Stole og enkelte saakaldte Treben, som brugtes til Sæde for dem, som kartede Uld (Tow). Der var tillige mange Steder en Lænestol, hvis Sæde var flettet af Halmsimer, og det samme var ogsaa tidt Tilfældet med Sæderne i

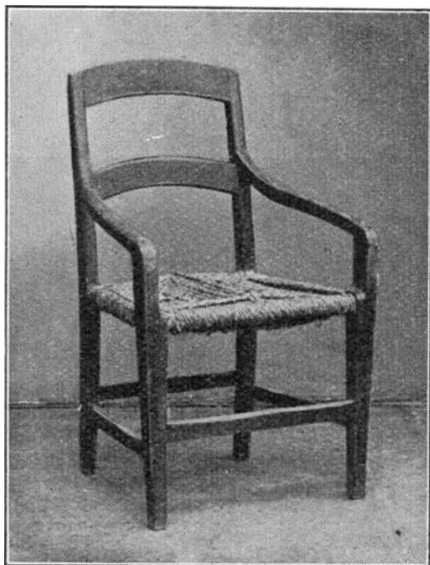
* Faarekyllinger ligner meget Græshopperne og er omtrent en Tomme lange.

andre Stole. Imellem Indgangsdøren og Døren til Madkammeret stod nogle Steder en Dragkiste eller et Skatol. I mange Dagligstuer saas der de saakaldte Tallerkenrækker, som var fastgjorte i Væggene tæt op mod Loftet; i disse stod Tintallerkener og Tinfade saaledes, at den øverste Kant hældede ind ad mod Stuen. Disse Ting var næsten altid blankt pudsede; det var sædvanlig Lørdag Eftermiddag, at Husmoderen eller Pigen pudsede disse Tintallerkener; tidt dyppede hun da en vaad Finger i fint Sand og tegnede dermed et Kors og nogle andre Prydelser indvendig i hver Tallerken og hvert Fad; det var en god Prydelse for Stuerne.

Som Væggeprydelser var der desuden mange Steder præntede Minder over Familiens afdøde og enkelte

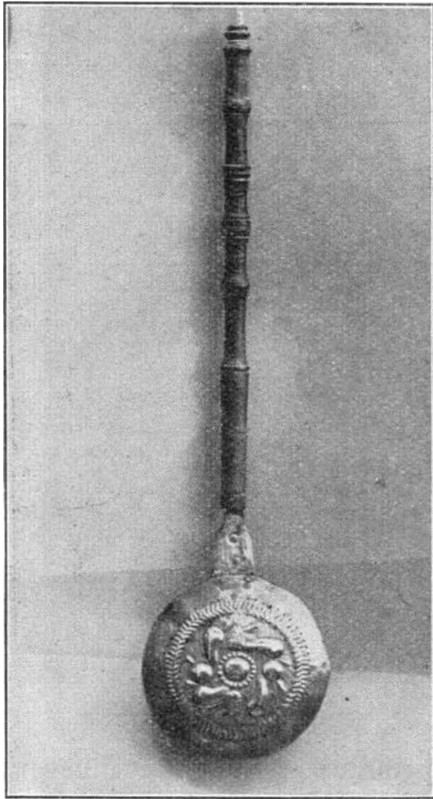
Steder Brudesange, Himmelbreve og religiøse Billeder, alle i Glas og Ramme, et Varmebækken (Sengevarmer), et Maanglebrædt med Stok, et Alenmaal og en Træeller Jærnvægt (Bismer), og disse Ting hang paa forskellige passende Steder i Dagligstuen; desuden var der et Spejl.

Imod den underste Flade af Bjælken forved Kakkelloven var fastsømmet mindst to Beder med passende Afstand imellem; disse Beders Ender var syv eller otte Tommer uden for Bjælken med hver Ende, og oven



En Stol med Sime-Sæde

paa disse lagdes to temmelig brede Fjæl som Mælkehylder; her opsattes Mælken i sortbrændte Lersætter for at værne den mod at fryse. Den ene af os var i sin Barndom Vidne til en lille morsom Tildragelse. Et



Et Varmebækken

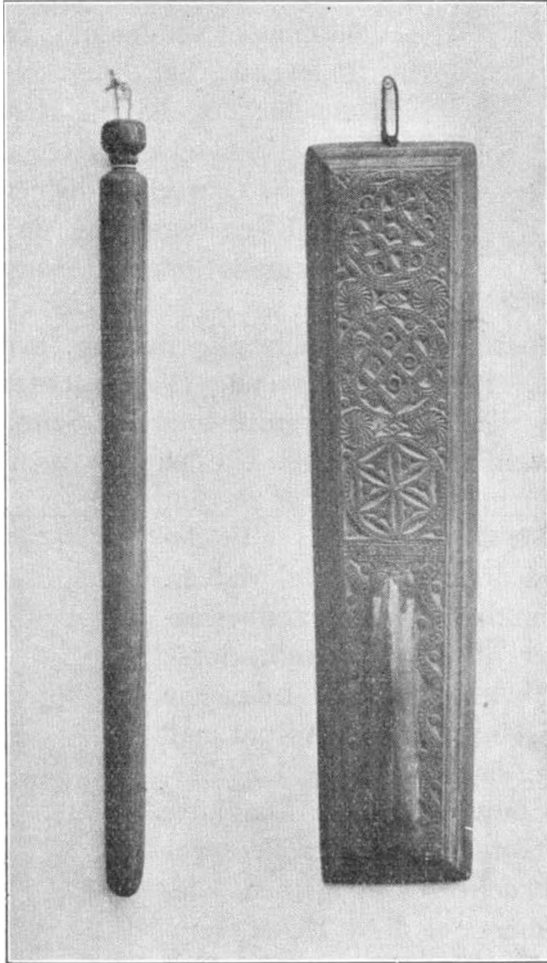
Par Mænd kom i glad Stemning fra et Bryllup iførte deres Stadsklæder med høje Hatte og lange Slag. I deres Glæde begyndte de at danse og hoppe; men der var lavt til Loftet dengang, og Enden blev, at den ene med sin høje Hat stødte mod Hylden, saa Sætter og Mælk faldt dem om Ørerne, og deres Kisteklæder tilredtes ilde. Husmoderen var nok ikke glad ved Følgerne af denne Lystighed.

I mange Hjem var der et lille, udskaaret eller malet Skab, for det meste af Egetræ;

det var enten indmuret eller ophængt et passende Sted i Stuen. Dette Skab brugtes som Gemme til vigtige Papirer, Penge, Sølvskeer, Sølvbægre, Hovedvandsæg, Kruse med Sølvlaag, Sukkertang af Sølv o. a. m. Alle disse Sølvsager var sædvanlig Arvesølv og sattes kun frem ved højtidelige Lejligheder.

I Dagligstuen var der ogsaa en Klokke (Stueuhr),

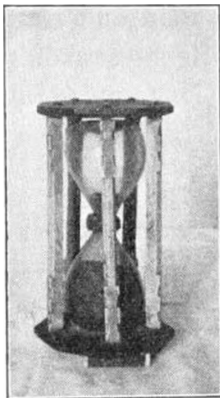
en saakaldt Viser, der kun viser Timerne med én Viser. I velhavende Hjem kunde man dog træffe et saakaldt Slagværk, hvoraf enkelte kunde gaa i 8 Dage uden at



En Maangelbrædt og en Maangelstok

trækkes op. Disse Slagværk slog altid med en eller to Hamre paa en eller to Simler; det var en yndig Klang, naar en saadan Klokke slog.

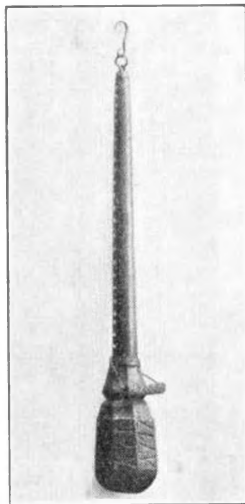
Viserne og Slagværkerne havde afløst Timeglassene,



Et Timeglas

hvis ene Ende var fyldt med fint Sand, der løb gennem et lille Hul i Midten ned i det nederste Rum i Løbet af en Time; naar Sandet var løbet ned, skulde Glasset vendes o. s. fr. Yderst faa nulevende har brugt en saadan Tidsmaaler; dog har en af os set en i Sunds Kirke, og en anden af os har set en i S. Lem eller Dejbjerg Kirke. De var til Præstens Brug, da han ikke gjerne maatte prædike længere end en Time.

Fredestuen indeholdt sædvanlig tre Fag, hvert to en halv Alen. I meget velhavende Hjem var der somme Steder et eller to Gæstekamre med en Seng i hvert; men sædvanlig var der ingen Gæstekamre, men en Seng i *Fredestuen*, og denne var da tidt en saakaldt Himmelseng. I *Fredestuen* stod der ogsaa en Del Møbler, saasom en eller to store, jærnbeslaaede Kister af Eg eller rød, norsk Fyr med hvælvede Laag. I den ene Ende i Kisterne var et lille Rum med flat Laag, den saakaldte Læddike. Desuden fandtes her en Dragkiste eller et Skatol, naar der ikke var Plads til dem i Dagligstuen eller Sovekammeret. I disse Kister gemtes hjemmegjorte Dynevaar, uldne og Lærreds-Væve* samt Uldgarn og Linnedtraad til Væve; ligeledes gem-

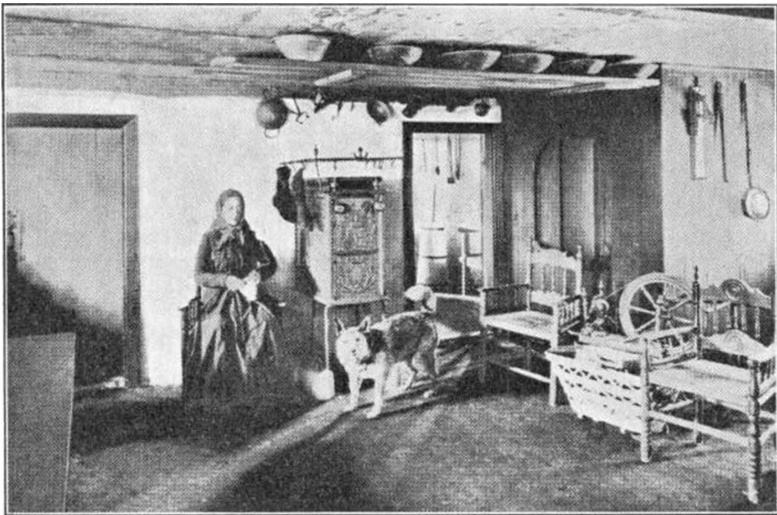


En „Trævægt“ („Vindser“)

* En „Væv“ (Vøw) kaldte Folk da altid det vævede Linned eller uldent Tøj, som de fik sammenrullet fra deres Væverske (thi det var sædvanlig Kvinder, der vævede).

tes i saadanne Kister Rejseklæder og lignende. Fredeklæder og syet Linned gemtes i Dragkister eller Skattoller, og jo mere velhavende Folk var, des større Forraad var der af alle disse her nævnte Ting. Fredestuen brugtes til Dansegilder, Bryllupper, Begravelser og ved andre store selskabelige Lejligheder.

Madkammeret var sædvanlig i samme Fag som Forstuen, men i den modsatte Side i Huset med en Væg

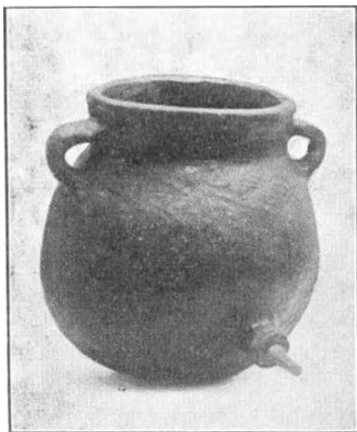


Dagligstuen i Herning Museums Bondegaard

mellem dette og Forstuen. Fra Dagligstuen var en Dør ind til Madkammeret; i den ene Side af dette en stor Hylderække, hvor Mælken stod i Sommertiden og ogsaa om Vinteren, naar det ikke var for haard Frost, da den saa stod paa Mælkehylden i Dagligstuen, som før nævnt.

Paa den modsatte Væg var en Række til Tallerkener o. a. m. Der var sjælden mere end en halv Karm Vinduer i Madkammeret; inden for dette Vindue stod et lille Bord med Skuffer og en Hylde neden under Skuf-

ferne; paa denne Hylde laa for det meste Rugbrød, og, naar man havde Sigtebrød, laa det der ogsaa, men det var kun det, man skar af. I Bordskuffen, der for det meste var dyb, gemtes Haandkniven, som Brødet blev skaaret med, og den blev ogsaa brugt til at smøre Smør paa Brødet og til at skære Paalæg med. Tillige gemtes her det Smør og Paalæg, som brugtes til daglig. Selve Bordet brugte man til at skære Brød og til lave Mellemmaderne ved; der blev ogsaa Mælken siet og skummet.



En Flødegryde

Paa et passende Sted i Kammeret stod ogsaa en Flødegryde eller Flødebøtte; nede i Bunden af denne var der et lille rundt Hul, hvori der sad en Trætap, og gennem dette Hul tappedes Valen fra Fløden, naar den var syrnet og skulde kærnes.

Derinde stod ogsaa Øltønden paa en Stol, som var lavet af to gamle Hjulfælge,

der var vendt med Rundingen nedad og med et Ben i hvert af Egerhullerne, saa den stod altsaa paa fire Ben; foroven var Stolen samlet saaledes, at der var paa-sømmet to smalle Længdestykker af Træ paa Yderenderne af Fælgenes og et Stykke paa langs nedenunder midt paa Fælgenes Runding.

Ligeledes stod i dette Kammer tidt et Saltkar med Kød og Flæsk. Lygten og fl. a. Ting gemtes ogsaa i dette Kammer, og der stod ogsaa Kærnen.

Køkkenet havde næsten altid omtrent samme Størrelse som Sovekammeret og var lige over for dette i den modsatte Side af Huset. I Køkkenet var der sædvanlig

en hel Karm Vinduer, og inden for denne stod et Bord med en Hylde under til Gemmested for tomme Mælkesætter, Gryder, Potter og Pander. Paa en Hylderække stod ogsaa Kaffekanden o. fl. Ting.

Skorstenen var aaben, omtr. $1\frac{1}{2}$ Al. dyb og mindst 2 Al. vid, og Arnen var muret af brændte Sten. I Smaahjem var det almindeligt, at Bagerovnen var under Skorstensarnen. Over Skorstensaabningen var Pandetræet (Hammeren) indmuret. Inde i Skorstenen, lidt højere end Hammeren, var der en tyk Træstang, Sodstangen, indmuret i Skorstenen, og paa denne Stang hængte man Gryder enten i en Jærnkæde med en Krog i hver Ende eller lange Jærnkroge.



En „Kærne“

Paa Arnen tændtes Ilden af Hedetørv. Til Gryder og Kedler brugtes ogsaa den saakaldte Jærntrefod. Skulde der steges, brugtes en Jærnríst, der stod paa tre lave Ben. Paa denne Ríst stegtes Faaresider (Revelsben), flækkede Faarehoveder, Blødpølser, Kødpølser (Medisterpølser), Sild og andre Smaafisk. En Del af Fedtet dryppede rigtignok paa Gløderne; men det paa denne Maade stegte smagte fortrinligt. I større og velhavende Hjem havde de ogsaa et Stegespid.

Næsten i ethvert Køkken hang paa en af Væggene en trekantet Hylderække, som kaldtes Tavelet; den

var undertiden udskaaren og malet. Paa dens smalle Hylder gemte Husmoderen sin Kaffedaase, Peberkværn, Morter samt flere Smaadaaser med Øwter (Krydderier) o. a. m. Ved Siden af Skorstenen stod Vandspanden paa en flad Kampesten. Forved Skorstenen var der i Loftet en Aabning, der havde en Længde som den Side af Skorstenen, der vendte mod Køkkenet; denne Aabning var omtrent en Alen vid, og paa den Side, der



En Mælkekande og en Kaffekande

vendte fra Skorstenen, samt paa begge Ender var enten muret eller paasat af Fjæl i en Højde af omtr. 1 Al. og dækket foroven med et løst Laag af Fjæl. Naar man saa op i den fra Køkkenet, lignede den en Kiste, der var hvalt over Aabningen; den kaldtes Røgekiste, fordi man deri ophængte saltet Kød, Flæsk og Pølser, som var røget, og der hang det tørt. Naar saadan en Røgekiste var hængt fuld af Flæsk, Faarelaar og andet Kød og Pølser, var det et prægtigt Syn.

I *Bryggerset* var indmuret en stor Grubekedel af Kobber, men senere hen af Støbejern. Sidstnævnte toges første Gang i Brug paa en egen Maade: Man kogte

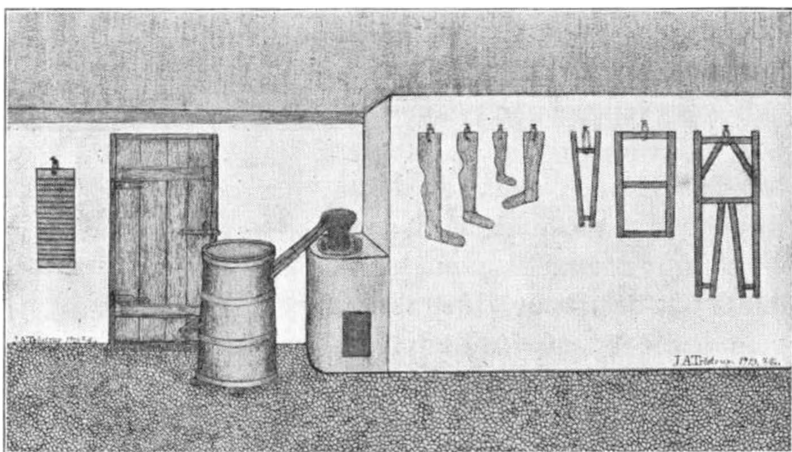
første Gang Hestegødning og Ler i den. Nogle sagde, at den derved blev stærkere, og at den saa ikke var saa slem til at ruste. Denne Grubekedel brugtes baade, naar Folk bryggede Øl og lavede Brændevin. I Bryggerset hang ogsaa Hoseblokke og de andre Blokke, Valkebrædtet samt Tærskild (Bankefjæl). Dengang Kedler af Malm afløste Kedler af Kobber, var Brændevinsbrændingen ophørt paa Landet. Der er jo endnu mange Steder paa Landet, hvor man selv brygger Øl, og Ølbrygningen var vel dengang som nu. Der er vel nu ingen Bønder her paa Landet, som selv laver Brændevin. Vi kunde godt give en udførlig Meddelelse om, hvordan Folk da lavede Brændevin; men vi mener, at dette vil blive for trættende for Læserne i Forhold til Udbyttet deraf. I Bryggerset i Herning Museums Bondegaard kan Brændevinstøjet ses, som det da brugtes. Grubekedlen brugtes ogsaa, naar de havde stor Vask, samt naar de kogte Kartofler og andet Æde til Svinene. Tørvekrogen maa ikke glemmes; i den kunde opstavles fire à fem Snese Tørv. Om Vinteren var det rart at have et lille Oplag af Tørv, saa man ikke i Sne og Slud skulde ud at trække Tørv af Stakken.



En Pebberkværn

I Bryggerset var Bagerovnen mange Steder bag ved Bryggersskorstenen, men var Huset meget snævert, var der ikke Rum nok til Ovnen inde, hvorfor en Del af Ovnen var bygget udenfor Muren som en „rundbuget

Mave". Nogle Steder var Ovnens udenfor Gaarden og da sædvanlig et Sted ved Kaalgaardsdiget, dækket med tykke, firkantede Jordtørv (Soj). Ved den ene Side af Ovnmundingen ydede Kaalgaardsdiget Læ, og for at faa Læ ved den anden Side lavede man et kort Jorddige; enkelte Steder var over dette Lærum forved Ovnens to Kobbelt Spændetræer med Lægter, tækket med Lyng eller Tørv. En saadan Ovn skulde altid være i lov-




Bryggers med Brændevinstøj og tilvenstre Valkefjæl. Paa Væggen tilhøjre 7 Blokke til strikkede Sager (Hose, Ærme, Trøje og Bukser).

befalet Afstand fra Gaarden eller Huset.

Det var almindeligt, at der stod et Par store Kar i Bryggerset; disse brugtes til Mæskning, naar Folk lavede Brændevin, og ellers til Svineæde. Enkelte Steder var der desuden en muret Kule til Spøl og andet Svineæde, og oven paa den laa en Træramme med et stærkt Dække. Svinestien var mange Steder Side om Side med Bryggerset, hvorfra man kunde fodre Svinene. Nogle Steder var et lille Rum ved Siden af Svinehuset til Hønsene og med Dør ind til Bryggerset, og det var meget praktisk, da man om Vinteren i ondt Vejr lod

Hønsene gaa i Bryggerset. Skete det saa i Vintertiden, at en af Hønsene vilde lægge Æg, lod Husmoderen den gaa ind i Dagligstuen eller Sovekammeret, trak Sengeklæderne til Side fra Fodenden i Sengen og dannede et blødt Leje i Halmen til Hønen, hvor den efter faa Minutters Forløb lagde sit Æg; den fik saa gjerne et godt Foder og blev derefter lukket ud til de andre Høns. I Bryggerset var der ogsaa et Vindue, større eller mindre, ligesom det tiltrængtes. Døren fra Bryggerset ud til Gaarden var sædvanlig i to Halvdøre, den ene over den anden.

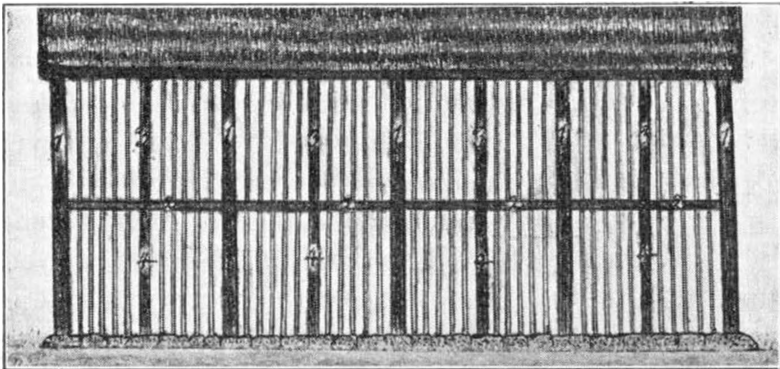
Vinduerne i de større Værelser i Stuehuset var altid smaa, men dog med en Ramme (Karm) delt lodret i to Halvdele med en saakaldt Post i Midten, og i hver af disse Halvdele en Ramme (Slagbue), hvori sædvanlig var seks smaa Glasruder indfattede i Bly; enkelte af disse Slagbuer var til at lukke op, helst en i hvert Værelse. Af saadanne Vinduer var der almindelig et i Sovekammeret, to i Dagligstuen og to à fire i Fredestuen; for sidstnævnte var der mange Steder Jærnstænger. I Forstuen ved hver Side af Indgangsdøren var der en Rude, som var meget tyk paa Midten, indfattet i en Træramme, der vendte saaledes  og blev kaldt Gaaseøje; Glasset deri var tidt grønt.

HUSENES BYGNINGSMAADE

En Bondegaards Bygninger var sædvanlig tre eller fire Huse; et Boelsted kun to, bygget i en ret Vinkel.

Vilde Bonden bygge sig et Hus, huggedes og rejstes Tømmeret først. Nederst Stolperne, der for det meste var af Eg. De sattes paa store Kampesten (Syldsten) og blev med den øverste Ende bladet ind i Huller i Remtræet. Bladet gik saa langt gennem Remtræet, at

Bjælken ved en Indskæring kunde fastgøres paa Stolpens Blad. Paa Bjælken rejstes saa Spærrene med Tunger, der gik ned i Huller i Bjælkerne. Paa et Sted paa Stolperne, omtrent en Alen under Bjælkeenderne, og ligeledes et Sted paa Bjælkerne, omtrent en Alen fra Stolperne, var indskaaret et Stykke Træ, fastgjort med Nagler af Egetræ; disse kaldtes Skærbaand (Swarbaand) og var til stor Sikring og Stivelse af Undertømmeret i Huset. Naar Huset saa skulde lægtes,



Træværket til „Mur“ af et Bindingsværks Hus

brugtes til Lægter de saakaldte Stenlægter eller Ballinger, der sædvanlig kløvedes, naar de var svære nok dertil. Dernæst tækkedes Huset med Tag (Langhalm) og Lyng, omtrent hvert andet Lag af hver Slags, og to saadanne Lag i hvert Baand, fastbunden med Halm-simer, som Manden og Tjenstekarlene som Husflid strøg (snoede) om Vinteraftenerne. Af Brist paa Tag blev Huset tidt tækket med ene Lyng, dog helst med Tagbryn; Lyngen blev ikke altid fastgjort med Simer, men traadtes fast mellem Lægterne. Derefter mønnedes Huset med grønne Fladtørv.

Naar Huset var tækket og mønnet, æltedes der med Stude en meget stor Æltning Ler, og saa begyndte

Opførelsen af Lervægge, som næsten altid udførtes af Kvinder paa følgende Maade: For at Væggene kunde blive stive, indsattes tynde Træstavre i Huller i Løsholtene og Remtræerne. Løsholterne var af Egetræ og indtunget i Stolperne midt imellem Syldstenene og Remtræet, saa de sad vandret fra den ene Stolpe til den anden. Meget tidt var der midt i Fagene fastgjort en lille Stolpe, saa den stod med den nedre Ende paa en Syldsten og med den øvre Ende tunget ind i Løsholten, og en lignende fastgjort i Løsholten med den nedre Ende og i Remtræet med den øvre Ende, og disse kaldtes Underdværg og Overdværg. De omtalte Træstavre blev omviklede med Simer, Halmbaand, snoet Dravgræs, Risgrene eller lignende for derpaa at fæste Leret. Naar dette var gjort, kunde Pigerne begynde at slaa Væggene op; det blev gjort saaledes, at der var en Pige inde og en anden ude, og de havde æltet Ler hos sig i Truge, hvoraf de tog med Hænderne og slog det saa samtidig imod hinanden paa samme Sted ind imod Stavrene. Saadan blev de saa ved fra nedden og opad, det ene Fag efter det andet, til alle Væggene i Huset var færdige, baade de ydre Vægge og de indre. Det følger af sig selv, at der sædvanlig var en Karl til at hente Ler til Pigerne, eftersom det tiltrængtes, og at Væggene blev afglattede, inden Leret blev for tørt.

I tidligere Tider lavede Folk ogsaa baade Skorstene og Bagerovne af æltet Ler, det ene Lag efter det andet, naar det sidst paalagte Lag var bleven tørt. Naar der skulde laves en Ovn, dannede Folk en Bunke Tørv, der fik samme Størrelse og Form, som Ovnen skulde have indvendig, og om og over denne Tørbunke blev det æltede Ler saa lagt i et tykt Lag, og, naar dette var rigtig tørt, stak man Ild i Tørvene. Naar disse saa var brændte, var Ovnen færdig. Saadanne

Skorstene og Ovne var ualmindelig gode og stærke. Var en saadan Ovn ude, blev den altid dækket, som før nævnt ved de murede Ovne.

Naar Husets Vægge var tørre, lavedes der af æltet Ler og lidt Kogødning en Vælling, som kaldtes Livi. Kogødningen kom i, fordi Væggene da ikke saa let revnede og blev mere holdbare; de holdt ogsaa bedre ved Kalken, naar de skulde kalkes. Baade Livien og Kalken blev strøget paa Væggene med Koste af det saakaldte Dravgræs. For at faa Huset lidt pynteligere udvendig maaledes Stolperne helst røde eller brune, enkelte Steder sorte. Denne Maling blev mere holdbar, naar den blev udrørt i Kalveblod eller Kærnemælk. For at værne saadanne Lervægge mod Regn og Frost, lagde man tidt Hedetørv tæt op imod dem til midt paa Væggene, ja næsten helt op under Tagskægget; det lunede ogsaa. I Stuehuset lod man naturligvis Vinduerne være fri og i Udhusene Lugerne.

Husene var lave, saa en voksen Mand tidt ikke kunde gaa opret under Bjælkerne, men maatte bøje sig for ikke at støde sit Hoved; men det vænnede Folk sig til.

UDHUSENES INDRETNING OG BRUG

Det Rum i et Udhus, som brugtes til Køerne, kaldtes Kjørhus (Køernes Hus) eller Kohus, og det var sædvanlig saadan, at der var en Gang paa tværs i Huset med en Grebning ved hver Side og en Række Baase paa hver Side af Gangen; der var en Dør fra Kohuset ved den ene Side ind til Høladen og ved den anden Side ind til Halmen. Hvis man havde mange Køer, var Køernes Rum naturligvis vendt modsat, saa Gangen mellem dem var paa langs ad Huset. Hvor man var kørende med Heste eller Stude, var disse for det meste i et

Rum for sig selv og i et andet af Udhusene. Hvor Grebningerne og Baasene var tværs gennem Huset, var der tidt en Luge forneden ved den Ende af Gangen, som var modsat Indgangsdøren, og oven over denne Luge et lille Vindue. Lugen brugtes til at kaste Gødningen ud af; thi i den Tid var der næsten ingen, som havde Støwt (Hjulbør), og hvor der ikke var en saadan Luge, blev Gødningen baaren paa Greb eller Skovl ud ad Døren og smidt paa Møddingen, som saa altid var i Gaarden. Folk vandede ikke Kreaturerne inde, men de blev drevne løse ud til Vand. Hestene blev trukne ud til Vand undtagen om Vinteren, naar Vejret var strængt; Vandet bares da ind til baade Heste og Køer.

I større Gaarde var der ved Siden af Hestestalden et Kammer med Senge til Karle og Drengene, hvor disse ikke, som før omtalt, sov i Dagligstuen. Karlekammeret var som oftest lille, og Loftet var sædvanlig af Fjæl, om end somme Steder af Lægter og Tørv, og da underklinet med Ler og kalket. Der var et Vindue og Plads til en Kiste eller to og en Stol; mange Steder stod der et lille Bord ved Vinduet. Ved Siden af Staldkammeret var ogsaa et Hakkelsehus, og i dette en Hakkelsekiste med Haandkniv, hvormed Hakkelsen blev skaaren.

Hvor der var store Hedestrækninger til en Gaard, havde de næsten altid mange Faar og i Forhold til Faarenes Mængde et eller to Faarehuse, som hvert var to Fag. Hvor Svinene ikke, som før omtalt, var i et Rum ved Bryggerset, var Svinestien i et af Udhusene. De Rum i Udhusene, hvori der ikke var Husdyr, brugtes til det indavlede Korn og Hø og en eller to Tærskeloer i Forhold til Ejendommens Størrelse. Desuden et eller to Rum til Vogne og andre Avlsredskaber. Hvor Hønsene ikke havde et Rum ved Bryggerset, havde de det sædvanlig ved Køerne eller Faarene.

HUSDYRENE RØGT

Ved Indbindingstiden var Køernes første Foder, medens de var lidt ude paa Græs, Rivelse af de forskellige Slags Korn. Naar de var helt indbundne, var den sædvanlige Fodring Rughalm til Davre, Hø til Andengivt midt paa Formiddagen. Ved Middagstid vandedes der, og Køerne fik, hvor de røgtes bedst, et Byg- eller Havreneg, hvorefter de hvilede til midt paa Eftermiddagen og fik da igen en Givt Hø. Ved Aftenstid blev de atter vandede og fik derefter Rughalm med lidt Rugneg ovenpaa. Sidst paa Vinteren brugte man, hvor man dyrkede Gjer (Spergel), at fodre Køerne med en Givt Gjer daglig enten efter Middagsvandingen eller tiest om Eftermiddagen i Stedet for Hø; det fremmede Mælkeydelsen meget.

De allerfleste Steder havde man ogsaa Ungkvæg (Opdræt) og Kørestude, som almindelig var tillagte og opdrættede paa Stedet. Ungkvæget og Kørestudene blev fodrede omtrent som Køerne, men nok saa tarveligt. I Arbejdstiden blev Kørestudene ogsaa fodrede godt, for at de bedre kunde magte Arbejdet og se godt ud.

Det var ikke saa sjældent, at Foderet slog for knap til; man tyede da til Lyngen og gav til Aftensgibt Slaalyng, hvori der sædvanlig var Lav. Levningerne (Orten) deraf samledes sammen og brugtes til at ilde Bagerovnen med.

I den Tid lod Folk ikke Kalvene fede til Salg; men de Kalve, Folk ikke vilde opdrætte enten til Malkekøer eller Arbejdsdyr, blev slagtede, og Kødets af dem blev brugt i Husholdningen; thi nu var Kalvekød ikke længer foragtet som Næringsmiddel. (Det var tidligere saa foragtet at æde Kalvekød, at man endog ikke selv vilde flaa Skindet af Kalvene, som ikke skulde opdrættes,

men lod Natmandsfolkene gøre dette Arbejde; var disse Folk ikke til Stede, førtes Kalvene ud i Heden til Føde for Ulve og Ræve). De Kalve, man vilde opdrætte enten til Køer eller Stude, eller de faa, som skulde være Tyre, fik sædvanlig nymalket Mælk fire à seks Uger, hvorefter denne Mælk lidt efter lidt blandedes mere og mere med skummet Mælk, og naar de blev saa gamle, at de kunde æde Brød, fik de et Stykke Brød hver Gang, de fik Mælk; de fik ogsaa godt Foder, naar de kunde æde det. De Tyrekalve, som skulde være Stude, blev skaarne (gildede) saa tidligt, som dette kunde ske, da de saa blev kønnere Stude, og især fik de kønnere Horn; det havde i den Tid stor Betydning for Studenes Værd, hvordan Hornene var.

HESTENE

Hvor man holdt Heste, fodredes de omtrent som nu med Hakkelse og Hø. Hakkelsen blev skaaren i en Hakkelsekiste med Haandkniv. Hakkelsemaskinen var dengang ukendt. Den eneste Forskel fra Fodringen nutildags, vi ved, var, at Hestene, naar de blev indbundne, fik lidt løs Byg paa Hakkelsen for at drive Vand og Usundhed af dem efter den sidste Efteraarsgræsning. Det kunde der ogsaa trænges til, da Folk lod Hestene gaa ude paa Græs saa sent i Efteraaret, som det nogenlunde var muligt.

Det var i de Tider almindeligt, at der kom mange gamle, næsten udlevede Heste fra Skovegnene i Østjylland til det store Efteraarsmarked i Lund i Gellerup, og disse Heste købte mange Landmænd i Hammerum Herred for at bruge dem til at gøre deres Efteraarsarbejde med. Saadanne Heste kostede kun fra tre til seks Specier. Disse stakkels Heste led meget ondt;

thi de kom saa at sige aldrig i Hus og fik Foder, men de maatte være ude Dag og Nat og selv finde deres Føde af den Smule usle, næringsløse Græs, som der var i det sildige Efteraar, og endda gøre strængt Arbejde. Det var ikke helt sjældent, at saadanne Dyr døde af Sult og Kulde. Disse gamle Heste kaldte Folk Høstslæbere. Der var dengang mange medlidende Mennesker, som ret inderlig ønskede, at den Tid vilde komme, da Hestekød kunde blive brugt til Menneskeføde; thi saa kom Hestene ikke til at lide saa meget, men vilde faa det meget bedre, naar de blev gamle, da Folk saa vilde skønne, at der var Fordel ved at behandle dem godt.

Det, mange dengang ønskede, er nu gaaet i Opfyldelse, thi nu er der en Mængde Heste, som bliver godt behandlede og fedede til Slagtning. Der er nu mange Mennesker, der sætter Hestekød højt som Fødemiddel, og det ikke alene Smaakaarsfolk, men endog af de bedre-stillede.

Der er endnu enkelte hjærteløse Dyrplagere, som mishandler deres Heste, baade ved at fodre dem meget for ringe og give dem for meget Arbejde og for meget af Pisken, men saadanne Mennesker bør ringeagtes af alle retsindede og være under skarpt Tilsyn.

Hvis man opdrættede Føl, indrettedes et stort Rum, hvor Hoppen gik løs med Føllet, indtil det skulde vænnes fra, hvilket sædvanlig skete, naar det var omtrent tyve Uger gammelt.

FAARENE

Faareavlen havde især stort Værd her i Herredet, da man her havde de store Heder, og i Forhold til disses Størrelse havde Folk flere eller færre Faar. Var Græs-

ningen særlig god paa de store Heder, var det almindeligt, at man paa saadanne Steder havde Faar paa Græs fra Hjem, hvor de ingen Hedestrækninger havde, saa der tidt var flere Hundrede Faar i saadanne Flokke paa Heden. Faarene kom saaledes „hen i Græs“ i sidste Halvdel af Maj, naar Ulden paa dem var groet noget efter Foraarsklipningen, og Folk sagde da, at de var „skaarløbne“; de var saa paa Græs til hen i Høst. Sommergræsningen for et Faar kostede sædvanlig otte Skilling kurant; desuden fik Hyrden „et Skøn“, naar de kom med Faarene, og naar de hentede dem.

I Vintertiden havde Faarene det nogle Steder slet ikke godt, fordi de maatte gaa ude og selv finde deres Føde, naar Vejret var nogenlunde. Blev de fodrede inde, fik de tidt ringe Hø; enkelte Steder blev dette strøet langs ved Væggene, og det skønnes let, at det var en daarlig Fodringsmaade. Men det var dog sædvanligt, at Folk havde Krybber eller Hækker til Faarenes Fodring.

SVINEHOLD

Svineholdet var dengang ikke stort og blev ligesom Faareholdet ikke drevet paa bedste Maade. Sagen var den, at Fedning af Svin kun dreves til Hjemmeslagtning. Der holdtes i en almindelig Gaard tre eller fire Svin, en Griseso som Tillægsdyr og to à tre Galte til Salg. Hvor Folk drev Svineavl havde de, som før sagt, en So som Tillægsdyr; naar den havde lagt Grisene, blev de ved Soen en Maaned og var da skiftefærdige. De Grise, man ikke selv behøvede til eget Brug, solgtes til dem, som ikke selv holdt Søer. Salget af Grise fandt Sted, naar de var en Maaned gamle.

Det var morsomt at være tilstede ved et saadant Skifte af Grise. Disse var sjælden lige trivelige. Den

bedste Sogris maatte Husmoderen tage forud som Til-lægsdyr, dernæst bestemtes den Sum, Ejeren i Gennem-snit skulde have for Grisene, og saa begyndte Lodtræk-ningen. En Mand vendte sig om fra de andre, en anden tog da en af Grisene i Bagbenene og spurgte: „Hvem ska' ha' den?“ og der blev saa af den, der havde vendt sig om, nævnt hvem o. s. fr., indtil Kø-berne hver havde faaet sin eller sine. Efter Skiftningen holdtes gærne et lille Gilde, hvorved Retterne sædvan-lig var Æggekage med stegt Flæsk.

Naar Grisene var nogle Dage gamle, lod man tidt Soen gaa lidt ud for at lufte sig. En Dag lod en Mand sin So gaa ud, da det forekom ham, at den ikke var helt rask. Husmoderen i Nabogaarden satte paa sam-me Tid en Gryde Rugmelsgrød ud paa Bankestenen udenfor Bryggersdøren, for at den hurtig kunde svales. Soen fandt Grøden og satte den til Livs i en Fart; men den maatte betale den varme Grød med Livet, og nogle af Grisene maatte gøre Moderen Følgeskab.

Enkelte lod tidt deres Svin gaa ude og bjærge en Del af Føden. Disse Svin gik omkring i Nabolaget, hvor der var noget at faa. Der fortælles, at en gammel Lærer, der boede tæt ved Kirken, havde et Par forsultne Svin, som han lod bjærge Føden, hvor de kunde. Paa den anden Side af Kirken var Præstegaarden, hvor Svinene tyede til, da de vidste, at der altid var noget at faa. En Dag var Svinene bleven borte, og Læreren ledte efter dem i to à tre Dage uden at finde dem. Præste-gaardens Folk hørte nogle sære Lyde oppe ved Kirken, som de dog ikke ænsede; men den tredie Dag blev Lydene saa høje, at man kunde høre, det var Svin. Saa gik man op til Kirken og saa da, at det var Degnens Svin; de var kommen ind ad Vaabenhusdøren, som havde staaet paa Klem, og derefter skubbet den til, saa

de ikke kunde komme ud; der stod de saa og skreg af Sult. Degnen fik saa sine Svin igen.

En af os har været Vidne til følgende: I en større Bondegaard her paa Egnen blev der daglig strøet Af-faldskorn ud til Svinene; det mærkede alle Byens Svin snart, og de kom for at dele Forraadet med Gaardens Svin. Svinene aad i Ro og Mag det udstroede Korn; men naar en af Gaardens Folk raabte: „Prøjs!“ (Navnet paa Gaardens Hund) løb de fremmede Svin ud af Gaarden gennem en Dør i Brandmuren. Prøjs saa da sit Snit til at bide Halen af det sidste, og paa den Maade blev næsten alle Byens Svin tilsidst haleløse.

Indtægterne af Svineholdet var dengang ikke store, men Udgifterne ved deres Røgt var heller ikke store. Hvor Folk selv lavede (brændte) Brændevin, havde de jo Spøl, som saa blev blandet med Avner fra de forskellige Slags Korn, hvilket Svinene da fik sammen med lidt Valle og lidt gruttet Korn. Havde man Forraad af Kartoffler, fik Svinene ogsaa nogle af dem og da helst kogte. Men det var ikke nær alle Steder, Svinene blev fodrede saa godt; thi der var mange Steder — især hos Smaakaarsfolk —, hvor de kun fik Avner eller Hakkelse af Gjer (Spergel); dette Foder blev dog sædvanlig skoldet med kogende Vand, og var der Raad til det, fik de maaske lidt Mælk, men sjældnere lidt Grutning og Kartoffler. I Sommertiden fik de lidt Grønt, og nogle Steder lod Folk Svinene gaa ude og selv bjærge en Del af Føden, ja der var endog enkelte Steder, de blev tøjrede ude paa Græs. Det følger af sig selv, at Svinene alle Steder fik Affaldet fra Køkkenet.

Naar en So var med Grise, blev den altid røgtet noget bedre, især hen imod den Tid, da den skulde lægge Grise. Efter at Soen havde lagt Grisene, og disse var voksede til og skiftede, som før omtalt, blev Soen ud-

bødet af en Dyrlæge, for at den ikke tiere skulde blive ornegal (vraa); thi det var dengang meget sjældent, at en So lagde Grise mere end en Gang. En saadan So fik derefter almindelig Svinerøgt til hen i Efteraaret, da man begyndte at fede den til Hjemmeslagtning.

Denne Fedning var naturligvis forskellig de forskellige Steder; men man begyndte sædvanligvis med Kartofler, først raa derefter kogte. Naar Soen saa en Tid havde faaet det, fik den Korngrutning sammen med de kogte Kartofler og naturligvis den Mælk, der kunde undværes. Fedningen blev Tid efter anden bedre og bedre og endte sædvanlig med Ruggrutning og Mælk; thi det gjaldt om at faa saadant et Svin saa fedt som muligt, da det havde stort Værd i Husholdningen. Det var sædvanlig tæt før Jul, Folk slagtede deres Fedesvin. Slagtningen udførtes af Husets egne Folk.

SVINEHANDEL TIL UDFØRSEL

Noget efter Jul kom de, som købte Svin til Udførsel, omkring til dem, der havde Galte til Salg, og købte disse saaledes, at Folk skulde beholde dem til Leve-ringsdagen i Foraaret, hvilken tidt var Kristi Himmel-fartsdag. Galtene maatte ikke være for fede, da de saa ikke kunde taale den lange Drift ned i Sønderjyl-land.

Opkøberne havde forud lejet Folk til at drive Svine. Disse Svinedrivere har fortalt, at hvis der indtraf Varme, blev Svinene tidt „forfangne“, især hvis de var for fede, og maatte da afhændes undervejs. Det hændte ogsaa, at de løb løbske. En usædvanlig Lyd kunde let volde dem Skræk, saa et Svin gav et særegent Grynt, hvilket var nok til, at hele Flokken løb afsted til alle Sider under høje Grynt. Driverne vidste da intet

bedre Raad end at faa fat paa et Svin og faa det til at hvine. Naar dette Hvin hørtes, samledes hele Flokken for at komme deres betrængte Kammerat til Hjælp. Man maatte helst se at komme bort fra Svinet, naar de øvrige kom, da Svinene ellers kunde blive slemme nok i deres ophidsede Tilstand.

Svinene blev drevne ned i Sønderjylland og solgte paa Markederne der, men lykkedes det ikke at faa ud-solgt, saa dreves de til Markederne i Holsten. Var Handelen god, kom Handelsmændene hjem med fyldte Punge og var da i særlig godt Humør. Det kunde derimod ogsaa ske, at Handelen var daarlig, saa Handelsmændene tabte Penge. Undertiden skete det, at der kom smitsom Sygdom mellem Svinene, saa de maatte skille dem ved Livet og lade dem nedgrave under offentligt Tilsyn. Naar sligt skete, sagde man her hjemme, at baade Svinene og Handelsmændene skreg saa højt dernede, at det kunde høres herop; saa var Handelsmændene sædvanlig modfaldne, som ikke var saa sært.

HANDEL MED DE ANDRE HUSDYR

Der var to Slags, nemlig den Handel, at Dyrene ikke solgtes og købtes til Udførsel af Landet, men til forskelligt Hjemmebrug, og denne Handel var saa enten Hjemmehandel mellem Mand og Mand eller Markeds-handel. Den anden Slags Handel var, naar Dyrene købtes og solgtes til Udførsel af Landet; denne Handel kunde jo ogsaa ske dels hjemme, naar Opkøberne kom omkring i Hjemmene for at købe til Udførsel, og dels paa Markederne.

I den Tid og den Egn, vi her meddeler om, var der ikke nær saa mange Heste, som i Nutiden, men langt de fleste brugte Stude som Trækdyr, og som Følge deraf

var Studeopdræt, Studehold og Studehandel meget større end nu, især fordi man med Fordel kunde sælge en stor Mængde Stude til Græsning og Fedning paa Mærskengene nede i det vestlige Sønderjylland og i Ditmarsken.

Den egentlige Hjemmehandel dreves sædvanlig paa den Maade, at naar en Mand trængte til at købe eller sælge et Kreatur eller gøre en Byttehandel med et eller andet Dyr, saa spurgtes det gærne, at en saadan Handel kunde gøres med en eller anden Mand et eller andet Sted ikke langt borte, og saa blev saadanne Handeler sædvanlig gjort med de forskellige Husdyr. Kunde Hjemmehandelen ikke ske paa den Maade, tyede Folk naturligvis til Markederne, og da helst til de nærmeste som Gelleruplund, Borris, Snejbjerg, Herborgbæk o. fl.

Foruden det Tillæg af de forskellige Husdyr, som Folk selv havde Brug for, opdrættedes en Del til Salg. Naar Arbejdsstudene var 6 til 8 Aar, blev de tidt solgt til Brændevinsbrænderierne, hvor de saa blev fedede med Spøl (Bærme) og andet godt Foder. Hos de mindre Gaardmænd opkøbte Herremændene og Ejerne af større Bøndergaarde Studene, naar de var to à tre Aar. Hos de sidstnævnte fodredes de godt et Aarstid, hvorefter de solgtes til Opkøbere, som lod dem drive sønder paa (ad æ Sonden) i store Flokke eller Drifter. Det var sidst paa Vinteren eller i Foraarstiden, at Salget af Stude fandt Sted; der kom tidt flere Hundrede, Drift efter Drift med smaa Mellemrøm, næsten hver Dag i Foraarstiden; de skulde paa Græs i Mærskene. Det var ogsaa tidt, at der kom saadanne Drifter sydpaa i Efteraaret. En af os har i 1846 efter et Marked i Holstebro set 28 saadanne Drifter i en lang Række tæt efter hverandre.

Sidst i Sommertiden købte Opkøberne ogsaa en Del, særlig gode Kvier, som var med Kalv; de blev drevne

sydpaa til Nordtyskland og kaldtes Mikkellborre (Mecklenburg) Kvier.

Foruden nævnte Handel med Stude og Kvier, drevs ogsaa en meget betydelig Handel med Heste. Opkøberne var sædvanlig Tyskere, dog var der ogsaa hjemlige Hestehandlere, blandt hvilke vi især mindes en, der hed Christen Balle, som opkøbte mange Heste her i Herredet; han opkøbte ikke alene Heste, men ogsaa Fækreaturer og Svin. Slog Hestehandelen fejl for ham, saa han tabte betydelige Summer, da var det altid hans Mundheld, at Hestene aldrig havde slaaet ham saa langt ned, at Svinene jo altid havde rodet ham op igen. Nævnte Christen Balle tabte tidt saa store Summer paa Handelen, at han intet ejede, ja endog skyldte meget bort; men desuagtet var han saa godt troet, at han kunde købe saa mange Heste, Kreaturer og Svin, han vilde. Sagen var, at han var saa god en Handelsmand for de store Kreaturholdere, at de laante ham store Summer, saa han kunde blive ved at handle. Noget lignende har vi ogsaa hørt om andre Kreaturhandlere.

Slige Træk er et Vidnesbyrd om det Tillidsforhold, som var mellem Folk i de Tider, og det er sørgeligt, at den store Tillid nu er saadan svækket, at man uden Overdrivelse kan sige, at Tilliden er afløst af sin Mod-sætning.

De tyske Opkøbere kom sædvanlig herop efter Juletid og begyndte at opkøbe paa Hold i en Maaned eller to. Hvor og naar Leveringen skulde finde Sted, fik Sælgeren Brev om senere. Ved Leveringsstedet kobledes Hestene saaledes, at der blev bundet en Stok af $1\frac{1}{2}$ til 2 Alens Længde til Halen paa den forreste Hest, og til den anden Ende af Stokken bandtes saa den næste Hest og saa fremdeles.

I et Kobbel var der 10 à 12 Heste. Halerne var pyntede med kulørte Baand fra Haleroden til det Sted, hvor Stokken var fastbunden. Stokken skulde hindre den forved gaaende Hest i at slaa den efterfølgende. Eftersom Hestene kobledes, blev de bræmsede. Bræmsen var en Pind, omtrent 9 Tom. lang med 3 Huller i, to Huller temmelig nær ved den ene Ende og et tredie Hul nær ved den modsatte Ende. Gennem Hullerne droges et Stykke smalt Reb (Skillingsreb), saa det dannede en Løkke ud fra de to nærmest hinanden siddende Huller. Løkken drog man om Hestens Overlæbe og snoedes rundt, saa Overlæben klemtes temmelig haardt. Det gjorde ondt i Overlæben, saa Hesten blev mindre kaad og lettere at styre; Rebet droges saa gennem det tredie Hul i Pinden og fastgjordes til Hestens Grime.

Naar Kaadheden var gaaet over, og Hestene var vante i Kobbel, toges Bræmserne af dem. Hestene skulde leveres med ny Grime og dobbelt Grimeskaft* samt ny Førsko, men uden Bagsko, for at den ene Hest ikke skulde slaa den anden. Det var et prægtigt Syn at se et saadant Kobbel Heste; de var godt fodrede, saa Haarlaget glinsede.

KREATURHANDELEN I Æ SØNDEN

Heste, Stude, kalvløse Køer og Kvier samt Svin førtes ned og solgtes, som før sagt, ved Markederne i Sønderjylland, særlig Tønder, Sønderløgum, Lek, Bredsted, Højer, Husum o. fl., og til Dels i Holsten.

Maatte Handelsmændene saaledes drage fra Sted til Sted, tabte de undertiden saa store Summer, at de kom

* Saadan hed det Stykke Reb — mindst 1 Favn langt —, som var bundet i Hestens Grime med den ene Ende, og den Ende var saa til at trække og binde Hesten ved ligesom endnu.

hjem med tomme Lommer. Havde de opkøbt flere Kreaturer herhjemme, som siden skulde have været førte derned, akkorderedes med Sælgerne om at beholde de købte Dyr, til Handelen bedredes. Sælgerne viste altid Imødekommenhed mod de handlende; thi de vidste af Erfaring, at det vilde skade dem selv, hvis hine gik fallit. Var der enkelte Sælgere, som ikke kunde have Kreaturerne længere, tog Handelsmændene mod dem og lejede Græs til dem andre Steder.

For Hestenes Vedkommende havde Græsvæksten mindre Betydning; de førtes særlig til Markederne i Itzehoe og Hamborg. Jydske Heste var særlig yndede i Tyskland og Frankrig. Herhjemme havde Folk den Mening, at naar Heste og Svin var ualmindelig dyre, tydede det paa, at det et eller andet Sted i Udlandet trak op til Krig, hvilket jo var til Fordel for os, naar vi bare selv kunde blive fri for Krig. Blev Kalveskindene ualmindelig dyre, mente man ogsaa, det var Tegn til Krig. Der var et gammelt Ord, der lød saaledes: „Hvem, som ikke vil lyde Fader og Moder, skal lyde Kalveskindet!“ Der blev brugt Kalveskind til Tromme og Tornystre, og de, der blev Soldater, blev da nødt til at lystre, selv om de ikke havde villet lyde deres Forældre.

Naar Kreaturhandlerne havde solgt deres Heste, Stude, kalvløse Køer, Kvier og Svin, fik de altid Betaling i Sølv, „preussiske Thalere“. Inden de drog over Toldgrænsen, søgte de saa vidt muligt at faa dem ombyttede med danske Penge. Handelsmændene havde Pengene aftalte i Lærredspunge; der var skrevet paa hver Pung, hvor meget der var i den, og den var forseglet med Ejerens Signet. Disse Punge kom i en saakaldt „Mantelsæk“, som der var Laas for, eller i et jærnbeslaaet Skrin, som ogsaa var laaset. Pengesedler og Guldpenge brug-

tes dengang næsten aldrig. En saadan Mantelsæk eller et saadant Skrin var tidt saa tungt, at der maatte to Mand til at bære et af dem.

Naar de saa kom hjem med Pengene og skulde ud at betale eller købe Kreaturer, saa tog de Pungene og kom dem i en saakaldt Kat, en lang, smal Læderpose, der kunde laases og havde en Læderrem i hver Ende, saa man kunde spænde den om Livet, hvis den ikke var ret tung, men var den fyldt, bar de den over Skulderen.

Skulde Kreaturhandlerne betale med Penge, som de ikke havde faaet vekslet ved Grænsen, maatte de give „Thare“ eller „Lage“ (Godtgørelse) med hver preussisk Thaler, hvis det ikke forud var aftalt i Handelen, at Sælgeren skulde modtage Betaling i preussiske Thalere.

MØNT-TAVLE

- 1 Specie = 120 Skill. = 4 Kr. 1 Specie = $7\frac{1}{3}$ Mk. kurant.
- 1 Rigsdaler kurant = 6 Mk. à 16 Skill. (96 Skill. kurant).
- 1 Mk. kurant = 16 Skill. 1 Skill. kurant = $3\frac{1}{8}$ Øre.
- 1 Rigsdaler Rigsmønt = 6 Mk. à 16 Skill.
- 1 Rigsdaler Rigsmønt = 60 Skill. kurant.
- 1 Skill. kurant = $1\frac{9}{10}$ Skill. Rigsmønt.
- 5 Skill. kurant = 8 Skill. Rigsmønt.
- 1 preussisk Thaler = 8 Mk. Rigsmønt.
- 1 Rigsdaler Rigsmønt = 96 Skill. = 200 Øre = 2 Kr.
- 1 Skill. Rigsmønt = $2\frac{1}{48}$ Øre.
- 1 preussisk Thaler = 2 Kr. $64\frac{2}{3}$ Øre.

Priserne omkring 1840 var for en 4 à 6 Aars Hest 50 til 100 Daler kurant i Forhold til Godheden. Handel med Plage og Føl dreves kun som Hjemmehandel og til smaa Priser. Et Par to Aars Stude, som Bønderne solgte til de større Kreaturhandlere eller andre Handelsmænd, kostede omtrent en Snes Daler kurant Parret, og samme Priser var der paa kalvløse Køer og Kvier. Naar Kørestude og andre større Stude, der var tre à

fire Aar gamle, solgtes, kostede de omtrent 40 Daler kurant Parret, men saa skulde de være gode og af „en god Slaw“. En almindelig Drivegalt kostede omtr. 5 à 8 Daler.

FJERKRÆ

I ethvert Hjem havde man ogsaa dengang flere eller færre Høns. I Sommertiden bjærgede Hønsene næsten al Føden. Der holdtes sjældent flere Høns, end der var nødvendig til Æglægning til Husets Brug; thi der var ingen Æghandel.

I Vintertiden fik Hønsene dog en god Del Føde af forskellig Slags inde; men alligevel gik Hønsene altid ude, naar Vejret var saadant, at de kunde.

Hvor Folk boede nær ved Vand, havde de ogsaa lidt Ænder og Gæs, og hvad der blev til Slagtning af disse blev næsten altid brugt i Hjemmene. Fjerene brugtes til Sengeklæder.

Der var ogsaa mange Steder hist og her, hvor de havde Duer; men det var sædvanlig mere for Fornøjelsens end for Udbyttets Skyld.

MARKEDER

I den Tid, vi her skriver om, kom Folk sjældent til Købstad i Sammenligning med nu, især de, der havde forholdsvis lang Vej og var kørende med Stude, som en meget stor Del Landboere her i Egnen var. De lavede derfor, saa vidt muligt, alt selv eller fik det lavet i deres Nærhed. De lavede næsten altid selv Tøj baade til Gangklæder og Sengeklæder. Hvad Folk saa ellers havde Brug for vedkommende deres Klæder, købte de for en Del af omvankende Bissekræmmere. Hvad Folk saa ellers trængte til af andre Ting, købte de sædvan-

lig hos en „Hjemmehandler“, eller saa vidt muligt i et af Egnens Markeder.

Der var her i Egnene flere mindre og større Markeder forskellige Tider af Aaret. Det største var Efteraarsmarkedet i Lund i Gellerup. Dette Marked var kun bestemt til to Dage; men Formiddagen før den første Dag blev omtrent alle Telte rejste, og de forskellige Varer udpakkede og lagte til Rette, saa Handelen kunde begynde saa tidlig som mulig den første Markedsdag. Der handledes dog tidt noget Dagen før.

Teltene stod i to Rækker, en ved hver Side af Vejen, saa de dannede en lang Gade, og i disse var en stor Mængde meget forskellige Ting til Salg. Af saakaldte Manufakturvarer var der fine og grove Lærreder, Bolstre samt Fjer og Dun til Sengeklæder, forskellige Slags Tøj til Klæder, Hovedklæder, som Kvinderne da brugte, store Overklæder, som nu kaldes Sjaler, Halsklæder, Mundklæder, Lommeklæder, forskellige Slags Baand og Bændler, Kniplinger fra „Tøndereggen i Sønderjylland“ og en Mængde andre forskellige Ting, som hører til den Slags Varer.

Der var Telte med Hatte, med Kasketter, med Støvler og Sko, disse sidste især fra Viborg, og der var Sadelmagerarbejde. Ligeledes var der Boghandlere med Bøger, Billeder o. m. a.; der var Uhrmagere, hvor der kunde købes Uhre, Brillen, Thermometre, Barometre, Kikkerter o. m. a. Der var Guldsmede med Sølv- og Guldvarer.

Der var Telte med forskellige Slags Knive, Brødknive, Lommeknive, Rageknive o. m., samt forskellige Slags Sakse, Høvlblade, Huggejern, Savblade, Hamre, Tænger o. m. a. Værktøj, grove og fine Laase. Telte med musikalske Instrumenter, som Violiner, Klarinetter, Tværfløjter, Harmonikaer o. fl. Der var Grovsmedarbejde:

Høleer, Hakkelseknive, Uldsakse, smedede Jærnpander, forskellige Slags Spader, Grebe o. a. m.

Der var ogsaa Kobbersmede med Kobbergrubekedler, Kaffekedler i forskellige Størrelser med Laag, Helpotter, Halvpotter og Pæglemaal, Tragte, Toldkopper til Møllere; de havde ogsaa Messingkaffekander og flere Ting af Messing, som Varmebækkener (til at varme Senge med), Glødefade (Fyrfade) o. a. m. Der var ogsaa Gørtlere med Messingmortere med Stødere, Lysestager, Lyse-sakse, Ildtøj til at slaa Ild med, Messingsier o. m. a.

Der var ogsaa en hel Række Vogne med Træfrugt: Æbler, Pærer, Blommer og Kirsebær. Der var Bærfrugt: Stikkelsbær og Ribs, og der var endog vildtvoksende Bær, Tyttebær og Blaabær. Der var ogsaa en Mængde forskellige Køkkenurter. Ligeledes var der Vesterhavsfiskere med hele store Læs tørrede Fisk af forskellige Slags. Der var de saakaldte Aalmænd, som i deres tætte Vogne havde nedsaltede Aal; det var temmelig almindeligt, at Konerne eller Mændene købte af disse Aal og tog dem med hjem.

Der var ogsaa en stor Mængde Pottemagervarer: sortbrændte Mælkesætter, forskellige Størrelser af Gryder, Potter, Kaffekander o. a. m., samt rødbrændte og glaserede Fade, Potter af forskellige Størrelser, Mælkekander, Tallerkener, Blomsterpotter o. m.

Ligeledes var der af næsten alle de da brugelige Varer af Fajance og Glasvarer.

Der var Rokkedrejere med Spinderokker, Garnvindere, Haspe, Vindepinde, drejede Tenstole og andet Drejerarbejde. Der kunde ogsaa købes Uldkarter.

Der var Telte med en Mængde Slags Legetøj, næsten alt sammen fra Tyskland.

Der var Rebslaaere med mange forskellige Ting af deres Arbejde. Bødkere var der ogsaa med Kar af

mange forskellige Størrelser samt Ballier, Spande, Bøtter (Stripper), Øsebøtter o. m. Der kunde ogsaa købes grove og fine Kornsaald, grove og fine Meltimser (Meltenser).

Fra Østereggen (Lowretsyssel), Skoveggen, var der en Mængde forskellige Trævarer, især af Eg og Bøg, Vogn og Plovhjul, Træ til alle forskellige Dele i en Vogn eller Plov, Spadeskafter, Grebskafter, Skovskafter og Skovblade, Plejelslagwol af Ask og Eg, Kasteskovle, Hulskovle, udhulede Drøwttruge, Smørtruge og andre større Truge o. a. m., en Mængde Træsko, især fra Silkeborgeggen.

Der var ogsaa Telte, hvor der kunde købes forskellige Slags Smaakager, hvoraf her skal nævnes Honningkager og hjerteformede Kager fra Christiansfeld. Det er en Selvfølge, at der var Telte nok, hvor der kunde faas Mad og Drikke og desværre ogsaa mere end nok af Spiritus; disse Telte var især i Kreaturmarkedets Nærhed.

Kreaturmarkedet indtog flere Tdr. Land og var i to Dele, „æ Fæmarkend“ og „æ Hæstmarkend“. Det havde en stor Indflydelse for Landboerne, hvordan Kreaturpriserne var.

Skønt der ikke var saa meget kunstigt Gøgl som nu, var der dog mere end nok. Der var Karosseller, Kunstberidere, Vokskabinetter, Panoramatelte, vilde Dyr og en Del andet Gøgl.

I Gaardene i Lund By var der ogsaa Udsalg af Mad og især Drikkevarer. Hvor de havde en stor Fredestue, var der sædvanlig Dans, og en Mængde unge Markedsgæster — og ogsaa tidt nogle ældre — samledes saa i disse Dansestuer; der kom saa naturligvis Folk sammen fra vidt forskellige Egne. Det var dog sjældent, at der blev danset synderligt før hen paa Eftermiddagen;

men saa blev Dansen ogsaa ved til langt ud paa Aftenen. Der var dog *mange unge*, som ellers gjerne vilde danse, men ikke i Markeds-Dansestuer; thi de sagde, at „der ved man ikke, hvilke Folk man kommer sammen med.“

Den første Markedsdag var det især de gamle og gifte Folk, som var til Marked, og den anden Dag de unge. Dette Marked var foruden det Værd, det havde for Handelen, næsten som en stor Folkefest.

JORDENS DYRKNING

Paa den gode, sandmuldede Jord var Dyrkningsmaaden følgende: I Hundedagene „*fældede*“ man den Grønjord, der skulde bære Avl næste Aar, og den pløjedes saa tynd som muligt. Der spændtes til saadan streng Pløjning altid mindst to og somme Steder tre Heste for Ploven, hvor man havde Heste; men de fleste var da kørende med Stude, og til saadan Pløjning brugte man saa to stærke Stude eller tre, og naar de ikke var rigtig stærke, enkelte Steder endog fire Stude. Et saadant Spænd kørtes da sædvanlig af en stor Hyrdedreng eller Hyrdepige, og en voksen Mandsperson styrede Ploven. Jorden laa saa og groede, hvorved den skørnede.

Naar Foraaret kom, kørtes Gødningen ud paa den fældede Jord, og naar Gødningen var spredt (det var meget almindeligt, at Pigerne da spredte Gødningen), pløjedes den saa dybt ned, at der kom et tyndt Lag Muld ovenpaa de „fældede“ Furer. Der saaedes saa Byg, og derefter blev der harvet saa mange „Dræt“, som var nødvendig. Dersom Harven havde revet store Stykker løs, gik et Par Folk og lagde Furestykkerne i de lave Steder for at jævne det harvede saa godt som muligt. Derefter blev det tromlet, og Bygjorden var

saa færdig. Hvor de ingen Tromle havde, brugte de en bred Sidefjæl af en Vogn, og nær ved hver Ende af denne Fjæl bandt de saa et Stykke stærkt Reb om den, og Rebet fra begge Ender af Fjælen blev saa samlet ved Trækdyrenes Hammel. Kusken stod midt paa Fjælen og kørte saa langs ad Agrene og jævned dem paa denne Maade i Stedet for at bruge Tromle.

Udsæden var 3 à 4 Skæpper til en Td. Land. Bygget skulde saaes tyndt, da det var en gammel Tale, at Byg og Boghvede sagde: „Gi' mæ' Rumm, saa ska' a nok komm'; men saa'r du mæ' tæt, saa blywer a træt.“ Lykkedes Bygget godt, kunde det give 20 Fold og derover; men blev Aaret tørt og meget varmt, gik Aksene (Vipperne) tidt ud paa Siden af Straaet, og Folk sagde da: „Bygget skyder ved Ørene, og der bliver en ringe Byggavl i Aar.“ Den Tid kendte (eller i al Fald dyrkede) Folk her i Egnen kun 6-radet Byg.

I Stedet for Byg saaede mange, hvor Jorden var bar (men ellers egnede sig dertil) Boghvede, og, hvor Jorden var nogenlunde god, uden Gødning. En af os har efter $\frac{1}{2}$ Fjerdingkar Udsæd avlet 7 Skæpper god Boghvede foruden 2 Skæpper mindre god, hvilket bliver 56 Fold god Boghvede foruden de 2 Skpr., og regnes de med, bliver det 72 Fold. Boghvede skulde saaes tyndt, omtr. $1\frac{1}{2}$ Skp. paa en Tønde Land. Sølvboghvede kendte Folk ikke her i Egnen i den Tid.

Efter Byg eller Boghvede saaedes Rug. Var der gødet til Byg eller Boghvede, blev der ikke gødet til Rug, og Jorden fik da kun én, men temmelig dyb, Pløjning, og derefter blev Rugen saaet, 4 à 5 Skpr. i 1 Td. Land. Der avledes saa i Almindelighed 6 à 8 Traver paa en Tønde Land, som gav 5 à 7 Skpr. af Traven, hvilket var 7 à 11 Fold. Jorden blev saa pløjet, og der saaedes saa igen Rug; men denne anden Kærv (Avl) gav hver-

ken saa mange Traver eller saa mange Skpr. af Traven som første Kærv.

Jorden burde da have været udlagt til Græsning; men det blev den ikke; thi saa maatte den give Kartofler, der tidt blev „klatgødet“ (for at spare paa Gødningen), og det blev gjort saaledes, at en lagde Kartoflerne i hver anden eller hver tredie Fure og omtrent 3 Kvarter mellem hver to Kartofler, og to fulgte saa efter og lagde Gødningen; hver Kartoffel fik en Haandfuld Gødning. Gødningen var kørt ud og aflæsset forskellige Steder med passende Mellemlum, for at de, der lagde Gødningen, ikke skulde have for langt at gaa efter den. Kartoffelavlens var jo meget forskellig, eftersom Somrene var.

Efter Kartofler toges sædvanlig en Kærv Rug, og saa lagdes Jorden ud til Græsning, uden at der blev saaet Græsfrø, som den Tid ikke brugtes her i Egnen, fordi man da ikke merglede, og uden Mergel kan Kløver og Græsfrø ikke lykkes. Første Aars Græs var selvsaat Rødgræs (en Syre, Rumex Acetosella), og disse Agre var sædvanlig helt røde i lang Tid, mens Syren blomstrede, og de kaldtes Nylinger; dette Navn kom rimeligvis af, at de „nylig var udlagt“ til Græsning, og paa dem skulde Køerne tøjres første Gang Pinsedag.

DYRKNING AF DEN MAGRESTE SANDJORD

Grønjorden, som skulde bruges til Avling næste Aar, blev (som før sagt) „fællet“ i Hundedagene og laa saa til næste Foraars, eller den blev fællet i Foraaret og da dybt, og deri saades nu Spergel uden Ompløjning, hvorimod den Jord, der var fællet i Hundedagene, pløjedes dybt, før Spergelen blev saaet. Det følger af sig selv, at Jorden altid blev harvet (underharvet), før Sper-

gelfrøet blev saaet. De fleste, som dyrkede Spergel, høstede den, da det var den bedste Foderplante, man kendte, og den blev saa vejret og hjembjærget til Vinterfoder. Andre lod Spergelen nedpløje som Grøngødning, medens den blomstrede.

Til saadan Jord (og da ogsaa tidt til bedre Jord) dannede Folk ofte Markmøddinger paa følgende Maade paa den Mark, der skulde gødes i Efterhøsten til Rug: Man lagde i Forsommeren først et tykt Lag Hedetørv, helst Mortørv, i saa stor en Firkant, som Møddingen skulde være, derpaa et Lag Møg, saa et Lag Tørv o. s. v., til Møddingen havde en Højde af omtrent $1\frac{1}{2}$ Alen og somme Tider derover. Møddingen blev saa dækket med et Lag Tørv og derefter renskaaren i Siderne, saa disse var omtrent lodrette. Det afskaarne blev lagt ovenpaa ved Ydersiderne og jævnet skraat indad, saa den blev højest ved Siderne og lavest i Midten, hvorved den samlede Regnvandet, og det fremmede Gæringen. Det var bedst, naar de omtalte Tørv blev finhakkede, mens Møddingen blev dannet, da de saa blev bedre gennemtrukne af Gødningen, og det var ogsaa til stor Lettelse, naar Gødningen skulde spredes paa Agrene. Hvor der var Snoge, og det var der ikke saa faa Steder her i Herredet, var disse Møddinger et yndet Opholds- og Ynglested for dem, og man kunde om Sommeren i varme Dage se mange Snoge ligge der imod Solen.

Naar Spergelen var kørt hjem, blev Markmøddingen kørt ud paa Agrene, hvor Spergelen var avlet, og spredt der, og naar Gødningen var nedpløjet, blev Rugen saaet, og der avledes sædvanlig en god Kærv Rug. Men dermed var Jorden ikke fri; thi der blev i det mindste taget en Kærv Rug til og nogle Steder to. Derefter maatte Jorden give Spergel eller Kartofler, og

til sidstnævnte blev der klatgødet, som før er omtalt. Efter Kartofler (eller Spergel, som da somme Tider blev nedpløjet til Gødning) toges en Kærv Rug, hvorefter Jorden blev lagt ud til Græsning.

Et Par af os har kendt en Gaardforpagter i et af de nordligste Sogne i Herredet her, der dyrkede den Slags Jord paa følgende Maade: Først Rug, saa Spergel, saa Rug, saa Spergel o. s. fr. til Jorden var saa udpint og løs, „at den nær var fløjet fra ham.“ Saadan Dyrkningsmaade var dog heldigvis meget sjælden. Paa den Slags Jord, der blev dyrket saaledes, om end ikke saa slet, groede kun det saakaldte „Totgræs“ (*Nardus strictus*), som kun Faarene i *Nødsfald* vilde æde.

DEN GODE JORD MED LERUNDERLAG

Paa saadan Jord avledes baade Rug, Byg, Havre, Kartofler og enkelte Steder Hvede, men sjældnere Spergel og Boghvede. Jorden blev „fællet“ i Hundedagene, ligesom før nævnt. Skulde der saaes Byg i den Jord næste Foraar, blev den „fællet“ tyndt og da gødet og ompløjet næste Foraar, naar Bygget skulde saas; men skulde der saas Havre i den næste Foraar uden Gødning (den saakaldte „Grønjords-Havre“), blev den fællet dybt. Den Jord, hvori der skulde saas Byg, blev saa gødet i Foraaret og dybpløjet, og Bygget blev saaget uden Underharvning, men naturligvis godt harvet bagefter Saaningen. Den Jord, der var dybpløjet i Hundedagene Aaret før til Havre, blev saa tilsaaget med Havre uden Gødning og Underharvning, men selvfølgelig harvet bagefter Saaningen.

Den Jord, der var gødet til Byg i Foraaret, blev i Efteraaret ompløjet og tilsaaget med Rug uden Gødning; men den Jord, hvori der havde været Havre uden Gød-

ning, blev saa gødet og ompløjet i Efteraaret og ligeledes tilsaaet med Rug.

Nogle tog saa efter første Kærv Rug Kartofler, som blev klatgødet; men andre tog to Kærve Rug, inden de tog Kartofler. Derefter sædvanlig en Kærv Rug og derefter en Kærv Havre, og Jorden blev derefter udlagt til Græsning, uden at der blev saaet Græsfrø.

Det var kun faa her i Egnen, som dyrkede Hvede, og de, der gjorde det, tog Hvede i Stedet for første Kærv Rug. Af Hvede avledes dog lidt og kun til egen Brug. Man havde baade Vinterhvede (Rughvede) og Sommerhvede (Byghvede).

Omtrent mellem 1840 og 1850 begyndte nogle, lidt efter lidt, med Mergling og Brakning, og en af Foregangsmændene her i Egnen var Justitsraad Fjelstrup, Sindinggaard, baade med Hensyn til Jorddyrkning og Træplantning.

JULEMÆRKER

I den Tid, vi nu skriver om, var det almindeligt, at Folk gav nøje Agt paa, hvordan Vejret var de forskellige „Mærkedage“. Saaledes første Juledag og de næst efter følgende 11 Dage, og disse 12 Dages Vejr gjaldt saa som en Spaadom om Vejret i Aarets 12 Maaneder, og Folk skrev da en Kreds for hver af disse 12 Dage paa den Side, som vendte fra Indgangsdøren, paa den inderste Bjælke i Dagligstuen, og saa delte man hver af disse Kredse med en vandret (eller lodret) Streg i to ligestore Halvdele, og den øverste (eller forreste) Del af hver Kreds gjaldt saa Vejret Formiddagene og den anden Halvdel Eftermiddagene. Det blev saa skrevet eller ved Tegn mærket med Kridt, hvordan Vejret var hver af disse Halv- og Heldage, og det gjaldt saa Spaa-

dommen om Vejret hver af Aarets 12 Halv- og Helmaaneder. Naar det var Regn eller Sne vedkommende Halv- eller Heldag, blev det mærket med Kridt i den tilsvarende Kreds, og det, mente Folk saa, tydede paa Regn eller Sne i vedkommende Vintermaaneder og Regn i Sommermaanederne, og var det klart Vejr og Solskin disse Halv- eller Heldage, blev det tydet som Tegn paa klart Vejr med Frost i Vintertiden og Solskin og Varme i Sommertiden.

Var der Tale om, hvordan Vejret vilde blive en eller anden Tid i Aaret, saa blev der sagt, at det vilde blive saadan eller saadan, „hvis ikke Julemærkerne slaar fejl“.

Var Solen meget rød, naar den kom op over Synskredsen Nytaarsmorgen, saa troede Folk, at vi vilde faa Krig dette Aar.

„Naar Vældene stiger den første Maaned i et Aar, da Kornet vældige Priser faar; men synker Vældene i samme Tid, da bliver Aaret for Fattigmand blid.“

Povlsdag (den 25. Jan.) skal Solen skinne saa længe, at en Rytter i den Tid kan sadle sin Hest, da vi ellers faar Krig dette Aar.

Kyndelmissedag (den 2. Februar) skal der være saa stærk Snestorm, at 15 Kærlinger ikke kunde holde et tørt Kalveskind, og saa kan man rutte med Foderet til Kreaturerne, da det var Tegn paa tidligt Foraar; men var det dejligt, solvarmt Foraarsvejr den Dag, saa maatte Kreaturerne ikke faa mere Hø, end der faldt ned, naar Røgteren gned sin Ryg imod Høet i Høladen; thi saadant Vejr den Dag var Tegn paa stræng Vinter og Foraar.

Ligeledes havde Folk den Mening, at naar det stormede Blasiusdagen (den 3. Febr.), vilde Bygget blive ribbet, delvis blive slaet af, før det blev modent.

St. Pedersdag (den 22. Febr.) maa Jorden ikke være haardere frossen, end at Peder kunde stikke sin Pigkæp i Jorden.

Nogle havde den Mening, at Fuglene parredes Natten før St. Pedersdag, og der var derfor en Mand (og vistnok flere), som altid tog Gasen fra Gæssene den Nat, for at han ikke skulde komme til at holde mere af den ene Gaas end de andre.

Hvis det frøs Natten før de 40 Ridderes Dag (den 9. Marts), saa mente Folk, at det vilde fryse 40 Nætter efter.

St. Gravers Dag (den 12. Marts) „skal æ Faar ta' si' Lam ve' si' Laar o' takk' si' Husband for en gowe Aar.“

„Crawes ska' lokk' æ Ba'n ud te' æ Væk (Væg) mæ hans bli' Skjæk (Skæg).“ Det vil sige, det skal være Solskin den Dag.

„En tør Marts, en vaad April, en kold Maj og en varm Sommer giver et godt Aar.“

„Longfrejes Væd' faar manne fatte' Ba'n te' aa' græd'; men Skjærtorsdags Tar' er hal' var'.“

Var det Østenvind Paaskemorgen, troede Folk, at der blev godt Vesterhavsfiskeri samme Foraar.

„April Snø ligner æ Smør 'o æ Brø'; men Maj Snø lignes ve' Guld rø'.“

Om Havrens Saatid gav Folk Agt paa, naar den Vipstjært kom, den Fugl, som de kaldte „Sommerdold“ (Motacilla alba), og naar den kom, sagde Folk: „I se, nu haar vi Sommerdold, saa har æ Vinter Ænd' me' aald, o' saa ka' vi saa Hawer.“ Denne Vipstjært kaldtes derfor ogsaa almindelig her i Egnen „Hawersee“, mens en anden Vipstjært, den gule (Motacilla flova), kaldtes „Bygsee“, fordi den kom ved den Tid, Bygget skulde saas.

Naar Jorden var saa varm, at man mærkede Jord-

varmen under de bare Fødder, var den rette Bygsæds-tid kommen. En af os har kendt en gammel, dygtig Landmand, som sagde, at han ikke brød sig om andre Mærker for Byggets Saatid end Tiden fra den 12. til 16. Maj.

Regnede det Valborgdag (den 1. Maj), kom Jorden til at tørste hele Sommeren.

Majmaaneds Kulde gør Bondens Lader fulde, og en kold Maj gør et varmt Logulv.

I den sidste Halvdel af April eller først i Maj kom Gøgen (Kukmanden), og sidst i Maj havde Folk sædvanlig de nylig gravede Hedetørv samlet i saakaldte „Røgler“, og paa disse sad Gøgen tidt og kukkede, og det var en almindelig Mening, at naar Kukkerne var meget glade og kukkede stærkt og meget, var det Tegn til Regn. De maatte ikke være her saa længe, at de saa de sidste Høstakke og de første Kornrader.

Boghvedens Saatid, mente Folk, var heldigst fra den 25. Maj (Urbanus Dag) til 8. Juni (Medardus Dag). Imellem disse Dage mente de gamle, at det var heldigst at saa i 3 Hold: Den 25. Maj, den 1. og 8. Juni; saa maatte i det mindste en af Saaningerne lykkes.

Regnede det „Syvsoverdag“ (den 27. Juni), vilde det regne hver Dag 7 Uger efter, og regnede det Margretes Dag (den 13. Juli), saa kom der saa megen Regn i Høbjergningstiden, at Høet var udsat for at raadne, og derfor kaldte Folk ogsaa Dagen „Margrete-Raadenhø's Dag“.

Regnede det Peders Fængslings Dag (den 1. Aug.), blev det en regnfuld Høst.

Naar det var godt Vejr og Solskin Mikkelsdag (den 29. September), kunde man sikker saa Rug baade paa „hyw o' law o' begge Stejer avle fyldig o' brow“.

Saadan som Vejret var Mikkelsdag, saadan vilde Korn-

priserne blive næste Aar til næste Mikkelsdag. Var det stærk Blæst hele Dagen, var det Tegn til en daarlig Avl næste Aar, og Kornpriserne blev da høje; var det derimod stille Vejr den Dag, tegnede det til en god Kornavl næste Aar, og Kornpriserne blev da lave; var det stille om Morgen, men det blev stærkere og stærkere Vind om Eftermiddagen og henimod Aften, var dette ogsaa Tegn til en daarlig Avl og høje Kornpriser næste Aar.

Meget Regnvejr Mortensdag (den 11. November) var Tegn til en ustadig Vinter; men klart Vejr den Dag med Solskin vilde give en stræng Vinter med Frost og Sne.

Saadan som Træerne bugner af Rim i Advent, kommer Kornet til at bugne med Kærner og Træerne med Frugt næste Høst.

Imellem Juledag og Nytaarsdag skal der blive saa megen Tø, at en Okse kan drikke i en Agerfure.

Efter en grøn Jul kommer en hvid Paaske; men efter en hvid Jul kommer en grøn Paaske.

Om Sneen sagde man: „Maatensdaw ka' I mæ' vint'; kommer a ett' fa'r, ligger a Ywelmaa'n for Jer' Da'r.“

„Flywer æ Graagaas te' Haw, o' æ Græwling gaar i Graw, kommer æ Vinter ett' i Skridt, men i Traw.“

I Foraaret kommer Vildgæssene og flyver nord paa, og de kommer da med Formiddags-Mellemmaderne og tager Folks Træsko. I Efteraaret flyver de syd paa, og de kommer da med Folks Træsko og tager Formiddags-Mellemmaderne.

„Gaar Solen ned i en Sæk (Sky), staar den op i en Bæk (Regn næste Dag).“

Efter „Maangladder kommer Awtenpladder“.

„Aftenrødt gør Morgen sødt; men Morgenrødt gør Aften blødt.“

„Sydøst Vind og Kwindsind og Faarforskrækkels' ændes sædvanlig mæ' Wand.“

„Naar Vestenstorm taa'r æ Tæk aa' æ Huss, gaar æ Fjordsild i æ Russ (Fiskerusen).“

„De' æ' gammel Mands Taal, der er Regn i Rims Haal.“

„Nær æ Kok gaaler o' æ Awten kort atter, æ Høns er kommen i Row o' æ Raand, saa er de' Tejn te' Vejerskywt.“

„Nær æ Stork er skidden o' snawset, saa er de' Tegn te' Regn og bulderet Vejr; men er den køn ren og hvid, er de' Tegn te' Solskjen o' godt varmt Vejr.“

Naar Væselen, Lækatten, løber dristig omkring, er det Tegn til uroligt Vejr.

Naar Viberne og andre vilde Fugle kom nær til Huse og Gaarde, var det ogsaa Tegn til bulderet Vejr.

Naar Hjejlerne, Brokfuglene (*Caradrius pluvialis*), flyver oppe i Luften og stadig gentager de Lyde, som er deres Sang, saa syntes mange, at det lød som: „Kør Høje, kør Høje“ o. s. v. og endte med: „Kør i Løj, kør i Løj, kør i Løj,“* (kør Hø o. s. v. og kør i Ly o. s. v.), og det var da Tegn til Regn.

„Nær æ Skyer arker (striber) fra sønder o' te nar, ska' Folk kør djer Kow'n hjem, om de' er tar; men nær di arker mod vester fra øster, saa ska' di læ' 'ed staa, mens di løster.“

Saadan som Vind og Vejr var en Tamperdag (og Dagen efter), saadan mente Folk, at Vind og Vejr vilde blive til næste Tamperdag.

Der var jo ogsaa i den Tid rigtig mange, som mente og troede, at Maanen havde stor Indvirkning paa Vejret og dets Omskiftelser samtidig med Maaneskifterne,

* Den første Del af denne Sang var meget langsom; den sidste Del meget hastig.

som dog ikke har nogen gyldig Grund, lige saa lidt som andre Mærkedage, og alligevel er der mange, som endnu mener det samme.

AVLSREDSKABER

Fra først, vi kan huske, var der mange Arbejdsvogne uden Jærn paa Fælgene, og disse holdtes sammen med en rund Pind, hvis Tykkelse var omtr. som en voksen Mands Tommelfinger og omtr. 4 Tommer lang, og den sad godt fast med sin ene Halvdel i hver af Fælgene, og en saadan Pind kaldtes en „Døwling“. Nogle Hjulere samlede Fælgene med en saakaldt „Duehale“. Om Hjulenes Nav var der sædvanlig Ringe om begge Ender. De to Yderender af Akslerne (Armene), som stikkes ind i Hullerne i Navene, var beslaaede paa Undersiderne med et Stykke Jærn, der kaldtes „Akseljærn“. Paa Oversiden var paasat et tyndere Stykke Jærn, der var svejset sammen med en Ring om Armens yderste Ende og kaldtes „Mulejærn“, og yderst i disse Jærn var Huller til Lundstikkerne, som blev stukne ned deri for at møde Hjulene, saa de ikke løb ud af Armene.

De saakaldte „Kindinger“ var den Tid som nu nedskaarne foroven i den forreste Aksel, og om deres forreste Ender var der Ringe, og til hver af disse var svejset et bredt Stykke Jærn, der var fastsømmet paa Kindingernes Ydersider. Gennem disse Jærnplader og Kindingerne var der et Hul til Stjærtagnen (æ Stjaternawel).

I den øverste Del af den bageste Aksel var nedskaaet et stærkt Stykke Egetræ og kaldtes „Hwejer“. Den Del af dette Stykke Træ, som var bag ved Akselen, var tvedelt, og den forreste Ende var omtr. 5 Kvarter

lang, 4 Tommer bred og 3 Tommer tyk, og den var fæstet til Forvognen med et Stykke Træ, som kaldtes Langvogn og var omtr. 2 Alen langt, 4 Tommer bredt og $1\frac{1}{2}$ Tomme tykt.

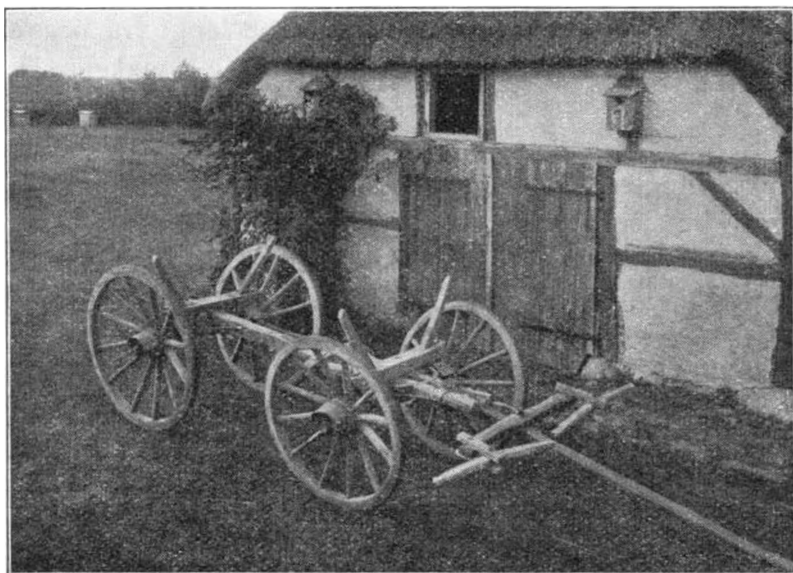
Der var naturligvis ogsaa to Kæpstokke, hver med sine to Vognkæppe, den ene helt fastgjort ovenpaa den bageste Aksel, den anden Kæpstok var fastgjort paa den forreste Aksel saaledes, at der var en Jærnnagle igennem begge Dele paa Midten (lige langt fra begge Ender), og om denne Nagle kunde Kæpstokken saa drejes, naar Vognen drejedes til en af Siderne, og denne Kæpstok kaldtes derfor „Vriskammel“.

Vognhjulene havde 12 Egere („Jægere“), som var fastgjort saa godt som mulig i Navene med den sværeste Ende og med den smallere Ende i Fælgene, som jo var Hjulenes Omkreds ligesom nu. De før nævnte „Døwlinger“ og „Duehaler“ kunde jo ikke vedblive at holde Hjulfælgene sammen, og Folk lod da Smedene lave nogle korte, flade Stykker Jærn, som havde Fælgenes Bredde, og disse blev saa sømmet fast med fire Søm i hver Ende og hver paa sin Ende af en af Fælgene, hvor disse var samlet. Siden hen i Tiden brugte Folk hele Jærnskinner af samme Længde og Bredde som Fælgene, og de blev saa sømmet paa Fælgene saaledes, at deres Ender var nær sammen midt paa hver af Fælgene.

Arbejdsvogne, som brugtes til Gødningskørsel og anden stræng Kørsel, var meget svære og havde tidt kun 1 eller $1\frac{1}{2}$, højst 2 Fjæl i Bunden og 2 paa hver Side. Disse Vogne brugtes ogsaa til Hø- og Kornkørsel; men saa satte man „Lejrer“ paa Undervognen i Stedet for Fjæle, og paa Lejrerne lagde man saa et Skrav, som blev bundet fast til Lejrerne. Var Høet meget kort og vanskeligt at stille paa Vognen, var der

nogle, der brugte en saakaldt Karm, og denne var lavet af smalle Træstykker og havde samme Længde og Vidde som Skravet og omtr. samme Højde, som Læsset skulde være, og denne Karm blev saa bunden godt fast paa Skravet.

Foruden disse Arbejdsvogne havde de fleste, især de bedrestillede, en bedre Vogn, hvis Hjul da altid var

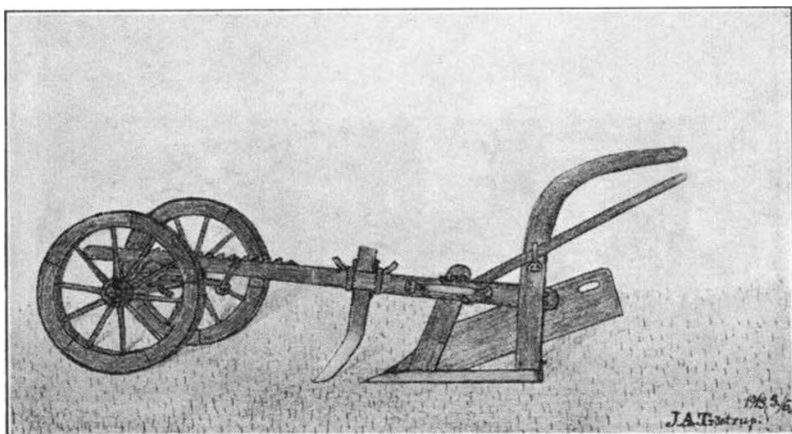


Vogn med „Lundstikker“

beslaet med Jærnskiner og havde høje Sidefjæle (Havfjæle), der var omtrent 1 Alen brede, og en Bagsmæk enten lavet af Fjæl eller flettet af smalle Risgrene og kaldtes da „Vognkurv“ eller „Bagkurv“. Til en saadan Vogn hørte ogsaa et Vognskrin, som brugtes til Kussesæde, og deri havde Folk saa Madvarer til Rejsen og Brød til Hestene, og paa Hjemrejsen fra Købstaden eller Købmanden brugte Folk det som Gemmested for Smaapakker. Bag ved Vognskrinet og fæstet paa de øverste Kanter af Sidefjælene var en eller to saakaldte

„Bøwlagestole“, hvis Ryg- og Sidestød var lavet af omtr. 2 Tommer brede og $\frac{1}{4}$ Tomme tykke Stykker bøjet Asketræ.

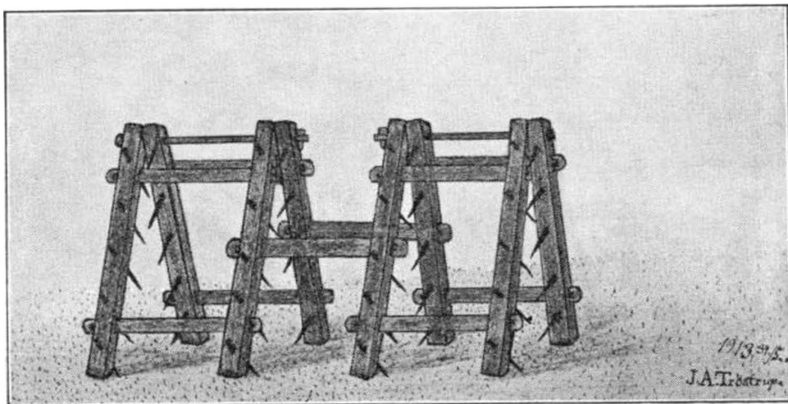
En saadan Vogn kaldtes en „Hawvogn“, rimeligvis fordi man brugte den, naar man kørte til Vesterhavet efter Fisk, hvor man den Tid kunde faa en saadan Vogn helt fuld af Fisk for nogle faa Daler. Den var Gaardens bedste Vogn ved højtidelige Lejligheder.



Tohjulet Plov

Plovene, Folk brugte i den Tid, var næsten kun de tohjulede Træplove, hvis Forstel havde to Hjul, og i nogle af disse Plove var baade Akslerne og Armene af Træ og da beslaaet med Jærn omtrent som omtalt ved Vognene; hos andre var Armene af Jærn og kun Akslerne (det mellem Hjulene) af Træ. Bagploven bar Aasen (ogsaa kaldet Bæm), og den var indtunget rigtig fast i Plovens Hand'el, hvis opretstaaende øverste Ende var dannet af en krumvokset, tyk Egegren og vendte med den bøjede Ende tilbage; denne Ende tjente til Haandtag for den, som styrede Ploven. Lidt forved Hand'len var Sulen indtunget op i Aasen saadan, at dens nederste

Ende var skraanet fremad, og paa denne var Skjæren og Muldfjælen fastgjort saadan, at de var paa højre Side. Lidt forved Sulen sad Langjærnet fast i et Hul i Aasen, men saadan, at det kunde løsnes, stilles og igen fæstes, som det var nødvendigt for Plovningen. Aasen laa med sin forreste Ende paa Akselen mellem Hjulene, og i Akselens Bagside var fastgjort en langs med denne vendende stærk Jærnkrampe med Takker i;



En gammel Harve

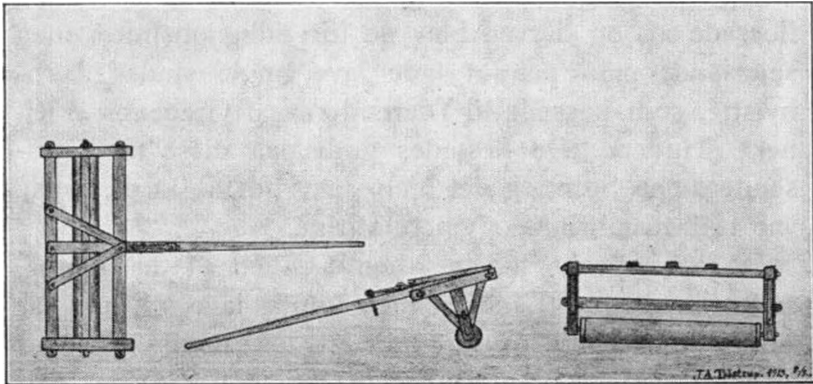
i denne var en lang Jærnkrog, i hvis anden Ende der var en stor Jærnring, som omfattede Aasen, og i dens øverste Side der var fastgjort et langt Stykke Jærn, hvori der var Takker, og i disse kunde den nævnte Ring flyttes frem og tilbage, eftersom der skulde pløjes dybt eller grundt.

Naar saadanne Plove og deres Jærn var lavet rigtig, og der kom Mænd eller Karle til at pløje med dem, som virkelig var duelige til det, saa kunde der pløjes udmærket godt med dem, og de kunde ogsaa godt trækkes af et Par ordenlig stærke Stude. Dette er bevislig sandt.

Siden var der nogle, som fik enhjulede Plove; men

de gik ikke nær saa stadig i Jorden som de tohjulede. Begge disse Slags Plove afløstes af Træ-Svingplove, og disse igen af forskellige Slags Jærnplove.

Harverne havde sædvanlig 8 Bul af Egetræ med 5 (somme 6) Tænder i hver Bul; men hvem, der havde mindre Avling og mindre stærke Trækdyr, brugte 6-bullede Harver. Andre Slags Harver brugte Folk ikke forhen her i Egnen; men senere fik man de saakaldte svenske Harver med Træbul og derefter med Jærnbul.



En Tromle (set ovenfra, fra Enden og bagfra)

Tromlen var en rund Træblok, sædvanlig af en Bøgestamme, 4 à 5 Alen lang og mindst $\frac{1}{2}$ Alen tyk, og Stellet var meget forskelligt.

Arbejdsredskaberne (Arbejdstøjet) var, paa faa Undtagelser nær, langt fra saa let brugelige, som de tilsvarende i Nutiden. Skovlene var, baade Skaft og Blad, af Træ, og ved Brug blev Bladet flosset, men saa skærpede man det ved at skære det flossede bort med en Kniv, hvorved Bladet blev mindre og mindre, indtil det var hel slidt op. For at gøre Bladet mere varigt, fandt man paa at bruge et Stykke Baandjærn, der havde samme Længde som Skovlbladets Bredde, og klinke det med Hovedenderne af Søm paa Undersiden af Bladets Forkant.

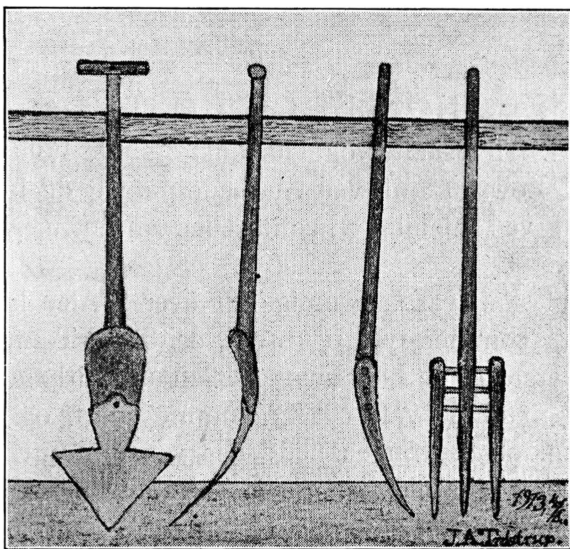
Længere frem i Tiden fik man rigtig jærnbesslaede Skovle. En stor Del af disse Skovle lavedes i Brande Sogn og kaldtes derfor „Brande Skovle“ (Braand Skowl), og det var de bedste og rareste Skovle til Brug, man da kendte.

Folk brugte ogsaa Trægrebe til at læsse og sprede Gødning med, hvilket sidste vi især godt kan huske; men disse Trægrebe havde samme Fejl som Træskovlene, at de af Brugen blev flossede paa Spidserne af „Flejnerne“, og man var jo saa nødt til at skære det flossede af, og derved blev de for tidlig opslidte; men saa fandt man paa at lade lave nogle spidse Jærnhylstre, som passede til Yderenderne af Grebenes „Flejner“ (Tinder). De fæstedes godt paa disse med passende smaa Søm, og det hjalp saa godt til, at de baade var bedre at bruge og mere varige.

Disse Trægrebe afløstes hen i Tiden af Jærngrebe, som enhver god Landsbysmed kunde lave. Disse var sædvanlig treflejnede (tretindede), og nogle, der var lavet til særlig strængt Arbejde, havde firkantede Flejner og var meget svære, ja nogle af dem var endog saa svære, at de uden Skaft vejede 8 Pund, og de var naturligvis meget svære og tunge at arbejde med; men andre til almindeligt og lettere Arbejde havde flade og tynde Flejner, og de var helt rare at arbejde med; især var dog Pigens Spredegreb let og nem at bruge, og naar denne i enten Foraar eller Efteraar var afbrugt til Gødningens Spredning, var der somme Steder, hvor den blev gjort godt ren og tørret og gnedet med Talg, for at den ikke skulde ruste, og hengemt til næste Gang, der skulde spredes Gødning.

Af Spader havde Folk her paa Egnen næsten kun de saakaldte „Tørvespader“, og den nederste Del af disses Skaft var bred og flad og noget krummet fremad, for at

Brugeren ikke skulde staa for krumbøjet ved Arbejdet. Den Del af Spadebladet, som skulde fæstes paa Skaftet, kaldtes „Fahl“ og var dannet som et Hylster, der passede om den nederste krummede Ende af Skaftet. Mange havde i den Tid ikke andre Spader end disse; men der var dog nogle, som havde lige Spader af forskellig Form, og disse brugtes særlig til Grøvtgravning



Tørvespade (set forfra og fra Siden) og Trægreb (set fra Siden og forfra)

o. a. m., medens Tørvespaderne særlig brugtes til at grave de store Hedetørv med samt Tørv til Husenes Mønning. De saakaldte Klynspader havde omtrent samme Form, som de nu brugelige.

Rensemaskiner kendte Folk saa at sige ikke her i Egnen i den her nævnte Tid; men Kornet rensedes med „Kasteskowl“ og Saald*, og i hver Bondegaard havde man mindst tre forskellige Saald: et grovt til den

* Det skal ikke skrives „Sold“, men „Saald“. Se K. Gislasons Dansk-Islandsk Ordbog, S. Grundtvigs Retskrivnings Ordbog o. fl.

saakaldte „Overfejning“ samt et grovt og et fint Kornsaald til de forskellige Slags Korn. Det var altid Pigerens Gærning at „sælde“ Kornet, og det var meget almindelig, at det Korn, der var tærsket i Ugen, blev kastet med en Haandkasteskovl af Manden eller Karlen Løverdags Formiddag, og Pigen sældede det saa om Eftermiddagen. Derfor spurgte Manden altid, naar han fæstede en Pige, om hun var god til at sælde.

HØSLET OG HØST

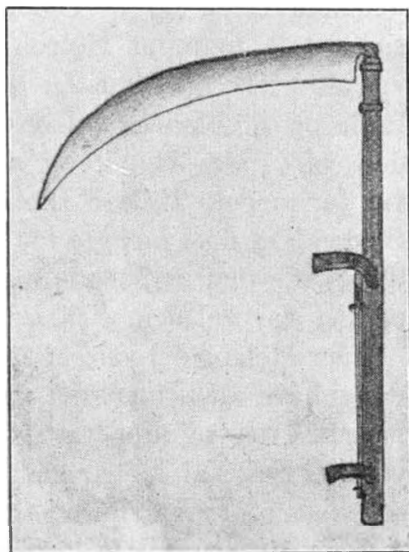
Høleen. Høleskafter og Høleknage købte Folk almindelig af Lowringerne ved Markederne, og de blev saa tildannet ved hjemlig Husflid eller af en nærboende Snedker.

Et Høleskaft var sædvanlig lidt over 2 Alen langt og mindst 2 Tommer tykt og bredt, og 3 à 4 Tommer fra den nederste Ende blev hugget et aflangt, firkantet Hul, omtr. $\frac{3}{4}$ Tomme vidt og $\frac{5}{4}$ Tomme langt, og i dette blev Bagknagen tunget ned; der var omtrent 3 à 4 Tommer fra Skaftet til Knagens afrundede Bøjning, og denne Bøjning var godt en Haandsbred lang, og Tykkelsen passede til at omfatte med en Haand og helst lidt tykkere ved den yderste Ende. Denne Knag blev fastgjort i Skaftet ved, at der blev boret et Hul gennem Skaftet og Knagens Tunge, eller at Knagens Tunge var saa lang, at der kunde bores et Hul igennem denne tæt nedenunder Skaftet, og gennem disse Huller bankedes saa passende Pinde af godt, fast Træ.

Omtr. 1 Alen højere oppe paa Skaftet blev der gjort et Hul med samme Vidde som til Bagknagen, men noget længere, omtr. 2 Tommer. Dette Hul skulde være omtr. $\frac{1}{4}$ Tomme længere forneden end foroven, og det saaledes, at det var vinkelret lige ned i den ene Ende,

men var $\frac{1}{4}$ Tomme længere i den anden med lige Skraaning fra oven. Knagen blev dannet saadan, at dens Tunge, der skulde passe ned i Hullet, i den tilsvarende Side var $\frac{1}{4}$ Tomme bredere forneden end foroven, og der blev saa, naar Knagen var sat i Hullet, nedrevet en passende Kile ved Knagens modsatte Side af Skraaningen, og den kom derved til at sidde meget godt fast. Denne Knag var 8 à 10 Tommer lang til dens rundede Bøjning, og Haandtaget var sædvanlig lidt længere og sværere paa den end paa Bagknagen.

Fra Forknagen og til Skaftets øverste Ende var der omtr. 20 Tommer. Skaftets øverste Ende var afrundet foroven, og om denne øverste Ende var 2 Jærnringe, omtr. 3 Tommer fra hinanden, og den nederste en passende Del



En Høle

længere end den øverste, fordi der skulde være Rum til de nødvendige Trækiler, hvorved man kunde faa Hølebladet til at sidde passende, saa det blev hverken for meget eller for lidt „jordfælds“ eller „fladskær“, som man kaldte det.

Hølebladets saakaldte Hale blev stukket saaledes ned gennem disse Ringe, at Skaftets Knage vendte opad eller fremad og Bladets Spids (Od) vendte fremad i samme Retning som Knagenes Haandtag. Det blev saa prøvet enten ved at stille Høleen op ved en Væg eller lignende med Bladet opad, eller ved at lægge den paa

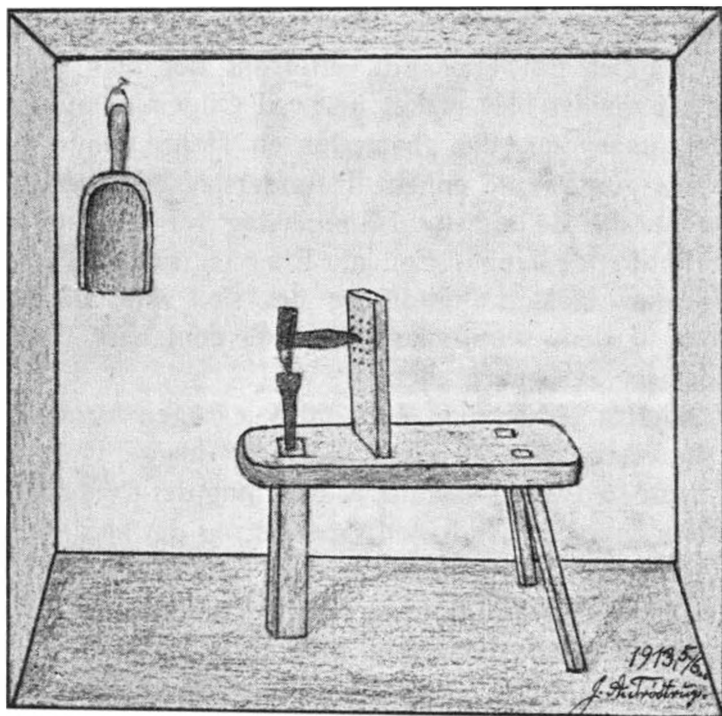
Jorden og saa trække Høleen saa at sige tilbage, om der var lige langt fra Høleskafkets nederste Ende og til Heglen (den brede Del af Bladet, som var næst ved Skaftets Ringe) og ligeledes fra Skaftets nederste Ende og til Hølebladets Od, og det var for det meste bedst, at Høleerne var saaledes skaftet.

Var det saadan, at der var kortere fra Høleskafkets nederste Ende og til Hølebladets Od end til Heglen, saa sagde man, at Høleen var „under Hug“, og det var altid fejl; men var der længere fra Skaftets nederste Ende og til Bladets Od end til Heglen, sagde man, at den var „over Hug“, og det var godt, naar det ikke var for meget. Høleen skulde ogsaa skaftes saadan, at Bladets Od ikke hængte for meget ned ad imod Jorden; thi gjorde den det, sagde man, at den var for „odtung“, og det var en slem Fejl.

Naar Hølebladet var sat saadan paa Skaftet, som man vilde have det, blev det fastgjort med Kiler af tørt, haardt Træ, og der var sædvanlig et Sømhul i den yderste Ende af Hølebladets Hale, og i dette Hul blev saa slaæet et passende Søm ind i Skaftet, og Bladet sad da rigtig godt fast paa Skaftet. Paa Høleskafkets forreste Side var der baade ved den nederste og øverste Knag indbanket smaa Jærnholdere til at sætte Hølestrygen i, saa at den baade sad godt fast og ogsaa var let at tage, naar man vilde bruge den at skærpe Høleen med. Strygen var lavet af gammelt, stærk, men dog noget trødsket Egetræ, og den blev hugget hel tæt med Huller paa begge Sider, hvorefter den blev indgneden, ja indbanket med vaadt Sand, der dog ikke maatte være for grovt.

Før en ny Høle skulde bruges og sædvanlig ogsaa, inden man begyndte Høsletten, blev Høleerne slebet, og det var for det meste hos Smeden. Naar Høleerne

blev sløve af Brugen, saa de ikke kunde skærpes nok med Strygen, brugte Folk altid her i Egnen og langt længere omkring i Vestjylland at pikke Høleerne tynde ved Æggen med en saakaldt „Haarhammer“, d. v. s. med den tynde Ende („æ Pen“) af dens Hoved. Naar



En Kaastskovl og en Haarstol

en Høle skulde „haares“, brugte mange i disse Egne en saakaldt „Haarstowl“. Naar en Mand eller Karl vilde til at „haare“ en Høle, satte han sig paa Stolen (som ogsaa mange Steder kaldtes „Haarstok“), og saa vendte han Høleen saadan, at Skaftets nederste Ende vendte fra ham og Knagene nedad mod Jorden, thi saa vendte Bladets Underflade jo opad. I „Haarstokkens“ forreste Ben var ovenfra nedbanket et mindst omtr. 1 Tomme

tykt og 1 Kvarter højt Stykke Jærn med en bred, jævn og glat Overflade og hed „Haarstee“; paa denne Flade lagde de saa Hølebladet og begyndte ved Hegelen at pikke med jævne, passende Slag med Hammerens Pen, medens Skaftendens Spids var stukken i et af Hullerne i „Haarstokkens“ Opstander. Der blev saa pikket rigtig rask, og med venstre Haand blev Hølebladet skubbet lidt efter lidt, eftersom det blev pikket, saa det tilsidst blev pikket helt ved Odden. Det var jo bedst, naar den, der „haarede“ en Høle, kunde gøre det saa godt, at de enkelte Hammerslag ikke var at se, men at alle de enkelte Hammerslag var i et som en lille fin Rende langs Æggen. Efter en saadan Skærpning skar Høleerne godt, og det sled ikke nær saa meget af dem, som naar Folk sleb dem hver Gang i Stedet for at „haare“ dem.

Høsletten. Naar man kom ud paa Engen for at slaa, og Græsset var kort eller tyndt eller begge Dele, saa gik man sædvanlig saadan, at man hug det første Skaar fra den ydre Side ind mod Græsset, og det kaldte man at „odde det ind“. Naar man saa var ved Enden med dette Skaar, vendte man og hug næste Skaar fra Græspletten ud imod det første (man kan ogsaa sige det sidste) Skaar, og det kaldte man saa, at det blev „heglet“; de to Skaar kom jo til at ligge sammen, og det kaldte man saa et „Foldskaar“ (det var jo foldet sammen), og saa blev man ved saadan frem og tilbage.

Var der saa lidt Græs, at det ikke saa nær kunde dække Jorden, blev det revet sammen i mindre eller større Pletter, der oftest var saa nogenlunde firkantede og kaldtes „Holmer“.

Var der derimod svært og tæt Græs, saa var man nødt til at „odde det ind“, og der skulde saa en, sædvanlig en Pige, til at rive det løsnede Græs fra det

uslaaede. Det gjorde hun saaledes, at hun gik baglænds, og hun havde et bestemt Haandelag, saa at hun, idet hun rev det fra med Riven, kunde strø det i et Kast ud over Skaaret, hvor det var slaaet. Det Stykke, man gik for hver Gang, man strøg Leen, kaldtes et „Strygmaal“. Man „haarede“ sædvanlig Leen, før man gik af Engen om Aftenen, saa man havde den skarp, naar man skulde begynde næste Gang.

Hvis Grandmanden ikke havde sin tilgrænsende Eng slaaet og ikke begyndte paa det, naar man selv var færdig, saa lavede man (somme Tider) med Høleen Skaar i hans uslaaede Eng med Form som et Par Brillen. Det var jo bare for Morskab, som Folk ikke blev fornærmet over, men gjorde Gengæld ved første Lejlighed.

Naar saa det løsnede og strøede Græs var passende vejret paa den Side, der var opad, blev det vendt med Riven, og det blev gjort paa den Maade, at man begyndte ved den Side af Holmen, som vendte fra Vinden, og huggede Riven saa langt ind i Holmen som en bred Plovfure og littede saa Riven rask, saa Høet vendtes ved Hjælp af Vinden; saadan blev man ved til Enden af Holmen, og saa vendte man og gik tilbage paa samme Maade, og saaledes blev man ved frem og tilbage, til Holmen var vendt og derefter de andre Holmer; det kaldte man at „hwerve“ (hverve = vende), og paa samme Maade hwervede man naturligtvis Græsset, hvor det dækkede Jorden og ikke laa i Smaaholme.

Naar det saa var tørret (og vejret) nok, blev det revet sammen i lange, tynde eller tykke Rækker (Revler). Man vendte saa Riven med Tænderne opad og satte Rivens Bul mod Enden af Hørevlen og Riveskiftets Ende mod det ene Laar og stivede og styrede saa Riven med Hænderne og skød saa Høet sammen, idet man gik

fremad. Saadan skød man saa den ene Skydning efter den anden sammen, til Stakken fik en passende Længde, derefter blev der lagt ovenpaa, til den ogsaa fik en passende Højde, og den blev saa revet jævn baade paa Siderne og Enderne og tilsidst klappet og rundhvelvet ovenpaa med Riven, og saa var Stakken færdig.

Stakkene skulde altid vende den ene Ende mod Vinden, og var der en Tid, da Vinden jævnlig vendte sig, var der nogle, som lavede runde Høstakke, da de saa altid var lige retvendt mod Vinden. Var Høet af mindre kraftigt Græs, blev det kørt hjem efter første Stakning; men var det af kraftigt Græs, blev Stakkene strøet, slaaet ud, „hweret“ og igen stakket, og var det meget kraftigt, da endog to Gange, inden det blev kørt hjem.

Høsten. Naar Folk skulde til at høste, skulde Leerne omskaftes, som man kaldte det; thi Leen skulde være mere fladskær til Høsten end til Høsletten, da der kunde være Sten og Ujævnheder paa Agrene, især paa Rugmarken, som ikke var tromlet.

Omtrent midt paa Høleskaftets Forknag var der sædvanlig et aflangt, firkantet Hul, og i dette blev indsat og fastgjort en saakaldt „Spjarstol“; den blev sat saadan ind i Knagen, at den vendte fremad, og i dette „Spjarleje“ oven ned i Stolen blev det saakaldte „Spjarskaft“ sat ned og bundet fast. I Bagknagen var 2 à 3 Huller lodret over hverandre, og saa blev der stukket et Søm igennem et af Hullerne i den nederste Ende af Spjarskaftet og ind i et af disse Huller i Bagknagen og fastbundet der.



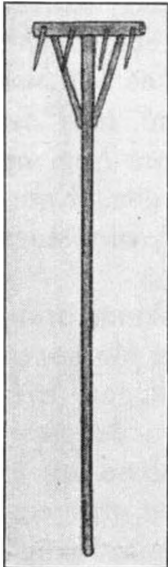
En Spjarstol

Spjarens fire yderste, spidse, krumme, fremadbøjede Ender kaldtes Fingre, og de var bundne fast paa Spjaren; denne skulde naa saa langt frem paa Leen, at Fingrene kunde samle det løsskaarne Korn, naar man

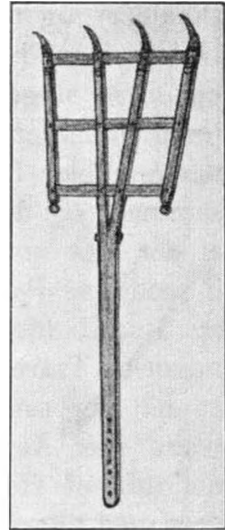
høstede, men heller ikke naa ud i det uhøstede. Naar man høstede, skulde man altid gaa saaledes, at man huggede eller svang Leen ind i Kornet med Vinden, enten man saa skulde gaa paa langs eller tværs eller skraas over Agrene.

Var Kornet ikke ualmindelig tyndt, skulde der altid være en Opbinder efter hver Høster, og det var sædvanlig en Kvinde eller en stor Dreng, og til at samle det høstede Korn brugte Opbinderne en „Kratte“ (eller Rive), hvis Hoved eller Bul var noget sværere end paa en almindelig Rive og omtr. 10

Tommer lang og havde kun fire tykke, omtr. 6 Tommer lange, tilspidsede Tænder. Med en saadan Kratte samlede Opbinderen saa det høstede Korn, medens den samtidig holdt venstre Fod mod Rodenden af det Korn, der samlede, for at Negene kunde blive saa jævne som mulig i Rodenden. Naar der var samlet nok til en Neg, blev der trukket en passende Lok af det samlede Korn, og deraf blev saa lavet et Baand, hvormed Negene blev bundet. Disse Baand lavedes paa forskellig Maade i Forhold til Kornets Længde. Var Kornet saa godt og tæt vokset, at der kunde blive en ordenlig Neg af 3 à 4 Hug, saa var det godt; men tidt maatte Opbinderen samle forholdsvis længe for at faa nok til en Neg.



En Kratte



En Spiare

Naar Folk sluttede en halv eller en hel Dags Høsten, blev Negene satte i Rader

(Raah'er), og det gjordes saaledes, at man tog en Neg i hver Haand og satte dem med Rodenderne nedad og disse noget fra hinanden og Topenderne støttet imod hinanden foroven. Var Kornet meget tyndt, saa der kun blev faa Neg, satte man kun tre saadanne Par sammen, og det kaldtes en Skok. Var Kornet saadan, at der blev mange Neg paa den høstede Mark, sattes 6 saadanne Par sammen, og det kaldtes saa et „Sæt“, og 5 saadanne Sæt er jo 60 Neg eller 30 Tvillinger og udgør en Trave. Kornet kunde da ogsaa være saa godt, at det blev sat sammen i halve Traver. Høstede Folk tværs over Agrene, og der ikke var mange Neg, var det tidt, at Høsterne tog Opbindernes Kratte og bar dem med tilbage til Enden, hvor de igen skulde begynde, og saa satte Opbinderne de sidst høstede Neg i Rader, til de kom til den Ende af Skaaret, hvor der igen begyndtes at høste.

Naar der, som før sagt, blev sat til Rader efter halv eller hel Dags Høsten, og der saa blev en mageløs Neg til sidst, saa galdt det om at blive fri for, at det faldt i ens Lod at faa denne Neg; thi det betød, at vedkommende skulde blive gift med en Enkemand, hvis det var en Pige, der skulde have denne mageløse Neg, og en Enkekone, hvis det var en Karl, der fik den. Kornraderne blev sat enten langs ad Agrenes Ryg eller langs Kanten af en Agerfure.

Efter at Kornet var høstet og sat i Rader, skulde Stubberne rives, og det gjorde man saa tidlig om Morgenen som muligt, mens Jorden var fugtig af Duggen, eller hvis det var Regnvejr, da Kornet, som var i det, man rev sammen, saa ikke saa let faldt af Vipperne, og til dette Arbejde gik saa mange med som mulig af Hjemmets Folk. Stubbene skulde rives saa rene som muligt, da intet maatte gaa til Spilde, og var der enkelte Straa,

som ikke var skaaret løse, skulde de enten rives løs med Riven, eller vedkommende bøjede sig ned og rykkede dem løse med Haanden. Rivelsen blev revet sammen i smalle Rækker imellem de før nævnte Sæt i Raderne.

Naar Kornet saa var tjenligt at køre hjem, skulde det først bindes; man bandt to og to Neg sammen, og de kaldtes saa Tvillinger; men var Negene smaa, bandt man tidt tre Neg sammen, og de kaldtes jo saa Trillinger. Da Negene havde staaet i Raderne, var deres Rodender skraa, og skulde der bindes til at sætte i Lade, saa gjaldt det ikke saa nøje, hvordan Negene blev lagt sammen, naar de skulde bindes; men skulde Kornet sættes i Stak eller Hæs, saa skulde Negene altid lægges saadan sammen, at de lange Rodender (Tærne) i Negene vendte til samme Side, saa Tvillingernes Rodende blev skraa, og naar saa disse Tvillinger blev lagt i Hæsse eller Stak, blev de lagt saadan, at deres lange Rodender vendte nedad i Stakken, da de saa bedst kunde „skyde Vandet“.

Kornet kørtes hjem paa Skravogne. Udenfor Lugen, som Kornet skulde indad (især naar Kornet skulde væltes af udenfor denne), blev der altid bredt Lagner, Dækkener, Sække eller andet lignende, for at det spildte Korn kunde samles op, da intet maatte spildes; thi det var jo Skade og Tab, naar noget gik til Spilde, og man mente ogsaa, at det var Synd, da Gud havde ladet det gro.

Det var for det meste Pigerne, men tidt ogsaa Korne, der bandt Kornet i Tvillinger eller Trillinger, og begge Dele kaldte Folk „Kærve“. Kornet skulde bindes om Morgenen, mens det var noget fugtigt af Duggen. Baandene, hvormed Kornet skulde bindes, blev saa vidt muligt lavet hjemme af Tag, og det sædvanlig, naar

Vejret paa en eller anden Maade var for daarligt til Udearbejde. Disse hjemmelavede Baand blev bundne sammen, 60 i hver Bundt, som saa var nok til at binde to Traver med, og et saadant Bundt kaldtes en „*Talles*“. Havde Folk ikke Tag til at lave Baand af, blev Baandene lavet af det høstede Korn, og det blev saa altid gjort, mens Kornet var noget fugtigt af Dug eller af Regn, men omtrent tørt nok, saa det snart kunde køres hjem. Det var sædvanlig Manden og Karlen, der læssede Kornet paa Vognen; den ene af dem var paa Vognen og lagde Kærvene saadan, som de skulde lægges, og den anden stod nede paa Jorden og flyede Kærvene op til ham. Naar Vognen var tillæsset, blev Læsset naturligvis kørt hjem og sat ind i Laden.

Laden var altid forud gjort ren og „strøet“ saadan, som den skulde være, før Kornet kom ind, og den blev almindelig „strøet“ saadan, at der blev først lagt et passende Lag Lyng og ovenpaa dette et passende Lag Spildhalm, begge Dele saa tørt som muligt. Laden blev jo strøet saadan, for at Kornet kunde holde sig tørt i den.

Havde Folk større Dreng eller Piger, maatte de jo ogsaa hjælpe til baade ved Hø og Korn, hvad de sædvanlig „satte en Ære i“, som man siger.

Det nederste Lag Kærve blev altid sat med Rodenden nedad, og dette Lag kaldtes „Stejl“. Kærvene skulde altid sættes saadan, at deres Topender aldrig rørte ved en Ydermur, men at det altid blev Rodenderne. Saadan bar man sig ad med al Slags Korn: Rug, Byg og Havre. Det Rum, hvori man havde Rug, kaldtes Ruggulv (Roggwol), Byg Byggulv (Byggwol) og Havre Havregulv (Hawergwol).

Naar Kærvene var kørt hjem og kommen ind, blev Rivelsen (æ Rywning) samlet i Dynger og derefter kørt

hjem, og var der Rum til den ovenpaa samme Slags Korn, kom den derind; ellers et andet passende Sted.

Det var ikke sjældent, at der laa Vipper paa Marken, især af Byg (sjældent af Rug og næsten aldrig af Havre), naar Kornet var kommet hjem, og disse Vipper blev da samlet saa nøje med som muligt.

BJÆRGNING AF ILDEBRÆNDSEL

Tørv. Saa tidligt som muligt paa de forskellige Steder begyndte Folk om Foraaret at grave Tørv (de store Hedetørv, som nu næsten er gaaet af Brug). Tørvespaden blev sleben, og Karlen gik saa med den ud i Heden og gav sig til at grave. Han begyndte at grave enten hugne Tørv eller Fladtørv, eftersom Heden var.

Hvor Morlaget havde en Tykkelse af mindst et Par Tommer og var nogenlunde fri for Sten, gravedes hugne Tørv saaledes, at Karlen speddede med Spaden to à tre Gange ved Siden og to Gange for Enden, hvor Tørven skulde graves; derefter vendte han Spaden om paa Fladen, og med mindst to à tre Stød løsnedes Tørven med den Tykkelse, den skulde have, og vendtes med Lyngsiden nedad ved Siden af, hvor den var gravet løs.

Saadanne Tørv var sædvanlig henimod en Alen lange og omtrent en halv Alen brede. Hvor man gravede den Slags Tørv og flaaede Morlaget af helt til Sandet, kunde det vare mangfoldige Aar, inden der igen kunde graves Tørv. Men Morlaget kunde mange Steder være saa tykt, at man ikke naaede Sandet, og der groede Lyngen snart igen.

Havde Heden saa tyndt et Morlag, at der ikke kunde graves hugne Tørv, gravedes Fladtørv eller Rundtørv

(Skudtørv, Skejter). Disse gravedes hist og her, hvor Graveren mente, der kunde graves en god Tørv.

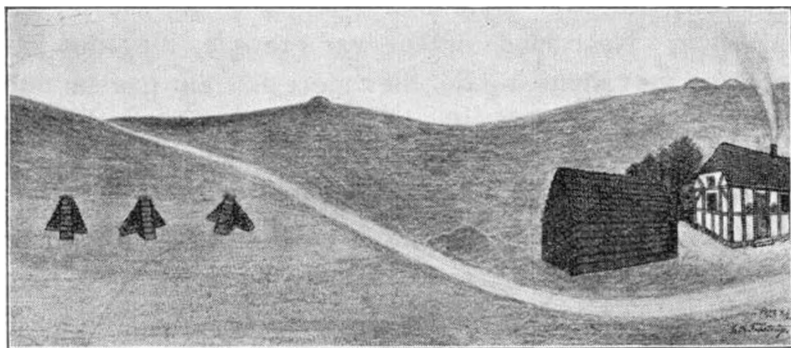
Det var en gammel Regel, at naar en Karl gravede ti Læs Tørv om Dagen, havde han gjort en god Dags Arbejde. Paa de forskellige Steder regnede man ikke lige mange Tørv til et Læs, mindst seks Snese, højest otte Snese til Læsset.

Der var stor Forskel paa de Steder, hvor Tørvene gravedes, og det kunde let være saa slem, at selv en dygtig Karl kunde have ondt ved at grave seks å syv Læs om Dagen.

Naar Tørvene var saa tørre og stive, at de kunde staa, blev de rejste saaledes, at man tog en Tørv i hver Haand og satte den ene paa Kant med Længden og den anden paa Enden med Lyngsiderne indad. Saaledes stod de, til de var rigtig gennemtørrede, saa blev de samlede. Fladtørvene samledes i runde Skruer, som man kaldte det; man stillede Tørvene med Fladen imod hinanden i en passende Rundkreds, og ovenpaa denne stillede man igen Tørv paa samme Maade, men i en mindre Rundkreds, og saadan blev man ved, til Skruen omtrent i Menneskehøjde endte i en Spids, og der blev saa lagt en Tørv med Fladen ovenpaa; sædvanlig lagdes den sidste Tørv med Lyngsiden opad og kaldtes Kukmandstørv, fordi Kukkeren gerne sad der og kikkede.

Hugne Tørv blev samlet paa en anden Maade i de saakaldte Røgler. Man tog først to Tørv og satte dem paa Langside-Kant med Lyngsiderne mod hinanden, og saa blev man ved at sætte andre Tørv til dem paa begge Sider til en passende Længde, hvorefter der blev lagt Tørv paa Fladen ovenpaa, og derefter igen paa Kant, men kortere, og paa samme Maade blev der sat til mod Midten af begge Sider o. s. v., altid mindre opad, til omtrent i Menneskehøjde, ligesom Skrueerne.

Var der nogle Tørv, som ikke var tørre nok til at samles i Røgler eller Skruer, men dog saa tørre, at de kunde staa, blev de sat paa Enderne, to med Lyngsiderne lidt fra hinanden forneden, heldende mod hinanden foroven, og saa en paa Enden med Lyngsiden mod Aabningen paa hver Side, saa der stod fire Tørv paa Enderne mod hverandre, derpaa blev der lagt en Dækketørv ovenpaa dem med Lyngsiden ned ad; saadanne fem Tørv kaldtes en Kælling.



Tre Tørvægler, en Tørvestak og Enden af et Stuehus

Var Tørvene tørre nok til at sætte i Stak, og det var Tørvejr, blev de kørt hjem og satte i Stak; thi Brændtørvene kom man ikke i Hus. Tørvestakkens Længde og Bredde var jo forskellig og i Forhold til, som Folk havde faa eller mange Tørv. Tørvestakkene blev altid lavede i en aflang Firkant, og Enderne blev lagte af Tørvene paa Fladen med Lyngsiderne nedad; men ellers blev Tørvene satte paa Kant, hældende lidt skraat hvert Lag, og oven paa hvert Lag et Lag Tørv paa Fladen med Lyngsiden nedad og saa næste Lag ovenpaa, men hældende modsat sidste Lag o. s. v., til man havde seks Lag. Derefter blev Stakken rundhvelvet, for at dens Overdel kunde faa passende Hældning til at skyde Vandet.

Det tilsvarende til Tagbryn paa Husene kaldtes Skægning paa Tørvestakkene; de lavedes saaledes, at man tog af de største og stærkeste Tørv og vendte dem med Lyngsiderne nedad og med Enderne vendt op og ned, og hver blev lagt med Kanten lidt over den sidst lagte o. s. v.; hverandet Lag lagdes hver fra sin Ende, medens der stadig blev „taget ind“, som man sagde, til begge Sider sluttede sammen foroven, og de blev saa dækkede med en Række Tørv paa langs ovenpaa med Enderne lidt over hinanden.

Klyne. Naar Hedetørvene var gravede, blev der kastet (gravet) Klyne, og det blev gjort omtrent paa samme Maade som nu med den Undtagelse, at det sædvanlig var en Pige eller en Dreng, som bar Klynene ud med Hænderne, fordi det da var sjældent, at Folk havde Hjulbør. Æltetørv var da ukendte her paa Egnen. Jo dybere Klynejorden (Morlaget) var, des bedre var Klynene, især de nederste, og kunde der blive 18 à 20 Klyne over hverandre, hvilken Dybde dog var sjælden, saa kunde de nederste somme Steder blive omtrent som Kul.

Hvor Klynene egnede sig til det, var der enkelte Steder, man brændte dem til Kul, som saa særlig blev brugte af Smedene paa den Maade, at Manden tog de nødvendige Kul med, naar han skulde til Smedie; men det var kun Undtagelser, at Folk selv havde Kul.

Naar Klynene Tid efter anden blev tørre, blev de rejste og samlede omtrent ligesom Tørvene med Undtagelse af, at Klynene aldrig blev samlede i Røgler, men altid i Skruer. Naar Folk havde Husrum nok, enten i et af Udhusene eller et særskilt Klynehus, kom Klynene naturligvis i Hus, men ellers blev de samlede i Stakke, der altid skraanede fra begge Sider indad mod Midten til en Højde af omtrent tre Alen, og Stakken blev saa, saavidt mulig, overklædt med Fladtørv.

Lyng. Brændelyng skulde, saavidt muligt, plukkes og køres hjem, inden Folk skulde til at bjærge Hø. Det skulde altid være Tørvejr, naar Folk skulde plukke Lyng. Til Brændelyng brugte man altid den sværeste, der kunde faas. Somme Steder lod man en Pige eller baade Karl og Pige gaa i Heden en eller flere Dage for at plukke den nødvendige Brændelyng; andre Steder kørte to eller flere i Heden for at plukke Lyng, og tog saa et Læs med sig hjem om Aftenen.

Lyngen blev bunden i Knipper med Baand af Tag, der var bundet sammen med Topenderne, saa Baandet havde Tagets dobbelte Længde og var altsaa forskelligt efter Tagets Længde. Lyngen skulde tørres og vejres saa godt som mulig, og det var meget sjælden, at Folk lod den sætte i Stak, og den blev da altid tildækket med Tørv.

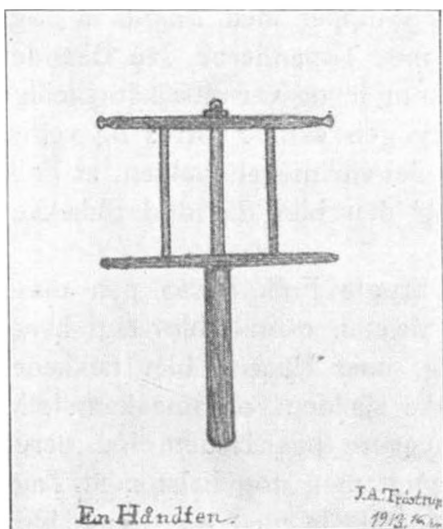
Foruden Brændelyng brugte Folk ogsaa paa disse Egne Tækkelyng, da her næsten overalt blev lagt hverandet Lag Lyng og Tag, naar Husene blev tækkede. Men det var forresten ikke sjældent, at Smaakaarsfolk, særlig naar de var Nybyggere paa Heden, lod deres Huse tække med ene Lyng, men dog helst med Tagbryn. Hvor de saaledes tækkede med ene Lyng, blev den lagt saa jævn som mulig med Toppen udad. Rodenderne blev nu traadt fast ind mellem Lægterne, saa kun Brynlaget, somme Tider ogsaa enkelte Mellemlag, og det øverste Lag blev bundet fast til Lægterne med Simer.

Tækkelyngen skulde altid være saa fin som mulig, og Topenderne skulde ogsaa lægges saa jævnt i Baand som mulig; derfor kunde der sædvanlig kun plukkes i det højeste tre Traver à tyve Knipper af hver, hvorimod der lettere kunde plukkes endog fire Traver og mere af Brændelyng, især naar der var rigelig med Lyng, og den var let at plukke.

MANDLIG HUSFLID

Folk forstod i den Tid at bruge mange Ting, der nu bortkastes som ubrugelige, saa som Hestehaar (Mankehaar), Haar af Kohaler og af slagtede Svin (men af Børsterne lavede Folk selv forskellige Slags Børster og Koste), den strittende Uld af Faarene, og alle disse Slags Haar blandedes sammen og kartedes med halv-

slidte Karter. Den kartede Blanding spandtes paa Haandten i Traade af Tykkelse som en Blyant; to af Traadene blev bundet sammen til Tæl (Tæt), tre af disse Tæl sammen-snoedes med en større Haandten (Vinde) i almindeligt Rebs Tykkelse. Saadan en Haarblok var særdeles stærk og kunde holde som Tøjr i to à tre Sommere.



En Haandten

Paa lignende Maade lavede Smaakaarsfolk,

der boede paa eller i Nærheden af Heden, Reb af Revlingris (Krækling, *Empetrum nigrum*). Disse Revlingblokke brugtes til Tøjr for Faar og Ungkvæg, der laa ude om Natten. Man lavede Reb af det saakaldte Dravgræs (*Eriophorum vaginatum?*), en Græsart, der vokser i Tørvegrave og paa sur Mosejord; den Slags Reb var mere bøje-lygt, men knap saa stærkt som det, der lavedes af Revlingris. Af Revlingris gjordes flere Ting til Brug i Husene: Fejekoste (Limer), Karbørster (Karskrupper), ja vi har

endog i Tvis tæt ved Hammerum Herreds Nordgrænse set et Hus, der brugtes til Stald for Rejsendes Heste, hvori Bjælkerne var af Revlingreb, som var snoet saa tykt som en Mands Arm. Bjælken var fastgjort paa den Maade, at der var lavet et Hul i hver af de to Stolper lige over for hinanden, derigennem var Revlingbjælken stukket, og i hver Ende af Bjælken var gjort en Løkke, hvorigennem var stukket et Stykke Træ af Tykkelse som en Vognkæp. Ved Hjælp af det kunde man stramme Bjælken, naar det behøvedes.

Af Klokkelyng (*Erica tetralix*) gjorde man ogsaa Karbørster, og de var bedre end de af Revlinger. Af det før nævnte Dravgræs gjorde man Livibørster, Kalkbørster til at overstryge Væggene enten med Lerlivi eller med Kalk. Man snoede ogsaa Reb af forskellige Græsener (*Kvik*).

Om Vinteraftnerne snoede Mænd og Karle de Simer, som skulde bruges næste Foraar og Sommer ved Husenes Tækning. Den Slags Simer snoedes (strøges) ved at tage en Lok Tag (*Langhalm*) i hver af Hænderne og rulle disse Lokker hver for sig mellem de indre Haandflader, og derefter lægge dem fast om hinanden hver for sig skiftevis. Den snoedes enten af Rugtag eller Havretag. Hvem der var særlig dygtig, kunde sno indtil 100 Favne en Aften. For at Taget kunde blive rigtig holdbart paa Husene, saa det kunde ligge fast i Storm, brugte nogle Simer af haandsnoede Revlinger om hver tredie Lægte.

Af mandlig Husflid maa ogsaa omtales Tildannelsen af forskellige Redskaber, som Mandfolkene lavede i deres Fritid. Rundt omkring i Herredet er der mange Steder Egekrat, Levninger af Fortidens Skove. De, der ikke ejede saadant Krat, kunde godt faa Lov til at hugge noget til Hyrdekæppe (*Kylkæppe*), Tøjræle og Tøjrkl-

ler, Svøbeskaft, Svingeltræer, Høleknager, Spjarfingre o. fl. Ting. Det blev hugget, naar Væksttiden var endt, og laa til Tørring til sidst paa Vinteren, og blev saa som Husflidsarbejde tildannet til de nævnte Redskaber. Ligeledes skar man, naar Væksttiden var ovre, Vidieris, som brugtes til Limer (Koste), som man fejede med i Stalde, paa Gaardpladser o. l. Steder.

Større Gavntræ fik vi her i Hammerum Herred, som i hele Vestjylland, fra Skovegnene i Østjylland, særlig fra Lovretsyssel, hvis Beboere kaldtes Lovringer. Det Gavntræ, man købte af dem, var til Hammelstokke, Spadeskaft, Grebskaft, Skovlskaft, Skovlblade, Kasteskovle, Høleskaft og forskellige Slags Vogntræ. De her nævnte Ting var for det meste af Bøg, Hjulfælg og Egere og nogle andre Ting næsten altid af Eg, tillige købte man Plejlsagwol af Ask og Eg. Alt det her nævnte var utildannet, naar det købtes, og kaldtes Hejringer.

Ved Husflid tildannedes disse Ting til deres forskellige Brug.

Der var ogsaa en Slags Husflid, som næsten kan kaldes Kunsthusflid. Det var især unge Karle og tildels ogsaa Mænd, der syslede med den i deres Fritid. Det var Træarbejde, idet de lavede Kasser og Æsker af forskellig Størrelse og til forskellig Brug. De blev udskaarne forskellig, men særlig i Almuestil, saa de tidt var virkelige Kunstværker, saasom Syæsker, større og mindre Æsker og Kasser, hvor Folk, navnlig Kvinderne, gemte Ting, som de særlig holdt af, ja endog havde kær, fordi der til dem knyttede sig særlige Minder.

Naar f. Eks. en Karl kom til at elske en Pige og skønnede, at han ogsaa var genelsket af hende, saa han var omtrent vis paa, at hun vilde være hans Hustru, og han vilde gælde for at være haandsnild, lavede

han et Maanglebrædt. Dette udskar han saa kunstfærdigt, som det var ham muligt; der blev gjerne udskaaret et eller flere Hjærter, men paa en saadan Maade, at det ikke let kunde ses, thi at de var Kærester, skulde gjerne være hemmelig, og derfor skulde de udskaarne Hjærter heller ikke let kunne ses. Tillige skulde Forbogstaverne af Pigens Navn være udskaarne i et saadant Maanglebrædt. Haandtaget var sædvanlig udskaaret som en Hest.

Til et saadant Maanglebrædt hørte ogsaa en Maanglestok, der var mindst en Alen lang, hel rund (trind) og omtrent tre Tommer tyk; om den svøbtes det Linned, der skulde maangles (rulles) med Maanglebrædtet. Af samme Grund lavede han ogsaa en Bankefjæl (Tærskild), der blev udskaaren paa lignende Maade som Maanglebrædtet; ogsaa den gav han sin Kæreste, og begge Ting var til Nytte i Hjemmet. Ligeledes lavedes Vindepinde med kunstigt udskaarne Haandtag i samme Øjemed.

Der var ogsaa forskellige Slags Kurvefletning, som nogle hist og her syslede med, ja endog udøvede til temmelig stor Fuldkommenhed.

Der var fire Slags Kurvefletning: Den ene af Pilearter med meget lange og smalle Grene, en Alen lange og derover og kun lidt tykkere end en Træ-Strikkepind, f. Eks. Krybpil (*Salix repitans*), som vokser paa mager Jord, særlig ved Veikanter og lignende Steder, og andre lignende Pilearter, dels vildtvoksende og dels dyrkede. De blev skaarne op i Efteraaret, naar Væksttiden havde Ende.

Naar Grenene skulde bruges til Fletning, tog man dem, bøjede dem sammen og puttede dem enten i en Kedel eller stor Gryde, hvor de kogtes, saa Barken var let at trække af dem. De, der lavede rigtig smukke

og pyntelige Kurve, lod gjerne en Del af Grenene farve røde eller brune, men ogsaa andre Farver brugtes. Saadanne Kurve kunde være særlig pyntelige og sattes gjerne til Prydelse paa Steder, hvor de let kunde ses. Disse Kurve brugtes som Sykurve eller som Gemmested til forskellige Ting, Kvinderne især holdt af.

Til den anden Slags Kurvefletning brugte man Grenene af nogle andre Pilearter, ogsaa med lange, men meget tykkere, sejge Grene. Disse blev afbarkede dels paa samme Maade, som før nævnt, og dels paa andre Maader; blev derefter kløvede i to, tre eller fire Skinner af hver Gren i Forhold til Grenens Tykkelse og til-dannet til Brug. Saadanne Skinner brugtes til Fletning af mange forskellige Slags Riskurve til meget forskellige Brug. De brugtes ogsaa til at binde de saakaldte Halmkurve (Halmløbe) med.

Der var mange, ja, der var i hvert Hjem mindst en mandlig Person, som kunde lave saadanne Kurve, og de var meget forskellige baade med Hensyn til, hvordan Kurvene var lavede, deres Størrelse og de mange forskellige Slags Brug. Der var saaledes meget store Kurve, som brugtes til deri at gemme forskellige Slags Korn, særlig tørret Malt, og Sædeløbe, Madkurve, som brugtes til saakaldt tør Mad, naar Folk skulde arbejde i Marken eller var paa Rejse, ogsaa Bikuber, Øltragte, ja langt tilbage i Tiden brugtes Halmkurve endog til Ligkister, særlig til Smaakaarsfolk, hvilket kan bevidnes derved, at der er opgravet Rester af en saadan Ligkiste paa en Kirkegaard her i Herredet. Kurve til at bære grove Ting i, f. Eks. Kartofler, Klyne, Foder og andre Ting, ja man havde ogsaa Skæppe- og Fjerdingskaar og smaa Grynmaal, passende til en Grydefuld Grød, og Sælder, hvori de timsede deres Mel.

Finere Kurve af den Slags var Fejkurve, som tidt

var lavet helt kunstfærdige, og ligeledes hel kunstfærdige Børnevugger, hvorunder var fæstet to Hjulfælg, en under hver Ende, og paa disse kunde Vuggen gynge. Der var ogsaa mange andre Kurve, hvori Kvinderne gemte forskellige Ting.

Der lavedes ogsaa Kurve af grovere Pilegrene, som ikke afbarkedes, og disse Kurve var saa store, at de rummede mindst et Par Skæpper, og de havde derfor to Haandtag, der var lige over for hinanden; de brugtes til at bære tunge Ting i, som er nævnt før om Halmkurve.

I vor Tid gælder det sædvanlig om at sidde magelig paa Stole med udstoppede Sæder, i Sofaer og Chaiselonguer, som Folk betaler med høje Priser. Folk i den Tid, vi her taler om, holdt ogsaa af at sidde godt; men de var ikke saa forvænnede som vor Tids Mennesker.

Folk havde da nogle Stole, som de selv lavede, og naar det skulde være ret behageligt, lavede man dem med højt Rygstød og Sidearme; de kaldtes da Lænestole eller Armstole. Sæderne i mange af dem var lavede af Halmsimer og sædvanlig i forskellige Figurer; i saadanne Stole sad Folk baade behageligt og mageligt. Der sad Husmoderen rigtig godt og spandt, strikkede eller syede, og naar Manden efter Dagens Arbejde hvilede sig i Mørkningen, saa kunde han ogsaa sidde mageligt i en saadan Stol og ryge en Pibe Tobak, og det er et Spørgsmaal, om højtstaaende Herrer, ja selv Fyrster, følte sig bedre tilpas i deres fine, bløde Sæder end saadan en jævn, simpel Bondemand, naar han hvilede sig i sin Lænestol med Simesæde.

Det var ikke alle Stole, der var Armstole med Rygstød og Simesæde, men nogle havde kun Rygstød og andre havde ikke engang Rygstød, men kun Sæde med fire Ben. Man havde ogsaa nogle at sidde paa, som

kaldtes „Treben“. Deres tre Ben var fæstet i Træsædet, man sad paa. Næsten alle saadanne Stole og Sæder var Husflidsarbejde.

FÆLLES HUSFLID FOR MÆND, KVINDER OG BØRN

I en anden Slags Husflid deltog hele Husstanden. Hen i Efteraaret, naar Dagens Gerning var endt og Lysen tændt, samledes Husets Folk om det tarvelige Lys, som var enten en Tranlampe eller et smalt Talglys, og begyndte deres Aftengerning, der sædvanlig var at karte, spinde, tvinde og binde mange forskellige Slags Uldvarer.

Det var mange Steder Skik, at Børnene, naar de havde lært den Slags Husflid, blev foresat, hvormeget de skulde karte, tvinde eller binde i en vis Tid. Nogle Steder var det Skik, at naar nogen af Børnene ikke fik det fastsatte Arbejde gjort i rette Tid, blev det kaldt „Prim“, og Vedkommende skulde saa sidde i Mørke og udføre det forsømte.

Hver By og andre nærboende var et Grandelag (Bylag), og Binderne, baade Karle og Piger, samledes da paa Omgang i de forskellige Hjem, og hvor de saadan var samlede med deres Bindetøj kaldtes en „Bindstow“. Det eneste Folk nød en saadan Aften var en Drik Øl, naar de var tørstige, og det var af en Træølkande eller en Ølpotte af rødbrændt, glasseret Ler; naar der den Dag var bagt i Hjemmet, var det tidt, at hver fik en Rugkringle, og Mandfolkene, som brugte Tobak, kunde faa en Pibe Tobak eller en Skraa.

I en saadan „Bindstow“ blev der fortalt Sagn og Eventyr om Bjergfolk, Nisser, Ellefolk, Forvarsler, Gengangere o. a. m., gættet Gaader og lignende mundtlig

Morskab; der blev sunget Sange og Viser, saasom gamle Kæmpeviser, Viser om lykkelig og ulykkelig Kærlighed. I Treaarskrigen 1848—49—50 fik vi Krigsviser, som blev sungne med Liv og Lyst, og det var langt fra, at det sinkede Arbejdet, men derimod oplivede, saa Arbejdet gik rask fra Haanden; men det var mod Slutningen af Bindstowtiden.

Det var almindeligt, at Binderne Lørdag Aften maatte holde op med deres Arbejde en Time før den almindelige Tid; de morede sig saa med forskellige Lege, og dansede ogsaa tit med Hosefødder eller med Træsko paa Lergulvet efter Sang, men var der en Musikant i Huset, dansede de efter Musik.

Bindstowtiden varede fra den Tid i Efteraaret, da man begyndte at arbejde ved Lys om Aftenen, og til Foraaret, naar Folk maatte holde op med dette Arbejde, fordi Foraarsarbejdet ude begyndte.

Tæt efter Jul var det almindeligt, at Tjenestepigerne havde mindst 14 Dage fri, som var en Aftale, da de blev fæstede. Denne Fritid brugte de saa til at arbejde for sig selv, lave Tøj til Klæder o. a. m. Havde de et Hjem eller en Slægtning, de kunde være hos, rejste de dertil; men ellers maatte de blive i deres Plads, og det meste, de saa skulde, var at malke, og Forholdet var sædvanlig saa godt imellem dem, at Husmoderen var Pigerne behjælpelig, saa de fik saa meget gjort for sig selv som muligt.

Det var sædvanlig saadan, at alle Husets Folk, som kunde bestille noget, kom op om Morgenen senest Kl. 5 for at karte, spinde og tvinde, saa der kunde være Garn nok til dem, som skulde i Bindestuen om Aftenen. Engang imellem blev to, tre eller fire Bindere enige at kappes om, hvem der kunde binde stærkest; deres Garnnøgler kom da i en Kurv eller en anden

Ting, og der blev saa favnet samtidig af disse Nøgler saa mange Favne, som de mente, de kunde binde den Aften; var der en af disse Bindere, som var meget bedre til at binde end de andre, saa fik Vedkommende tilmaalt en Favn eller mere for hver 20 Favne, og saa bandt de rigtig for Alvor for at prøve, hvem der kunde binde stærkest.

Der var ogsaa en anden Maade at kappes paa, og den kaldte man „at snese Pinde“; det gik saadan til, at der var to, som skulde kappes om, hvem der først kunde binde en Snes Pinde, og saa maatte en anden tælle for dem. Naar den ene af dem, der kappedes, fik en Pind bunden af, sagde Vedkommende: „A bund aa“, men somme Steder sagdes der kun „Pind“. Den, der fik Hvervet at tælle, maatte passe nøje paa, hvem der først fik Snesen fuld.

Inden Folk gik i Bindestue var det tidt, at de sad og bandt en Time eller længere i Mørkningen for at spare paa Lyset.

Folk bandt Hoser baade til Mandfolk, Kvinder og Børn, Sokker, Undertrøjer, Bukser og Vanter. Naar der var bundet saa meget, at der var nok at gaa til Hosekræmmeren med, saa skulde det vadskes. Man vadskede disse strikkede Varer i Fiskesuppe, som man fik, naar man havde kogt hjemmetørret Havfisk til Maaltiderne. Denne Fiskesuppe blev opvarmet, og deri blev Bindetøjet lagt i Blød. Efter at det var godt opblødt, blev det taget op og i passende Mængde, det ene efter det andet, lagt paa Bankestenen (en stor, bred og flad, jævn Sten, som laa uden for Bryggersdøren), og saa blev det banket med en saakaldt Bankefjæl (Tærskild) for at løsne Snavset, da det saa var meget lettere at vadske.

Naar det saa var rigtig godt vadsket i Fiskesuppen,

blev det til sidst vadsket i Sæbevand; thi man brugte kun Sæbevand til sidste Tvæt for at spare paa Sæben. Til sidst blev det skyllet i rent Vand. Derefter blev det valket paa et saakaldt Valkebrædt, og imens blev det jævnlige dyppet i varmt Vand for bedre at kunne valkes sammen. Det maatte dog ikke valkes for meget. Derpaa blev det trukket paa de forskellige Slags Blokke, og der hang det saa, til det blev tørt.

Bindetøjet blev derefter lagt nøjagtig sammen og lagt i Bunker, hver Slags for sig, paa et stort Brædt, en Dør eller lignende, og et andet Brædt blev lagt ovenpaa; paa denne lagdes store Sten, for at det kunde blive præstet rigtig godt og glat. Derefter kom det saa til Hosekræmmeren, og de Penge, Folk saaledes fik ind for deres Bindetøj, var en meget stor Del af deres Aarsindtægt.

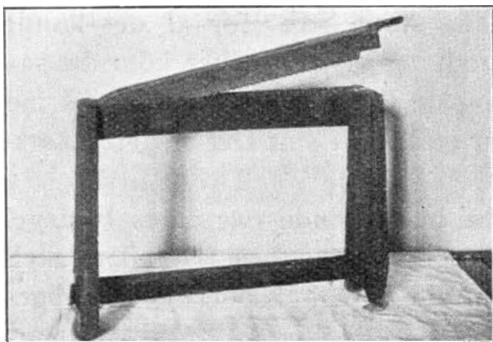
Naar Tjenestepigerne havde Ende paa deres Fridage, som før omtalt, begyndte Folk at lave Tøj til forskellig Brug i Hjemmet, baade til Gangklæder og til Sengeklæder.

Det var en stor Mængde Uld, der skulde kartes, naar der saaledes skulde laves en Mængde forskellige Slags Tøj, og det var derfor almindeligt, at Grandelagets Piger blev bedt sammen til Kartegilde. Ulden fik saa den første Gennemkartning. Der var mange Steder, hvor man brugte Vinterulden (Lød) til Trændegarn og Sommerulden (Uld) til Islæt. Baade Sommeruld og Vinteruld kaldtes med et Fællesnavn Tow.

Denne første Gennemkartning kaldtes at luffe, og saadanne Luffer var omtrent $\frac{1}{2}$ Alen lange, fire à fem Tommer brede og to à tre Tommer tykke. Efter at Ulden var luffet, blev Lufferne lagt sammen saa mange, som man kunde holde med den venstre Arm mod Kroppen, derpaa plukkede man af det med højre

Haand, saa smaat som muligt, saa der blev en stor Dynge paa det i Forvejen rent fejede Gulv. Derefter blev denne plukkede Uld blandet ved Gennemrystning og faststoppet i store Poser (Sække). Denne Gennemrystning kaldtes at tese.

Ved saadanne Kartegilder fik Pigerne nybagte Vafler (Bakkelser) eller Æbleskiver samt Kaffe eller varmt Øl og til Slut Aftensmad. Paa den Tid, Pigerne var færdige med Kartningen, var det tidt, at Byens Karle kom, og Karle og Piger morede sig saa en Timestid eller to med



En „Hørbrøde“ (Hørbrage)

forskellige Lege og Dans efter Sang eller Musik, hvis der var en Spillemand i Nærheden. Saadanne Kartegilder var skiftevis i de forskellige Hjem i vedkommende Grandelag, og var til stor Fornøjelse for de unge.

Her i Herredet var der tidligere flere Steder, hvor Folk dyrkede Hør og Hamp, og i den Tid, vi kan huske, har der mange Steder været gemt gamle Redskaber, som brugtes ved Tilberedning af Hør og Hamp. Af disse Redskaber gemmes mange i Herning Museum og Bondegaard.

I de Hjem, hvor de ikke selv avlede Hør, købte de den uheglet i større eller mindre Bundter. Den blev saa heglet, og det, der gik fra ved Heglingen, kaldtes Blaar. Hør og Blaar blev spundet; en Del af det spundne Hør, det til Sytraad, blev spundet særlig fint og glat og brugtes dels ufarvet og dels hjemmefarvet.

Det meste af det spundne Hør og Blaar vævedes til Lærred.

Det var Hjemmets Kvinder, der baade hegledede, spandt og vævede det nævnte Hør- og Blaargarn. Der lavedes altsaa to Slags Lærred, det glatte Hørlærred og det grove Blaarlærred; begge Slags blev bleget, og den almindelige Fremgangsmaade her paa Egnen var, at Lærredet lagdes i Blød i Vand, hvori nogle opløste en lille Smule Kalk, men ikke for meget for ikke derved at skørne Lærredet. Naar det havde ligget i Blød en passende Tid, toges det op af Vandet og blev skyllet i rent Vand, hvorefter det bredtes ud paa tæt Græsjord og strammedes saa meget som muligt baade paa Længden og Bredden og fæstedes ved i Jorden nedstukne Pinde.

Lærredet lagdes paa Bleg i maanelyse Nætter, helst i Marts Maaned, da det blegedes bedst. Det blev jævnligen vendt og strammet ud tæt ved Siden af, hvor det før laa. Var der ikke falden rigelig Dug om Natten, overstænkedes det om Morgenens rigeligt med rent Vand.

Det hjemmegjorte Lærred brugtes til Lagener, Duge, Haandklæder, Skjorter og Særke.

Det fineste Blaar spandtes, vævedes og brugtes paa samme Maade som Hørlærredet. Det groveste Blaar spandtes tykkere og vævedes i fire eller fem Sel og brugtes til Sække og andre grove Ting.

Saaan hjemmegjort Hør- og Blaarlærred var næsten uopslideligt, og i en Sang om Bindetiden staar der saaledes:

Da spaand' æ Kvindfolk Hør o' Hamp o' Blaar,
 gjor' sjel de' Lat, som Folk behøved',
 o' de' ku' waar i rigtig manne Aar,
 o' de' war osse hjemme-wøved',

men dend Slaws Husflid e' wal nær forbi,
 for vi no løwer i en anden Ti';
 aalt mulig no
 gøjres jo maa
 ve' Hjælp a' konstige Maskiner.

Tidligere var der ogsaa nogle, som selv dyrkede Hamp, og brugte den baade til Lærred og til Reb. Tvist og Tvistlærred (Bomuldstøj) kendtes saa at sige ikke her i Egnen, før omtrent 1840.

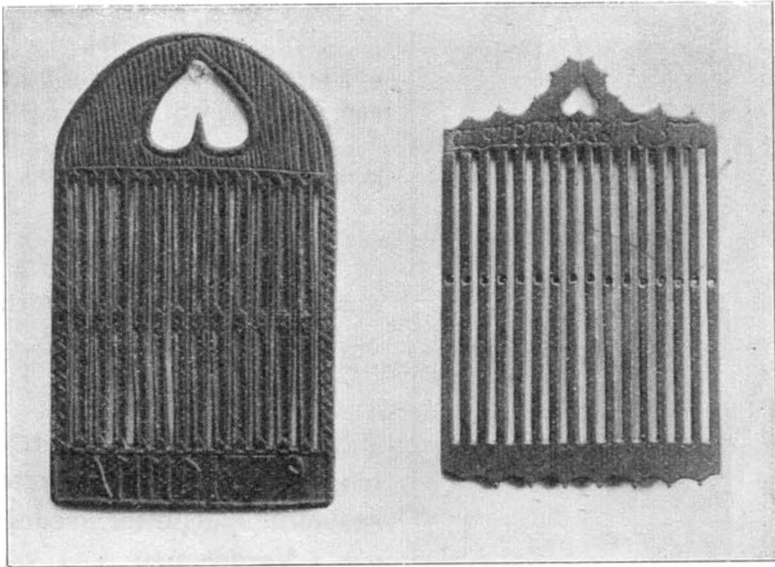
Vi maa dog tilføje, at fra de Hjem, som ikke tog Del i Arbejdet ved at lave Vævetøj, blev de ved at gaa i Bindestue, og naar Vævgøringen var endt, gik alle igen i Bindestue, til Foraarsarbejdet ude begyndte.

KVINDELIG HUSFLID, SOM IKKE ØVEDES AF ALLE

Nogle Kvinder lavede Papæsker, som de forstod at udsmykke med kulørt Papir paa forskellig Maade, saa de fik et rigtig pænt Udseende; disse Æsker brugte Kvinderne til deri at gemme Hatte, Livbaand (Livbælter), Kappetøj, Hovedklæder, andre Klæder og flere Smaating. Paa lignende Vis lavedes Æsker til Mandfolkehatte. Saadanne pyntelige Æsker sattes ogsaa, ligesom de før omtalte pyntelige Kurve, paa let iøjnefaldende Steder til Pynt i Huset, da der ellers tidt var lidt Prydelse i Hjemmene.

Endnu en Slags Husflid, som næsten enhver Kvinde forstod sig paa, var at væve med Spjald: Hosebaand, Skørtebaand og Bukseseler. Andre lavede Hosebaand med Fingrene uden Hjælp af noget Redskab; det kaldte man at virke. De lavede ogsaa Hosebaand paa en Maade, som kaldtes Slyngning, og til dette brugtes to Strikkepinde; men Fremgangsmaaden ved dette Arbejde

kan vanskelig tydeliggøres ved Ord, men kun ved Forevisning. I Stedet for de Kantebaand, som nu købes til at sy paa Kvindernes Skørter for nedent, lavede Kvinderne selv saadanne af Uldgarn, hvis Farve passede til Skørterne, og disse Kantebaand var enten snoede, flettede eller kneblede. Der var ogsaa nogle Kvinder, som af Uld lavede Filt, hvorfra gjordes Saaler til Sko

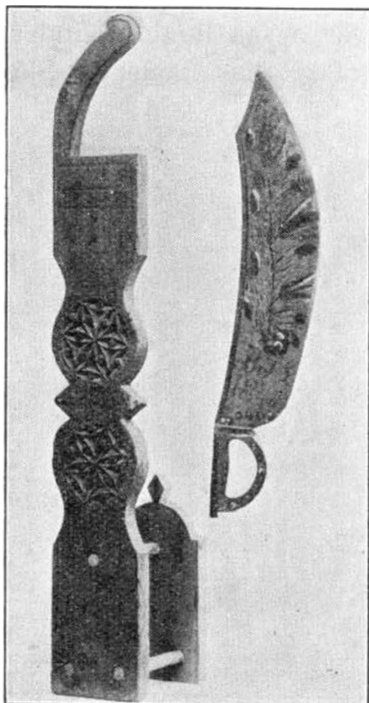


To „Spjalde“

og Støvler, og disse Saaler blev saa kunstig udstyrede med Blade og Blomster, ja endogsaa Dyr og Fugle af forskelligt farvet Garn. Saadanne Saaler kunde vadskes og var behageligere til Brug end Tag, som Folk ellers brugte at lægge i Sko og Støvler.

Der var ogsaa en Slags Husflid, som her i Egnen næsten ene øvedes af Kvinder som Haandværk, og det var Vævning af alle Slags baade uldent og linned Tøj til alle forskellige Brug, Gangklæder, Sengeklæder o. s. v.,

men i de vestlige Egne i Hardsyssel var der Sogne, hvor der var omtrent en Snes Kvinder, som kunde væve, og der kunde det vel med Rette kaldes Husflid. I en Sang om „æ Bindstowti“ lyder et Vers saaledes:



En Skagfod og en Skjættetæ

Folk gjor' ow' sjel dend Gaang
 aald' de Tøj,
 som di' haad' Brug for te' djer'
 Klejer
 te' dawle' Brug, o' nær di skuld'
 i Bøj,
 o' I maa trow, de' wa' møj bejer
 end de' vi køj'wer no' me' Kras-
 Uld i,
 ja, stærk o' godt Tøj gjor Folk i
 dend Ti',

end'no der er
 manne hist o' her,
 som gøj'r møj Tøj a' de' di brower.

POTTEMAGERIET

Skønt den egentlige Potte-
 mageregn, hvor de sorte
 saakaldte Jydepotter lavedes,
 var i Vardeegnen, saa var
 der ogsaa nogle her i Ham-
 merum Herred og Omegn,
 som lavede sorte Lerkar, men de kunde ikke saa nær
 lave alt det, der tiltrængtes. Derfor kom ogsaa Mænd
 fra Vardeegnen kørende herop med store Læs Gryder,
 store og smaa, Potter, Mælkesætter, Dyppelsepander,
 Æbleskivepander, Kaffekander, ja endog Vaffelformer og
 flere forskellige Kar, altsammen af sort, brændt Ler.
 De solgtes efterhaanden som de kørtes nord paa hele
 Vejen til Mønsted og Daugbjerg, hvor de saa sædvan-
 lig havde udsolgt, og, da der begge Steder var Kalk-

værker, købte hver af disse Mænd et Læs Kalk, hvoraf de saa solgte større eller mindre Maal paa Hjemvejen, saa de, naar de kom hjem, næppe havde mere, end de selv havde Brug for. Det var temmelig sikkert gode Rejser for disse Mænd; thi de tjente Penge ved Handelen med Lerkar paa Henrejsen og ved Salg af Kalk paa Hjemvejen.

BAGNING

Skulde der bages almindeligt Rugbrød, maatte Rugen ikke males for fint, men hellere noget grovt; men vilde man ogsaa have fint Brød, det vi nu kalder Sigtebrød, saa skulde Rugen selvfølgelig males fint, og i Stedet for, at det nu bliver sigtet i Møllen, blev det fine Mel timset fra i Hjemmene. Der var ogsaa visse Slags Smaabrød, hvortil Folk brugte Bygmel, og Bygget skulde saa ogsaa males fint og blev, ligesom Rugmelet, timset i Hjemmene; nogle brugte at lade Bygget skruppille, før det blev malet.

I Forhold til Folkeholdet blev der bagt lidt eller meget Brød ad Gangen, og saa meget Brød, som man bagte ad Gangen, kaldtes en Bægt (Bejt). Bagningen var altid Kvindernes Gerning, og en Kvindes Værd som Husmoder skønnedes især deraf, om hun havde godt Brød og Øl; et gammelt Ordsprog siger ogsaa: „Man skal se en Pige i et Dejgtrug og ikke i en Springdans.“ Det var altid grovt Rugmel, man brugte til det almindelige Rugbrød, naar der skulde bages. Man tog saa omtrent det halve af det Mel, som skulde bages, og hældte det i Dejgtruget eller Dejgkarret, og derpaa blev der hældt kogt Vand, der var saa varmt, at man saa nogenlunde kunde taale at holde en Haand i det. Melet og Vandet rørtes godt sammen, saa der intet tørt Mel var, og det hele var som en nogenlunde tyk Grød. Nogle brugte Surdej, andre ikke. Naar der var

dejgnet, blev Dejgen i Truget eller Karret jævnet og glattet, og saa blev der med en Finger tegnet et Kors i Dejgen, som derefter blev overstrøet med et tyndt Lag Mel og dækket først med et Stykke Linned og oven paa dette med Melsække. Denne Tildækning skete for, at der kunde komme Varme og Gæring i Dejgen.

Hvor man brugte Surdejg, blev der dejgnet tidlig om Morgenen, og Dejgen stod saa til over Middag; den toges da op i større Mængder i en Selde*, og der æltes Mel deri. Saa stor en Mængde Dejg, som æltes i Selden ad Gangen, kaldte man en Væle, saadan blev al Dejgen gennemæltet, og derefter lagdes den igen i Dejgtruget eller Dejgkarret, hvor den henstod og gærede (løftedes) til Aften.

Dejgen blev saa igen taget op delvis, saa meget som passede til et Brød, og gennemæltedes med Mel, til den fik en passende Haardhed og derefter trimlet og til-dannet til Brød. Brødene blev dækket som før nævnt om Dejgen, og de stod saa til næste Morgen, da Bagerovnen blev varmet og Brødene bagte.

Hvor man ikke brugte Surdejg, blev der dejgnet om Aftenen og æltet Mel i (vælet op) om Morgenen og, ligesom før nævnt, lavet til Brød (slaaet op) om Aftenen og bagt næste Dag. De, som brugte Surdejg, tog omtrent et Pund Dejg, naar de lavede Brødene til, og denne Dejg blev saa gemt i en Skaal eller lignende, og der blev saa oven i den gjort et Hul, som fyldtes med Salt, for at holde den frisk.

Bagerovnen blev varmet (ildet) paa forskellig Maade

* Selden var sædvanlig af Træ og da omtr. 1½ Alen lang og bred og med en 6 à 8 Tommer høj Ramme fastgjort paa alle 4 Sider, og den skraanede lidt ud ad. Nogle havde Selder lavet af Tag og kløvede Vidier, som Folk lavede Kurve, og disse Selder var da sædvanlig kredsrunder. Over saadan Selde blev ogsaa det fine Mel timset fra det grove.

i Forhold til som Folk havde Ildebrændsel. Hvor Folk havde Hede med svær Lyng, blev denne plukket i Sommertiden i tørt Vejr og bundet i store Knipper, og saadan Lyng var særlig god at ildne Ovnene med. Hvor Folk kun havde Hede med Smaalng blandet med Lav, brugtes ogsaa denne. Nogle brugte Hedetørv, andre Klyne at ildne Ovnene med. Ovnene skulde jo have en passende Varme, for at Brødene kunde blive passende bagte, og dette kendtes paa, om alt det sorte (æ swot Mand) var kommen af Ovnene, og saa skulde den være rødglødende, omtrent kobberrød. Naar al udbrændt Brændsel og Aske var raget ud af Ovnene med Ragen, og den var fejlet, saa skulde den være saa varm, at naar man strøg haardt med Enden af Fejtræet oppe mod Overhvælvingen, saa skulde det gnistre stærkt, eller naar man kastede Lyng i en saadan rensset Ovn, skulde denne Lyng straks brænde i Lue, saa var Ovnene passende varme til Bagning af Rugbrød (Grovbrød).

Men Folk bagede jo ogsaa Finbrød, saakaldt Sigtebrød, dog sjældent uden til Højtider eller til Bryllupper, Barseler og Begravelser. Ovnene skulde ikke være saa varme til dette, og naar Rugbrødene var tagne af Ovnene, fik den derfor kun en lille Opvarmning til det fine Brød og Kringler, Boller og andre Smaakager. Men det var mange Steder Skik, at der blev bagt en stor Kringel eller Kavring til hver i vedkommende Hjem, og var der to Hjem nær ved hinanden, da tit ogsaa en saadan til hver i det andet Hjem.

De almindeligt brugte Redskaber ved Bagning var følgende: Et Fejtræ, en Rage og en Skoj (Skøddel).

MALTGØRING OG ØLBRYGNING

Malt til Ølbrygning lavedes næsten altid af Byg (der var ogsaa nogle, som brugte andre Slags Korn, men

det var ikke heldigt). Det er en Selvfølge, at jo bedre Bygget var, des bedre blev ogsaa Maltet og Øllet, som blev brygget af det.

Naar Bygget skulde maltes, kom det i et Kar, et saakaldt Tapkar, hvori var et Hul nær ved den ene Side i Bunden, og dette Hul var omtrent $\frac{3}{4}$ Tomme i Tværmaal; saa havde man en saakaldt Tapstang, hvoraf den nederste Ende var tilpasset til nævnte Hul i Karrets Bund, og denne Tapstang var saa lang, at den var mindst en Haandsbred højere end Karret var dybt. Denne Stang drejedes godt fast i Hullet; naar dette var gjort, var Karret vandtæt. I saadant et Kar hældte man saa meget Byg, som man vilde have maltet (det kaldtes mange Steder her paa Egnen at sætte Byg i Støb). Over dette Byg blev hældt saa meget koldt Vand, at det stod lidt over Bygget, og stod saa i omtrent 24 Timer; derefter løsnedes Tapstangen saa meget, at Vandet kunde løbe fra, uden at det oplødte Byg kunde følge med, og saadan stod det, til alt Vandet var løbet fra. Man brugte forskellige Maader for at faa det saaledes gennemblødte Byg til at spire (kommes); men den mest almindelige Maade var, at Loftet paa et tørt og varmt Sted fejedes rigtig rent, og der lagdes saa det nævnte Byg omtrent et Kvarter tykt og klappedes godt fast, de løse Kærner blev strøget godt ind rundt omkring Dyngen; der over lagdes et Lag eller lignende og der over igen et tykt Lag uldne Klædningsdele. Der udvikledes saa Varme i Bygget, saa det begyndte lidt efter lidt at spire (kommes). I Forhold til som Vejret var varmt eller koldt, tog det kortere eller længere Tid, inden Bygget spirede. Dette undersøgte man ved at lette det paalagte Dække, og naar det saa var spiret saadan, at der var to lange og en kort Spire, tog man Dækket af og rørte Dyngen godt

om, og det kaldte man at „bryde“ det; thi saa maatte det ikke spire mer.

Det skulde saa tørres, jo før des bedre, for at Maltet ikke skulde blive surt. Den bedste Tørring skete i Bagerovnen, naar den efter Bagning var saa meget afkølet, at Maltet kunde blive godt tørt uden at brankes. Der var ogsaa mange, der tørrede Maltet i en Skuffe med en Bund af Pladejern oven paa Kakkelovnen eller i en Træskuffe under den. Naar Maltet saaledes var godt tørret, gemtes det almindeligt i store Maltløbe, som var bundne af Rugtag og kløvede Pil. Saadanne Løbe er omtalte ved mandlig Husflid.

Naar man vilde have Øl brygget, sendte man en større eller mindre Del Malt til Mølle, og det maatte endelig ikke males for fint, men bare knuses. Der var mange Steder, hvor de havde en Haandkværn, og derpaa malede de deres Malt hjemme.

Det før nævnte Tapkar skulde nu „strøes“, og det gjorde man saaledes, at man tog saa meget rent Rugtag, som man kunde spænde om nær ved Vipperne med begge Hænder, og der om blev saa bundet et fast Baand af Rugtag, derefter tog man en lille Haandfuld af samme Slags Tag og lavede en Knude paa Midten af det; der blev lavet saadanne tre. Derefter tog man Tapstangen og tog saa det store Tagbundt og vendte det med Vipperne nedad, og midt igennem det stak man saa Tapstangen og derefter gennem Knuderne paa de tre før nævnte, stak derefter Tapstangen gennem Taphullet i Bunden af Karret. Man bredte saa det store Tagbundt jævnt ud over Bunden af Karret, og oven paa dette Tag lagdes nogle rene, glatte Sten mindst af Størrelse som en knyttet Haand for at holde Taget nede*. Der blev saa hældt kogende hedt Vand paa, saa det

* Disse Sten kaldtes Brygsten og blev altid gemt til samme Brug.

stod noget over Taget. Naar Vandet var en Del afkølet og Taget godt gennemblødt, løsnede man Tapstangen saa meget, at Vandet kunde løbe fra.

Allerede en god Times Tid før havde man hældt det malede Malt i en Balje el. l. af passende Størrelse, og derpaa hældte man saa meget kogende Vand paa, at naar det blev rørt om, var det som en tyk Vælling, og det kaldte man, at Maltet mæskedes. Over Baljen blev lagt to smalle Stokke korsvis over hinanden, derover lagdes et Stykke rent Linned, et sammenlagt Lagen el. l., og ovenpaa dette igen flere Stykker Tøj, saa det blev saa tæt som muligt; saadan stod det mæskede Malt mindst en Time. Naar Vandet, som før er nævnt, var tappet fra Taget i Tapkarret, blev Tapstangen sat godt fast i Hullet, saa det var fuldkommen tæt, og derefter hældtes det mæskede Malt i Tapkarret. Der blev saa hældt kogende Vand paa, lidt eller meget i Forhold til det mæskede Malt. Der blev saa igen lagt to Stokke korsvis over hinanden, og derefter tildækkedes Karret som nævnt ved Mæskningen, og stod saa igen mindst en Time. Der sattes en Spand eller en lille Balje under Karret, og Tapstangen løsnedes saa meget, at Urten (æ Waat) kunde løbe fra.

Naar Spanden eller den lille Balje, som stod under Tappen, var løbet næsten fuld, blev Tapstangen gjort fast, mens man hældte æ Waat i Svalekarret, og den tømte Spand eller Balje sattes saa igen under Tappen, og Tapstangen løsnedes, saa Urten igen kunde løbe. Og saadan blev man ved, til det paahældte var løbet fra. Dette kaldte man første Løb, „Lov“, som var det bedste Øl og brugtes til at drikke.

Derefter blev der igen hældt kogende Vand paa en eller to Gange og tappedes fra, som før sagt; men det ringeste Øl kom i et Svalekar for sig selv og brugtes

til Øllebrød eller lignende. Urten kom saa (hver Slags for sig) i Grubekedlen og tilsat med en Del Humle, nogle brugte ogsaa lidt Malurt, og det kogtes saa rigtig godt. Naar det var passende svalet, blev det siet og hældt i Bryggerkarret hvor det stod, til det havde samme Varmegrad som Mælken, der lige var kommen af Køernes Patter.

Gærene gemtes fra den ene Gang, man bryggede, til den anden, og dette gjordes paa to forskellige Maader. Den ene Maade var saadan, at naar Gærene var skummet af Ølkarret i et Fad eller en sortbrændt Lersætte, stod det der, til det blev godt tørt. For at dette kunde ske, blev Gærene først rørt omkring i Fadet eller Sætten, og efterhaanden som de tørredes, blev de flydende hældt omkring, og var det nødvendigt, jævnet omkring med Bagdelen af en Ske. De stod saa, til de blev fuldkommen tørre, og gemtes derefter til der næste Gang skulde bygges.

Den anden Maade var den, at man havde en Gærkrans, der var lavet af kunstig skaarne og sammensatte Smaapinde, saa det var en tæt Krans. (En saadan gemmes i Herning Museum.)*

Naar Gærene var skummet af Ølkarret i et Fad eller en Sætte, lagdes Gærkransen ned i Gærene og vendtes om, saa der blev Gær paa begge Sider. Kransen hængtes saa op over Fadet, for at det, som vilde dryppe fra, ikke skulde spildes. Naar Gærene saa var rigtig tørre paa Kransen, blev den igen lagt ned i Gærene og vendt, og saadan blev man ved, til man havde Gær nok paa Kransen til næste Brygning. Der blev saa svøbt rent

* Billedet af en saadan „Gærkrans“ er bag i Bogen. Der var ogsaa nogle, som istedenfor Gærkrans brugte en Enebærgren, og Enebærbusken kaldtes derfor ogsaa af mange „Gærris“; Gær kaldte Folk „Gjar“.

Papir om Kransen, og den hængtes saa paa et tørt Sted, til Gærene næste Gang skulde bruges.

Næste Gang man bryggede, tog man noget varm Urt af det første Løb og hældte i Gærfadet eller (hvis man brugte Gærkrans) i et Fad eller en Sætte og lagde Gærkransen deri, saa Gærene kunde udblødes og blive flydende, og det hældtes saa i Gæringskarret med Urten i, naar den var passende afsvalet.

Der lagdes saa Stokke paa Kors over Gæringskarret, som blev godt tildækket og stod Natten over for at gære (gjøs). Gærene skummedes af Karret og Øllet hældtes i en Tønde eller et Anker, hvert Slags for sig, og det kaldtes, at Øllet blev tyllt.* I et saadant Anker eller Tønde var der et firkantet Hul, omtrent fire Tom. paa hvert Led, som dækkedes med et Trælaag, der passede nøjagtig til Hullet, saaledes at en Del af det gik ned i Hullet og en omtrent $\frac{1}{2}$ Tom. bredere Del deraf laa ud over Hullets Kanter. Dette Laag kaldtes Spuns og lagdes først løseligt paa, da Øllet gjerne skulde gære noget, siden det var kommet i Tønden. Naar denne Gæring var endt, og den derved dannede Gær var afskummet, lagdes Spunset fast paa og tættedes saa godt som muligt paa en eller anden Maade.

Det skete somme Tider, at Gæringen mislykkedes af en eller anden Grund; Gærene laa da paa Bunden af Karret, og Øllet var da sædvanlig blevet syrligt, og det kaldtes, at det var „kaast“, enkelte kaldte det „hvi-stet“. For at rette paa dette var der nogle, som glødede en Sten eller to og kom dem i Karret, og dette hjalp undertiden, saa Øllet gærede; men det blev dog aldrig saa godt, som naar den første Gæring lykkedes.

* Billedet af en Tragt til Brug ved Øltylling er bag i Bogen. Folk havde ogsaa Øltragte af Træ og af sortbrændt og rødbrændt Ler, hvoraf der er flere i Herning Museum.

Man brugte den Gang Tøndehaner, drejede af Træ, omtrent et Kvarter lange med et Hul langs igennem. Hullet var videst i den yderste Ende af Hanen, og denne var meget tykkere i den yderste Ende end i den inderste. Den inderste Ende blev vredet fast i et Hul forneden i den Ende af Tønden, som vendte fremad; i Hanens Hul stak man nu en saakaldt Tøndetap, som passede nøjagtig til Hullet, og dens Haandtag var saa langt udenfor Hanen, at man med en Haand kunde vride den løs og fast, naar man tappede Øl.

Der skulde gjerne være saa megen Gær foruden den, der gemtes til næste Brygning, at der kunde være en god Del til Brug ved Bagning, da man den Tid hverken havde Pressegær eller Bagepulver.

Der var mange, som brugte at lægge noget grovt Rugmel og nogle kogte, knuste Kartoffler om Tappen i Bryggerkarret, da Øllet saa blev kraftigere.

HJÆLPSOMHED MOD TRÆNGENDE

Bondestanden levede i meget tarvelige Kaar i første Halvdel og til Midten af forrige Aarhundrede. Vel var der faa, som ligefrem led Nød iblandt Gaardfolkene, men iblandt de virkelige Smaakaarsfolk var der mange, som havde trange Kaar. Men blandt de bedrestillede var der ogsaa megen Hjælpsomhed og Gavmildhed, om de end selv havde det smaat nok. Undertiden, især mod Slutningen af strænge Vintre, var baade Trangen og Hjælpsomheden størst.

Naar det rygtedes, at der var flere fattige Familier, der ligefrem led Nød og nødigt vilde ty til Fattigvæsenet, var der gjerne nogle Mænd og Kvinder, som kom i Tanker om, at der burde ydes disse Trængende Hjælp. Det blev saa gjerne aftalt, at nogle Mænd skulde gaa

omkring to og to, hver i sin Kreds, for at bede Folk om at yde Hjælp. Denne Hjælp var sjælden i Penge, thi af dem var der faa, men sædvanlig i Korn, Fødevarer eller Klæder. Disse Mænd gik saa med en Liste, hvorpaa Giverne skrev, hvad de vilde yde. Naar disse Lister var færdige, samledes de Mænd, som havde gaaet med Listerne, for at se, hvormeget der i alt var tegnet, og Gaverne deltes saa i Forhold til de forskellige fattiges Trang. De trængende fik saa enten mundtlig eller skriftlig Meddelelse om, hos hvem de kunde hente Gaverne. Paa nævnte Maade blev de fattige hjulpne, saa de kom over Vinteren uden at blive Kommunen til Byrde.

Der var alligevel mange, som gik omkring og tiggede. Enkelte Dage kunde der komme omtrent en halv Snes; dette var især Tilfældet før de store Højtider, og yderst sjælden nægtedes disse Tiggere en Gave (Alms, Almisse) enten af en eller anden Slags. Paa denne Maade blev de allerfleste hjulpne. Der var alligevel Misundelse blandt disse fattige, og derfor sagde man i den Tid, at den ene Tigger ikke kunde taale at se den andens Kæp staa uden for Døren, hvor han eller hun vilde ind at tigge, og en anden Udtalelse lød saadan: Den ene Tigger kan ikke taale, at den anden har en hel Pose. Det var da ogsaa tidt saadan, at naar en eller anden var kommen ret i Vane med at tigge, blev han eller hun gærne ved dermed, og derfor sagde man, at naar Tiggerkæppen var bleven varm i Haanden paa dem, slap de den sjælden, saa længe de levede.

Efter Faareklippingstiden i Foraar og Efteraar var der især mange, som gik omkring og tiggede Uld (Tow), og tit var disse Tiggere langt borte fra.

I den Tid Hønsene lagde Æg, var der ogsaa mange, som gik og tiggede Æg. De Smaakaarsfolk, der ikke

selv havde Mælk, enten fordi de ikke havde en Ko eller den var sen (gold), gik ogsaa omkring i Grandelaget og tiggede Mælk. De, som havde lidt Avling, saa de havde en Ko eller to og nogle Faar, gik tidt henimod Foraaret og tiggede Foder, og de vilde meget gærne have et Kornneg, og kunde det ikke faas, da et Knippe Halm eller Hø. Nogle af disse Smaakaarsfolk tiggede ogsaa Sæderug i Efteraaret og Sædebyg i Foraaret.

Hjælpsomheden var, som sagt, stor mellem dem, der boede saa nær sammen, at de kunde hjælpe hverandre. De, som havde en Jordlod og en Ko eller to og nogle Faar, men ingen Arbejdsdyr, blev sædvanlig hjulpede med Spændarbejde af dem, som havde Arbejdsdyr. Det var saaledes almindeligt, at Gaardmændene gjorde et Kørebed eller flere enten ved Udkørsel af Gødning, Pløjning eller Harvning; det var sædvanlig en Søndag Formiddag, og disse Smaakaarsfolk havde da gærne saa mange Spænd, som de havde Brug for den Dag, da det saa var lettere for Husmandens Kone med Mad og Drikke, og Arbejdet gik mere livligt. Der blev dog aldrig arbejdet Skærtorsdag, Langfredag, første Paaskedag, alm. Bededag, Kristi Himmelfartsdag og første Pinsedag, og de, der saaledes gjorde Spændarbejde, fik saa god Mad og Drikke, som vedkommende Folk kunde yde dem.

Disse Smaakaarsfolk vilde gærne gøre Gengæld ved at yde Hjælp ved Højbjergningen, Kornhøsten eller andet, og, skønt de ikke vilde have Dagløn, gav vedkommende Gaardmandskone sædvanlig Husmanden Fødevarer eller Klædningsdele med hjem, saa han alligevel fik sit Arbejde godt betalt.

Var der en fattig Husmandsenke eller en Husmand, som paa Grund af Sygdom var uarbejdsdygtig, saa var

Hjælpsomheden særlig stor paa mange Maader. Ved saadanne Tilfælde som sidstnævnte var det almindeligt, at unge Mænd og Karle fra de nærmeste Gaarde samledes en Søndag Formiddag for at grave Tørv, kaste Klyne, slaa deres Eng, høste deres Korn eller gøre andet Arbejde for dem, altsammen uden Godtgørelse, da de mente, at det var deres Pligt at gøre det.

Ligeledes var de bedrestillede meget hjælpsomme mod Fattigfolk i andre Sygdoms- og Ulykkestilfælde, f. Eks. naar Fattigfolks Hjem var brændt, eller de havde mistet et Kreatur, saa var der gjerne et Par agtede Mænd, der gik eller kørte omkring med vedkommende Skadelidte for at samle ind; thi dengang var der hverken Brandforsikring eller Kreaturforsikring; der var naturligvis heller ikke Sparekasser eller Kreditforeninger, hvor Folk kunde laane Penge. De laansøgende maatte derfor laane af en eller anden velhavende Mand, og han fik sædvanlig ikke anden Sikkerhed for sit Laan end Mandens Ord eller et løst, ustemplet Laanebevis. Renten var aldrig over 4 pCt., og den, der tog højere Rente, blev ringeagtet som en Aagerkarl; men de, der saaledes havde laant Penge, var næsten altid paapassende med at betale Renten til rette Tid. Var det engang imellem, at de ikke kunde det, gik de til vedkommende Mand og bad om Henstand; de fik da for det meste et imødekommende Svar, og det var ikke sjældent, at naar de kom med Renterne i rette Tid, og de havde ondt ved at undvære dem, at de saa fik dem med tilbage igen, til de havde bedre Raad til at betale. Det var ogsaa almindeligt, at naar Laangiverne havde Penge staaende hos paalidelige Folk, at de da nødigt vilde have dem udbetalt.

Der var den Gang et Tillidsforhold mellem Folk, som vi desværre savner i vor Tid.

Der var saaledes, som her er meddelt, i Almindelighed stor og velvillig Hjælpsomhed mod virkelig trængende, baade Smaakaarsfolk og andre, som ikke var under Fattigvæsenets Forsørgelse; der var næsten ingen, som nægtede at yde saadanne Hjælp, om de end selv havde det smaat, og de, som fik Fattighjælp, enten i deres Hjem eller i et Fattighus, havde sædvanlig ogsaa taalelige Kaar.

Men enkelte ugifte, som af en eller anden Grund ikke kunde nære sig selv, de havde det ikke altid godt; thi de blev tidt henliciterede, d. v. s. der blev bestemt Tid og Sted, da de Folk, som kunde møde og vilde have en saadan fattig i Hus og Pleje, mødte til „Licitation“ — Underbud om, hvem der vilde gøre det billigst; naar det saa kunde menes, at den, der var lavest bydende, var fra et Hjem, hvor det var forsvarligt at overlade dem vedkommende fattige, blev saadant Tilbud godkendt.

Men det var ikke altid, at disse fattige fik det godt i saadanne Hjem, og selv om det rygtedes, at en og anden af dem ikke havde det forsvarligt, blev der undertiden gjort for lidt for at skaffe dem bedre Kaar.

Det skete ogsaa, at helt spæde Børn eller større Børn kom under Fattigvæsenet, enten fordi Forældrene var døde eller af andre Grunde, og de blev tidt henlejede paa samme Maade; disse stakkels Børn havde det heller ikke altid godt enten sjæleligt eller legemligt.

De enligt stillede fattige blev ogsaa tidt forsørget paa en anden Maade, som var billigere for Sognets Fattigvæsen (Fattigkasse). Det var nemlig saaledes, at Sognets Indbyggere, i Forhold til deres Hartkorn, havde en saadan fattig faa eller mange Dage, og Folk havde dem da saaledes paa Omgang; kunde de ikke gaa fra et Sted til et andet, naar de skulde flyttes, saa

kørtes de fra Sted til Sted. Var der saa enkelte Steder, hvor saadanne fattige ikke havde det helt godt, var det dog sædvanlig saa godt, som Vedkommende kunde yde det, da de jo helst vilde, at disse fattige omtalte dem godt, naar de kom til andre Folk.

En anden Slags fattige var de saakaldte Natmandsfolk (Kjeltringer), der undertiden kom i store Flokke og tidt var nærgaaende, især naar de kom et Sted, hvor Konen var ene hjemme. Følgende sandfærdige Fortælling kan oplyse, hvordan Natmandsfolkene sommetider bar sig ad paa deres Tiggerfærd. En Mand i Lind* kørte til Marked i Gelleruplund, og da han var kommen til Kærshøj, mødte han en stor Flok Natmandsfolk; han kunde nok tænke, at de vilde til Lind By at tigge, og Manden vidste godt, at de ikke altid var rare, især naar de kom i saa store Flokke, og Konen var ene hjemme; derfor blev Manden vred, og i sin Vrede begyndte han at skælde Flokken dygtig ud; men de gjorde kun Nar ad ham, og da de havde mundhuggedes en Tid, kørte Manden til Marked, og Flokken gik til Lind; men da Manden havde kørt et kort Stykke Vej, løb Hjulene af Akslerne; thi medens han skændtes med Natmandsfolkene, havde de taget alle fire Lundstikker fra Hjulene. Hvordan Manden kom til Marked, ved Fortælleren ikke, men han er rimeligvis gaaet tilbage for at finde sine Lundstikker. Kort efter at Flokken var gaaet fra ham, mødte den en anden Mand fra Lind, der drev Hjemmehandel; han vilde ogsaa til Marked. Han tog venlig mod dem og sagde, at han undredes over, at det var saa længe siden, han havde set dem, fortalte dem ogsaa, at han havde sat en Fl. Brændevin i et Skab, en Kardus Skraatobak laa paa Hylden i Bu-

* Omtr. $\frac{1}{2}$ Mil Syd for Herning.

tikken, den maatte de ogsaa faa, desuden kunde de sige til hans Kone, hun kunde give dem et Sigtebrød og hvad andet, hun ellers syntes om. Føreren sagde da: „Ja, bitte Får, vi skal nok være rare, naar vi kommer til Mæt' Kirstin'.“ Da de kom til Købmandens Hjem, fortalte de Mæt' Kirstin' om de gode Gaver, Manden havde lovet dem, men sagde med venlige Ord: „Naar Du, lille Mæt' Kirstin', giver os Brændevinet og Kardusen, er det Gaver nok, og Du skal have Tusind Tak“. Derefter drog Flokken bort, og snart gæstede de den Mands Hjem, som de først mødte, og som havde skældt dem ud; her var gode Raad dyre for den stakkels Kone, som var ene hjemme. Natmandsfolkene stillede store Krav, som hun hverken kunde eller vilde opfylde; de holdt en forfærdelig Staahej, men drog dog endelig bort.

Da Manden kom hjem og hørte, hvor ilde hans Kone havde været stillet ved Natmandsfolkernes Besøg, lovede han, at han aldrig mere skulde yppe Kiv med dem.

Da vi nu er ved at fortælle om Natmandsfolkene, vil vi med det samme meddele noget mere om deres Levevis. De drog, som før fortalt, omkring i større og mindre Flokke, ogsaa tidt parvis, Mand og Kvinde, der ikke altid var ægteviede; var de viede, saa lød et gammelt Ord: „Det faar vare, mens det kan, sagde Præsten, da han havde viet et Par Kjæltringer“, og nogle ytrede Tvivl om Ægteskabets Varighed.

Paa deres Vandringer gik Manden med Glarkisten paa Ryggen*. I denne Glarkiste havde han en Blyvinde, en Demant til Glarskæring, en større eller mindre Del

* En saadan gemmes i Herning Museum tilligemed en Blyvinde af den Slags, som Natmandsfolkene brugte, naar de lavede Blyindfatninger til Vinduer.

Glar samt Værktøj til at lave Bliktøj med og nogle Jernblikplader; thi Mænd (og Kvinder med) var baade Glarmestre og Bliksmede. Kvinderne gav sig ogsaa af med Lægekunst og spaaede Folk, som ønskede det. Foruden Glarkisten havde Mændene en Medegaaj samt Algjær og Lyster; de havde tidt disse Ting indrettede saadan, at de nemt kunde fæste Medegaajen paa Algjær eller Lyster, naar de vilde fiske med den.

Kvinderne gik ofte med et Barn i en Vugge paa Rygen. Fra Foraaret til henimod Vinteren havde de det forholdsvis ret godt, Mændene gik og fiskede og gjorde Folks Vinduer i Stand samt solgte nyt og istandsatte gammelt Bliktøj, og gjorde ogsaa andre Ting for Folk. De aflivede og flaaede gamle Heste (Helmisser), gildede Hunde og Katte, undertiden ogsaa Tyre og gamle Vædre; i tidligere Tider flaaede de ogsaa Kalve, og de fik saa Kalvekødet for deres Ulejlighed, da andre Folk i den Tid ikke vilde æde det. Kvinderne gik omkring og tiggede alle Slags Fødevarer og Klædningsdele, og nogle af dem var ikke helt fri for at ville stjæle. Ved Aftenstid samledes de bestemte Steder i Gaarde, hvor de vidste, de kunde faa Nattely i Laden. Der gik det tidt lystigt til, især naar der var flere af disse Familier samlede.

Hvad de skulde bruge til at lave deres Mad i, laante de af Gaardmandens Kone, og de fik Lov til at lave den i Køkkenet. Æggekage med Flæsk var en af deres Yndlingsretter, og en saadan Æggekage kunde undertiden indeholde 24 Æg med tilsvarende Flæsk. Havde Mændene fisket godt, blev der kogt Fisk og Kartofler, og som Dyppele brugte de smeltet Smør. Til saadanne Maaltider drak Mænd og Kvinder en god Del Brændevin, og bag efter gik det lystigt til med Sang og anden Morskab; men somme Tider endte det med Slagsmaal,

hvor der vankede slemme Saar; thi man nøjedes ikke altid med at bruge de bare Næver. Næste Morgen var de alligevel lige gode Venner.

Disse Folk havde et særligt Sprog, særlige Navne til forskellige Ting, som ingen andre forstod.

HJÆLPSOMHED MELLEM LIGESTILLEDE

Mellem Gaardfolk og ligestillede var Hjælpsomheden dengang ogsaa stor. Naar det saaledes f. Eks. i Højbjergningstiden eller i Kornhøsten eller ved andet Tilfælde indtraf, at Folk i den ene Gaard en Dag var færdige med Indbjergningen, og de kunde se, at en af Granderne ikke kunde blive færdig, og det saa stærkt ud til Regn, saa følte de det som en Pligt at komme dem til Hjælp baade med Folk og Kørsel, og det var ikke med Tanken om, at der skulde ydes Gengæld, skønt det selvfølgelig blev ydet ved første givne Lejlighed, og de, der hjalp, var lige saa glade som de, der blev hjulpe. Var der Sygdom og Dødsfald, og især naar det var Manden, og Konen saa havde ondt ved at faa det nødvendige Arbejde gjort, var det ikke alene de nærmeste Grander, men ogsaa andre af Byens Folk, som kom til Hjælp, og saadan var det i de fleste Tilfælde, hvor Hjælp tiltrængtes. Det var den Tid Sædvane, at de, der var nogenlunde godt kørende, kørte til Vesterhavet efter Fisk Foraar og Efteraar, og, naar de saa kom hjem med Fisken, blev der straks udtagen nogle af de bedste Hvidlinger (Kuller)* og andet passende Fisk, som blev gjort ren, delt og baaren om til de nærmeste Grander, og var der Smaakaarsfolk, fik de ikke mindst i Forhold til deres Husholdning. Det samme var Tilfældet, naar Folk havde slagtet et eller andet Dyr, da der

* *Gadus aeglefinus*.

saa ogsaa blev delt og ombaaret paa samme Maade, og noget lignende var Tilfældet, naar de havde bagt, at der saa blev baaret en stor Kringle eller Kavring til hver i den nærmeste Gaard.

Denne Velvilje hjalp til at vedligeholde Venlighed og god Forstaaelse mellem Folk.

Det skete naturligvis ogsaa somme Tider, at Folk da blev uenige om et eller andet, men Tillidsforholdet mellem Folk var almindelig saa godt, at Uenigheden snart jævnedes. Var der hist og her enkelte, som var saa urimelige, at Folk ikke kunde have med dem at gøre uden at der blev Uenighed om et eller andet, saa kom disse gjerne til at leve deres Liv for sig selv, da Folk nødvendig vilde leve i Ufred, og Rettergang for Øvrigheden var dengang meget sjælden og foragtet.

DEN DAGLIGE LEVEMAAD

Om Vintermorgenerne kom Folk op Kl. 5 eller 6 og begyndte deres Gerning. Kvinderne, og tillige ogsaa Mandfolkene, gav sig til at karte, spinde og tvinde, for at der kunde være Garn nok at binde af om Aftenen. Naar det blev saa lyst, at man kunde se til Arbejdet i Udhusene (Lygte brugte man den Tid næsten aldrig), saa fik Folkene, inden de gik ud, et Stykke Smørrebrød og en Skaal hjemmeavlet The med lidt Mælk i, men uden Sukker. Derefter gik Karlen ud at skære Hakkelse, hvis de havde Heste, ellers i Tærskeloen. Manden røgtede, Drengen møgede ved Kreaturerne, Pigen malkede, og imens lavede Konen Davre.

Naar Davren var færdig, kom enten Konen eller Pigen ud i Døren og raabte: „Kom ind te Dåwer!“ Naar de saa kom ind, stod der gjerne et stort Fad varm, sød Melgrød paa Bordet, og der var tidt et Hul midt i Grø-

den med Smør i og Mælk at søbe til, men var det knapt med Mælk, brugte man Øl i Stedet for. Men der var ogsaa undertiden levnet Byggrynsgrød fra Nadveren sidste Aften, tillavet af store (hele) Byggryn, kogte i Kærnemælk. Den fik de saa med kogt Mælk paa. Undertiden fik de ogsaa stuede Kartoffler med smaatskaaren Fisk eller Kød i, og den Ret fik man sædvanlig før den nævnte Grød med Mælk paa, eller ogsaa fik de varm Øllebrød bag efter de stuede Kartoffler. Somme Steder fik de ogsaa kun kogt Mælk hældt paa smaatskaaret Brød til Davre.

Middagsmaden var ogsaa forskellig de forskellige Steder og Tider, enten Kartoffler med Fisk, Kød eller Flæsk med Meldyppelse (Dowels), bagefter fik de Øllebrød, Vælling eller anden Søbemad. Enkelte Dage i Ugen var Middags-

maden Kaal, Suppe eller Ærter. Om Søndagen fik man saa vidt muligt Suppe, Kaal eller Ærter, men det var en gammel Skik, at Folk skulde have Ærter og Flæsk Fastelavns Søndag, da det var en gammel Snak, at Tjenestefolkene ellers kunde faa i Sinde at løbe af Tjenesten, hvad de forresten ikke gjorde alligevel. Fastelavns Mandag skulde Folk have Flæskepandekage, og, hvis Hønsene ikke havde lagt Æg, saa de kunde faa den, skulde Hønsene slagtes og Suppe laves paa dem. Ærter var sædvanlig tillavet paa Flæsk, Suppe og Kaal paa Kød.

Naar man hverken havde Kaal eller Ærter, blev der



Et Fiskefad med Dyppelse-Kop

tillavet en Ret, som hed Kars. Den var lavet af store Byggryn kogt sammen med saltet Kød og nogle kogte Kartoffler, og der kom da sædvanlig Timian og andet Kryderi i.

I Foraaret, naar Hønsene lagde Æg, fik man tidt Flæskepandekage med Purløg eller andre Pandekager til Middag, og bagefter en eller anden Slags Søbemad. Naar en Ko havde kælvet, bagte Konen gjerne Raamælks-pandekager af første Maal Mælk, og af anden Malkning lavede hun en Ret, som kaldtes Kalvedans; den til-lavedes saaledes: Mælken kom i en Gryde, som sattes paa Ilden, og naar Mælken kogte, blev der rørt lidt timset (sigtet) Bygmel i, saa det blev som en tyk Vælling, hvorpaa der undertiden kom lidt stødt Ka-nel; den var en baade velsmagende og nærende Efter-mad.

I Vinterhalvaaret fik man ikke Formiddags-Mellem-mad, men Eftermiddags-Mellemmad fik man hele Aaret, fordi der var en lang Tid fra Middag til Sengetid. Nogle Steder fik man Mellemmaden i Mørkningen og Grød ved Sengetid; men hvor der var Børn, var det almindeligt, at de fik Grøden i Mørkningen og Mellem-maden ved Sengetid, fordi de mindre Børn gjerne kom i Seng før almindelig Sengetid, og de vilde helst have deres Grød, før de kom i Seng, og det var nemmere at give dem lidt Mellemmad end Grød, hvis de vilde have det, naar de skulde i Seng.

Brødet, man brugte, var grovt Rugbrød med Smør eller Fedt paa. Naar man havde Svine- eller Gaasefedt, brugte man at strø lidt Salt paa, men ikke andet Paa-læg. Var der derimod Smør paa Brødet, blev der lagt Kød, Pølse eller Ost paa. Havde Folk faaet Pandekager til Middag, bagte Husmoderen gjerne saa mange, at de fik Pandekager som Paalæg, en halv Pandekage paa

hver Mellemmad (Rundenom). Naar man havde brygget eller vadsket, eller der paa anden Maade var bleven mange Emmer (Smaagløder), blev der sædvanlig valgt en god Del glatte Kartoffler af en passende Størrelse; de blev saa lagt i Emmerne, dækket godt til og laa saa der, til de var brunstegte; dem brugte Folk saa med lidt Salt til Smørrebrødet i Stedet for anden Tilmad, og det var en meget velmagende Ret, og ikke mindst velmagende var det brunstegte Skind. Saa-danne stegte Kartoffler var meget yndede af alle og især af Børnene.

Hvad her er meddelt om Levemaaden, var det almindelige; men hvor der var smaa og trange Kaar, og de ikke havde Smør i Huset, brugte de tidt udtværede Kartoffler, blandede med lidt tyk Fløde, og dette brugtes saa paa Brødet uden anden Tilmad. Havde saadanne Smaakaarsfolk saa lidt Fløde, at de ikke kunde kærne Smør, smurte de Fløde paa Brødet i Stedet for Smør, og kunde det lade sig gøre, fik de ogsaa lidt reven Ost paa.

Foruden den førnævnte Grød af hele (store) Byggryn, kogt i Kærnemælk til Nadver, og Melgrød brugte Folk ogsaa Grød af smaa (halve) Byggryn, Boghvedegryn, Boghvedemel, grovt og fint Rugmel og fint Bygmel, Grød af Kartoffler, der var kogte, pillede og udtværede med en stor Grydeske og derefter tillavet med Mælk og nydt som anden Grød med Mælk til.

Foruden disse almindelige Retter var der en Del andre, som kun tillavedes og brugtes til visse Tider og ved visse Lejligheder. Vi nævner saaledes den saakaldte sorte Suppe, som tillavedes af Blod af Gæs, Svin eller Okser. Vandet blev sat til Kog, og saa blev Blodet hældt i under stadig Omrøring og tilsat lidt Æddike og Sukker, saa Suppen fik en syrlig-sød Smag; der

kom Melboller paa, og den nødes med Surkød bagefter. Folk lavede da ogsaa Pandekager af Blod, og tillige brugtes de saakaldte Løftspandekager.

En anden Ret var *Ægost*, der tillavedes af nymalket Mælk, der kom i en Gryde og blev sat paa Ilden, og, mens den varmedes til Koghede, tog man faa eller mange Æg i Forhold til Mælken, og baade Blommen og Hviden piskedes sammen, til det var let flydende, og naar Mælken saa kogte, blev de piskede Æg hældt deri under stadig Omrøring, og hvis det ikke vilde skilles ad i Ost og Valle, blev der hældt lidt Æddike i, til det skete ved stille Omrøren. Osten blev saa taget op med en stor Si-Ske og hældt i en Blikform, hvis Bund var fuld af Smaahuller. Osten blev derpaa trykket, til Vallen løb fra, og den stod saa, til den blev kold og stiv. Naar den skulde nydes, tog man en Tallerken, som hvaltes over Formen, og begge Dele blev holdt fast sammen og vendt, saa Tallerkenen blev underst og Formen blev taget af. Denne Ret blev nydt med godt og sødet Øl til og var meget yndet og nærende.

Rismælk tillavedes af nymalket Mælk, hvori kom Risgryn, der var knust i en Kaffemølle. Mælken blev sat til Kog, indtil Grynene i den var helt udkogte, deri omrørtes et eller flere piskede Æg, og derefter hældtes den op i dybe Tallerkener, overstrøedes med stødt Kanel og Sukker, og sædvanlig sattes der nogle Rosiner paa i Korsform og desuden nogle hist og her. Den hentes saa til den blev helt afsvalet og stiv og nødes derpaa med godt sødet Øl eller fortyndet Mjød til, og denne Ret var ogsaa velmagende og nærende.

Surost, der tidt brugtes som Eftermad, tillavedes paa følgende Maade: Surmælk kom i en sortbrændt Ler-gryde, som sattes over en sagte brændende Tørveild, hvorved Mælken blev langsomt opvarmet til den skiltes

ad i Ost og Valle; derefter hældtes den i en Blik- eller Messingsi eller en lille Timse og stod deri, indtil Vallen var løben fra, og den var afkølet. Man nød den saa med kogt Komælk eller, hvad der var endnu bedre, kogt Faaremælk, hvis man havde den.

Surmælk lavedes ogsaa til *Oplagtmælk*; den blev hældt paa et meget tyndt og aabent Stykke Lærred, hvis fire Hjørner blev bundne sammen og hængt op over et Fad, hvori Vallen løb. Naar Vallen var løben fra, nød man den med nymalket Mælk paa, og den var ogsaa en yndet Eftermad.

SELSKABSLIVET, JULEGILDERNE

Det var dengang almindeligt, at der i hver Gaard blev gjort Ywlbojel (Julegilde), en for gamle og en for unge. Julegildet for de gamle var for gifte Folk i samme Grandelag, og boede der nogle af ens Familie i Nærheden, blev de budne med, og skete det, at der var fremmede i Besøg hos en af de indbudne Familier, var det en gammel Skik, at de skulde tage deres fremmede med. Naar de indbudne saa kom, det var altid i Mørkningen, fik de fremmede først en Bid Brød og Mandfolkene en Dram, Kvinderne et Glas Mjød, derefter Kaffe med Brød, og det var almindeligt, at de Mandfolk, som vilde, fik en Kaffeunsch eller to efter Kaffen. Derefter kom Husmoderen med nogle Tallerkener Pebernødder, og oven paa dem laa der nogle meget store, som kaldtes Konger, og undertiden to eller tre Æbler paa hver Tallerken. Til hver Tallerken blev lagt et Spil Kort, de indbudne var bedt om at tage et Spil Kort med, og Manden i Gaarden kom ogsaa med sine. Folk delte sig da saadan, baade Mænd og Kvinder, at der blev fire eller seks til hver Tallerken. Der blev saa spil-

let Femkort, og de vindende fik sædvanlig fem Nødder for hvert Stik, til Nødderne var spillet af Tallerkenerne, men Kongerne blev vundne ved sidste Stik, og var der Æbler, saa blev de vundne af dem, der først fik tre eller fem Sidste-Stik.

Naar dette Spil var endt, fik Folk en Bid Brød, Mændene en Dram og Kvinderne et Glas Mjød. Derefter blev der spillet forskellige Spil, og de, der tabte, maatte saa betale af de Pebernødder, de havde vundet af Tallerkenen, men der blev aldrig spillet om Penge. De omtalte Pebernødder var meget forskellige, men sædvanlig blev der brugt Mjødskum eller Sirup for at gøre dem velsmagende, men sjældnere Sukker. Det blev regnet for en Skam, hvem der havde ringe Pebernødder. Før Folk skulde hjem, fik de varm Aftensmad, der for det meste var Langkaal og Flæsk eller Sursteg med Kartoffler og bagefter et Slags Søbemad, sædvanlig Byg-suppe (Sødsuppe), og derefter gik eller kørte enhver til sit.

De unges Julegilde omfattede omtrent det samme Grandelag som for de gamle. De, der gjorde Gildet, indbød ogsaa dem af deres egen Slægt, som ikke boede for langt borte, og havde de unge Venner og Veninder, som kunde komme med, blev de ogsaa budne, selv om de ikke var i Grandelaget. Var der unge fremmede hos de indbudne, skulde de i Reglen altid med, og tidligere Tjenestefolk, som var afholdte, blev ogsaa bedt med.

Naar Gæsterne kom, blev de budt Kringler og Smaa-brød, og hvem af Karlene, der vilde, fik en Dram og Pigerne et Glas Mjød (senere hen i Tiden blev det Sædvane, at de ogsaa fik Kaffe med Brød). Derefter trak Karlene af deres Frakker eller Trøjer, der blev hængt i Forstuen, og saa gik de alle, baade Karle og Piger, ind i Fredestuen, hvor de skulde danse. Der var

en Spillemand, der spillede Violin, og somme Tider var der to.

Naar Musikken begyndte, var det altid Sønnen eller Karlen i Gaarden, der bød den første Pige til Dans, og saa begyndte de andre at tage hver sin Pige, og dermed var Dansen i Gang. De almindelige Danse var dengang Valse, Hamborg, Berlin, Hopsa, Svebsk, Firtrit, Skotsk, Toppehøne, Rihl, Polonaise og forskellige andre gamle Danse. Efter Treaarskrigen kom Soldaterne hjem og lærte Folk Mazurka, som blev en særlig yndet Dans. Der blev flere Gange om Natten gjort et lille Ophold, og da blev der ombudt tillavet Smørrebrød, Øl og Brændevin; der blev altid begyndt ved Musikanterne, og man blev ved saa længe, der var nogen, som vilde nyde noget, ligesom der altid stod Øl i Dansestuen, hvoraf Folk kunde drikke. Musikanterne fik Betaling for deres Musik af Karlene, som gav Spillemands- penge frivillig, som de selv syntes.

Saadanne Julegilder varede altid til hen over Midnat og tidt til henimod Dag. Naar de dansende blev enige om at holde op, fik de igen Mad og Drikke, saa meget de vilde, og saa gik hver til sit. Det var den Gang almindeligt ved Julegilderne, at der ved de forskellige Ophold i Dansen om Natten blev sunget Sange, fortalt Eventyr og leget forskellige Lege: Blindebuk, klappe Hynde, lade Skoen skride, bytte Huse, bejle o. fl. a., og i og efter Treaarskrigen blev der almindeligt sunget Fædrelands- og Krigssange.

Var der ved Julegilderne Piger, som af en eller anden Grund ikke var godt lidte eller daarlige til at danse, maatte disse ikke føle sig tilsidesatte, hvorfor det mange Steder var en hemmelig Aftale mellem Karlene, at hver af dem skulde danse mindst to eller tre Danse med hver af disse Piger.

BRYLLUPPER

Naar et Par, Karl og Pige (Svend og Mø), var Kærester, og det var bestemt, at de skulde giftes, og der var en af dem, der havde Hjem, som han eller hun skulde arve efter Forældrene, saa var det Sædvane, at den anden med sine Forældre rejste til dette Hjem for, som det kaldtes, „at se sig for“, og dette blev sædvanlig til begge Parters Tilfredshed. Bryllupsdagen blev da i Regelen bestemt.

Det skete ogsaa tit, at Forældre, Slægtninge eller gode Venner var komne i Tanker om, at der var et Par, som passede for hinanden, og de virkede da for, at de skulde giftes sammen, uagtet de ikke kendte hinanden. Der var saa altid nogle af de nærmeste, der paatog sig at tale med begge Vedkommende om Ægteskab, og hvis de saa fik deres Samtykke, blev der gjerne en Dag bestemt, da den ene rejste til den anden for at „se sig for“, og havde da, saa vidt muligt, en af dem med, som havde drevet paa Giftermaalet. Blev de saa enige om, at de vilde have hinanden, blev Brylluppet gjerne bestemt med det samme.

Der skulde saa en med paa Brudgommens og en paa Brudens Vegne som Forlovere sammen med Brudgommen til Præsten for at faa aftalt med ham om Tillysningen og Bryllupsdagen. Tillysningen skete tre Søndage efter hverandre ligesom nu, og anden Tillysningsdag skulde Brudgom og Brud være tilstede i Kirken.

Var Brudens og Brudgommens Hjem ikke i Nærheden af hinanden, saa skulde der en Mand i hver af Kredsene til at byde til Bryllup*, og det skulde gjerne være en af Brudgommens og Brudens nærmeste Slægtninge eller Venner, en som var ordkræng (god til at føje sine

* Bryllupperne var sædvanlig i Brudenes Hjem.

Ord). Der var rigtignok adskillige Formler for Indbydelsen, og Indbyderen maatte ikke sætte sig, før han havde udført sit Ærinde, og Indbydelsen lød i det væsentlige saaledes:

„A kommer med en ejendommelig Ærind' i Daw, for a ska' helsen jer fræ (her nævnes Brudens og Brudgommens Navne) o' be jer om å kom te' djer Brøllup (her nævnes Dag og Klokkeslæt), o' kom saa saa tejele te I ka' faa Frokost inden vi ska' te Kjerk, o' saa følle mej te Kjerk o' øwervær æ Brujviels, o' saa følle mej hjem o' faa jer Onden. De blywer jo saa wal Awten, o' saa vild'ed vær dem kjær, om I vil vær te Ste, nær æ Bruj ska' dances op, o' I ka saa faa en Dans eller flejer, om I haar Lyst te de, o' saa ska I jo osse ha Kaffe o' Næder. Nær I saa blywer kyw aa ed den Awten, saa må I godt rejs hjem; men saa ska I endele osse kom æ anden Daw te Frokost, Kaffe o' Onden, o' da ka I jo osse få en Dans eller flejer, om I vil de; o' nær I saa haar mored jer o' faat de, I haar Løst te a Mad o' Drik o' Morskab, saa må I rejs hjem, o' no håber a, I vil ret jer atter mi' Indbydels.“

Den Tid var det ikke Skik med Brudegaver, men derimod blev der sendt forskellige Ting til Maden, f. Eks. Høns eller Gæs og undertiden en Hare, et speget Faarelaar, en speget Pølse eller andre Kødvarer. Der blev ogsaa sendt en Snes eller flere Æg, mindst et Pund Smør og en god Sødmælksost. I Fisketiden sendtes en stor fersk eller til andre Tider en eller to saltede og tørrede Vesterhavstorsk. Af ovennævnte Ting sendtes fra de forskellige Hjem, hvad de syntes, der passede bedst, og hvad de havde bedst Raad paa. De, der boede nærmest Bryllupshjemmet, forsynede det med Mælk og Fløde. De forskellige Hjem, som sendte de nævnte Madvarer til Brylluppet, lod sædvanlig en Pige bære dem

til Bryllupshjemmet, og hun blev der vel modtaget og fik baade Mad og Drikke, og saa fik hun et rundt Sigtebrød (Sendkåg) samt nogle Kringler og et Stykke Søsterkage med hjem som Prøve paa, hvad der af disse Ting var at faa ved Brylluppet.

Naar saa Bryllupsdagen kom, samledes Gæsterne, de langvejs fra kom kørende, de nærmeste kom gaaende; der stod sædvanlig to Musikanter udenfor Indgangsdøren og hilste med Klarinet eller Violin, hver Gang der kom Gæster. Naar disse kom til Indgangsdøren, stod der to Opvartere, den ene med fint Brød paa en Tintallerken, den anden med Brændevin til Mandfolkene og Mjød til Kvinderne og desuden godt hjemmebrygget Øl. Skafferen, der var Formand for Opvarterne, fik saa Gæsterne til Sæde ved Bordene, som var dækkede med forskellige gode Madvarer, til kold Frokost, og Gæsterne fik saa den Mad og Drikke, de vilde have. Før Kaffen blev almindelig Drik ved slige Lejligheder, fik man varmt Øl efter Frokost, men siden det blev Skik med Kaffen, var der et særligt Kaffebord, hvor Gæsterne kom til fra Frokostbordet. Til Kaffen kom der saa en meget stor Kringle, som undertiden kunde være en Alen lang og mindst en halv Alen bred; den blev baaren ind paa en stor Tintallerken eller paa en stor Træbrødbakke, en af Konerne skar den i passende Stykker, mens en anden Kone skænkede Kaffe og en tredje kom Fløde i. De Mandfolk, der vilde have en Kaffe-punsch, fik ogsaa den.

Naar alle Gæsterne havde faaet Frokost og Kaffe, var det ved Tiden, at de skulde til Kirke. Brudens og Brudgommens Vogne skulde holde uden for Døren. Paa Brudens Vogn, der var den forreste, sad paa det forreste Sæde foruden Kusken, der saa vidt muligt var hendes Broder, ogsaa Brudens Fader eller, hvis han var død,

den, som var hende i Faders Sted. Paa det næste Sæde sad Bruden og ved hendes venstre Side den, der havde pyntet hende.

Paa den anden Vogns forreste Sæde sad Kusken og hos ham Brudgommens ældste Broder, hvis denne ikke var Kusk, paa andet Sæde Brudgommen og hans Fader ved hans venstre Side, hvis han var levende, ellers den, der var ham i Faders Sted. Paa tredje Vogn Brudepiger og Musikanter. Hvis Brudeparrets Mødre var med til Kirke, var de paa den tredje Vogn, og Brudepiger og Musikanter paa fjerde Vogn. Saa fik Skafferen travlt med at ordne Vognrækken efter Slægtskabs- og andre Forhold. Forved Brudens Vogn holdt Forriderne med Hestene vendte mod Brudens Vogn, indtil man skulde køre.

Forriderne var mindst to og undertiden fire. Naar Skafferen havde ordnet Vognrækken, gav han Tegn til at køre, og saa begyndte Musikken. Forriderne vendte saa Hestene og red forrest, og derefter kom Brudeskaren.

Naar hele Skaren var kommen ud paa Vejen, vendte Forriderne og red tilbage hver ved sin Side af Vognrækken og red om ved hinanden bag Vognene og saa fremad, og dette gentog sig to à tre Gange baade til Kirken og fra Kirken til Hjemmet.

Højtideligheden i Kirken var den Tid, omtrent som nu, lidt forskellig i de forskellige Egne, men det var da almindeligt, at Musikanterne stod ved Degnen i Korret og spillede Offersalmens Melodi paa Violin, medens Degnen sang denne Salme, og der ofredes.*

Naar Brudeskaren saa kørte fra Kirken, sad Brud og Brudgom naturligvis sammen paa andet Sæde paa forreste Vogn.

* Offersalmens Melodi var næsten altid „Af Højheden oprunden er“.

Naar Brudeskaren kom fra Kirken til Bryllupsgaarden, skulde Musikanterne snarest muligt hen til Indgangsdøren at modtage de kommende Bryllupsgæster med Musik, mens Opvarterne bød Gæsterne Smaabrød, Brændevin, Mjød og Øl ligesom om Morgenen. Vin var dengang meget sjælden. Gæsterne blev budne til Bords. Brud og Brudgom fik selvfølgelig Hæderspladsen, og nærmest ved dem de nærmeste Slægtinge samt Præste- og Degnefolkene.

Bordene var altid pænt dækkede efter den Tids Skik. Man brugte dengang Tintallerkener, hvoraf de fleste var laante i Grandelaget. Der var Søvskeer til Brudefolkene og dem, der sad dem nærmest, Præstefolkene, Degnefolkene og Brudeparrets nærmeste Slægt, ellers brugtes Hornskeer og Træskeer, Gaffler og Knive som nu, men en hel Del simplere. Den første Ret var Oksekødssuppe, som fremsattes i Fade, dels hvide Fajancefade ved Brudefolkene og deres nærmeste, for de andre sattes Tinfade eller Fade af rødbrændt Ler, og Folk søbede Suppen af selve Fadene. Bag efter Suppen fik man Oksekød med Peberrod-Dyppelse, derefter forskellige Slags Steg. Stegene kom hele ind paa Stegefade af Tin, og de blev for det meste skaarne for af Præsten eller Degnen. Til Stegene ombødes Kartofler; derefter fik man Rødgrød og Rismælk. Til Slut bødes flere Slags Kage og dertil et Glas Brændevin.

Før Folk begyndte paa Maden, blev der holdt Bordbøn, og medens de nød Suppen, spillede Musikanterne, og de blev ved at spille, mens Suppen nødes. Naar saa Stegen bares frem, kom Formanden for Skafterne ind med en tom Tallerken, stillede sig i Nærheden af Brudefolkene og fortalte en Historie, der skulde være saa urimelig og morsom som mulig. Hovedindholdet af Fortællingen var, at der trængtes til Penge til et vist

Formaal, og derfor bad han Gæsterne om at give en rundelig Skærv. Denne Tallerken blev saa holdt frem til alle Gæsterne, og Pengene, der kom ind, var til Musikanterne. Disse blev ved at spille hele Tiden med smaa Ophold, til Folk var færdige med Maden. Naar alle Folkene havde faaet Mad, blev der holdt Takkebøn.

Bordene og Sæderne blev saa baarne ud af Fredestuen, da det var der, der skulde danses. Bruden skulde nu danses op. Havde Præstens Kone smykket Bruden, blev Præsten bedt om at danse hende op, men ellers blev det en af hendes nærmeste Slægtninge, som dansede en eller to Danse med Bruden, og medens dette skete, maatte ingen andre danse med. Den, der havde danset hende op, ledte hende saa hen til Brudgommen (nu var hun danset ud af Pigernes Lag) og sagde til Brudgommen omtr. saaledes: „Nu har jeg danset med din Brud, hun danser godt, og nu ønsker jeg for jer, at I maa træde Livets Dans lykkelig og godt sammen.“ Brudgommen dansede saa to eller tre Danse med Bruden, og imens maatte heller ingen andre danse. Brudgommen bad saa de andre at danse med, og saa gik det livligt med forskellige Slags Danse til langt ud paa Natten.

Lidt efter, at Dansen var begyndt, kom Folk ind i forskellige Hold til Kaffebord; naturligvis var Brudfolkene og de før omtalte nærmeste i første Hold. Siden hen paa Natten kom Formanden for Skafferne med Brændevinsflasken og Mjødflasken og Glas, og en Pige kom med Kringler og andet Bagværk paa en Tallerken samt Øl. De begyndte ved Spillemændene, gik derfra rundt i Stuen til alle dansende, og dette gentoges flere Gange om Natten.

Ud paa Natten, naar Folk var trætte af Dansen, blev Bordene og Sæderne baarne ind, og Folk fik saa Nætter

(Nadver). Det var Sødgrød med et stort Smørhul i i Form af et Kors og overstrøet med Sukker og stødt Kanel. Dertil nødes godt sødet Øl. Efter Grøden fik de sædvanlig tør, kogt Vesterhavstorsk, og som Dyppelse smeltet Smør, eller der i Stedet for Fisk bødes Finker, og naar Folk var færdige med Maden, drog de hjem.

Andendagen mødte Gæsterne hen paa Formiddagen, og Musikanterne stod ogsaa da uden for Døren, hvor de hilste paa Gæsterne med Musik, og der blev som den første Dag budt Søsterkage og andet Fintbrød, Brændevin, Mjød og Øl. Folk kom saa ind til de dækkede Borde og fik Frokost, men dog ikke varm Mad. Derefter begyndte Dansen igen, og mens de dansede, kom de holdvis ind til Kaffe med Brød ligesom første Dag. Der dansedes saa til hen paa Eftermiddagen, hvorefter Bordene og Sæderne igen flyttedes ind, Bordene blev dækkede, og man fik saa et godt Maaltid af det, der var levnet fra første Dag. Naar Folk saa havde faaet Mad, gjorde de sig færdige til at rejse hjem hver til sit. Som de blev modtagne med Musik, fik de ogsaa Musik ved Afrejsen, og de, der vilde, fik Rejsedram med Øl.

I den Tid, vi her skriver om, var Bryllupperne næsten altid i Efteraaret.

BARSELFÆRD OG BØRN

Naar en Kone havde født et Barn (gjort Barsel), og det spurgtes i Grandelaget, saa kom Konerne deromkring med Barselmad, og den var enten Smørgrød, Høsekød-suppe eller Bygsuppe (sød Suppe med hele Byggryn) og dertil Bakkelser (Vafler) med stødt Sukker paa, og undertiden kom de med en Søsterkage og senere hen i Tiden dertil en Flaske gammel fransk Vin og et halvt

eller helt Pd. hvidt Sukker. Før og i den første Tid, vi her skriver om, var der nogle Forældre, der var rædde for, at Bjergfolkene skulde komme og ombytte Barnet med deres eget, inden de fik det døbt, og derfor gjorde Moderen altid Korstegnet over sit spæde Barn og lagde en Salmebog ved det. Det gjaldt da om at faa Barnet døbt saa snart som muligt, og var der for længe til en Søndag, saa kørte de eller fik en anden til at køre til Præsten med Barnet og en Kone for at faa det døbt. Det skete ogsaa, at Præsten eller Degnen hjemmedøbte Barnet. Naar det var døbt, var Folk ikke længer rædde for Ombytningen. Naar det saa blev bestemt, at Barnet skulde i Kirke, enten for at døbes eller for at fremstilles for Menigheden som døbt, saa skulde den, som kørte med det til Kirke, køre rask, da Barnet saa blev god til at løbe og rask til sin Gerning. Naar Gud-



En „Barselpotte“

moderen skulde op til Præsten med Barnet for at faa det døbt eller fremstillet, skulde dets Hoved og Overkrop hvile paa hendes venstre Arm og dets Ben paa hendes højre, og naar Barnet var døbt, og hun vendte sig for at gaa ned, skulde hun vende sig til højre (med Solen). Naar Præsten spurgte om Barnets Navn, skulde Gudmoderen svare ham højt og tydeligt, og naar Præsten udtalte Forsagelsen og Trosordet, skulde hun sige det sagte efter og svare højt og tydeligt Ja paa hvert af Præstens Spørgsmaal; thi derved gjorde hun Barnet

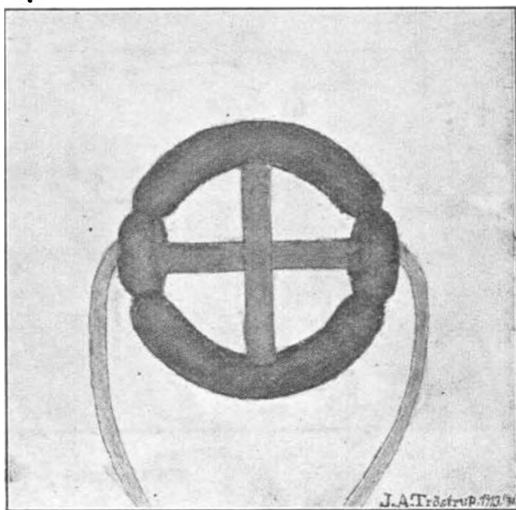
en Tjeneste, da det saa blev god til at læse. Der skulde være mindst tre Mandsfaddere og en Kvindefadder foruden Gudmoderen, og denne skulde tage Huen af Barnets Hoved, naar det skulde døbes. Barnet skulde sove sin første Søvn i Daabsklæderne, efter at det var kommet hjem. Det maatte godt græde i Kirken; thi saa blev det en god Sanger. Naar det havde sovet i Daabsklæderne, skulde de hænges højt op, for at Barnet kunde vokse godt. Fadderne skulde vogte sig for at spytte paa Gulvet under Daabshandlingen, for at Barnet ikke skulde blive „drevelmundet“. Naar det var vokset lidt, skulde Gudmoderen give det en Gudmodergave, der sædvanlig var en Klædning. — Naar de kom hjem fra Kirken, blev der et Gilde, efter som Vedkommende havde Vilje og Evne til.

Spæde Børn blev svøbte, som man kaldte det, og det blev gjort saaledes, at den, der svøbte det, tog et Stykke fint Lærred, der var omtrent en Kv. Al. og kaldtes Ble, og lagde det om den nedre Del af Barnets Krop, og den nederste Del af Bleen blev saa svøbt om hvert af Barnets Ben, og uden om det svøbtes et uldent Stykke af omtrent samme Størrelse som Bleen, det kaldtes Svøbestykke, og uden om dette blev der saa svøbt en lang ulden Liste, der var omtrent fire Tommer bred og mindst tre Alen lang. Listen var drættet med fint, stærkt Lærred og kantet med smalle Bændler eller lignende forskellig farvet Tøj. Denne Liste var afrundet i begge Ender. Saadan en Liste (Svøbeliste) blev svøbt nogenlunde fast om Barnets Ben og Underkrop. Kom der fremmede, og Barnet skulde se pyntet ud, havde man et Klædningsstykke af smukt Tøj, som nogle kaldte Løjert, og det lignede en smal Pose, der blev trukket om Barnet og bundet under Armene. Saadan var Barnet svøbt omtrent et Fjerdingsaar, baade naar det sov

og var vaagen, og det sov næsten altid i en Trævugge med Gænger under, til det blev henved to Aar.

Naar Barnet kom af Svøbet, blev det iført en Klædning, hvoraf den øverste Del var en lille Bul uden Ærmer, og til den var fæstet et Skørt, der var bundet af uldent Garn og kaldtes Klokke, og uden om dette den saakaldte Sløwkjowel (Sløjkjole). Saadan en Dragt tilligemed Hoser var fælles baade for Dreng- og Pige-

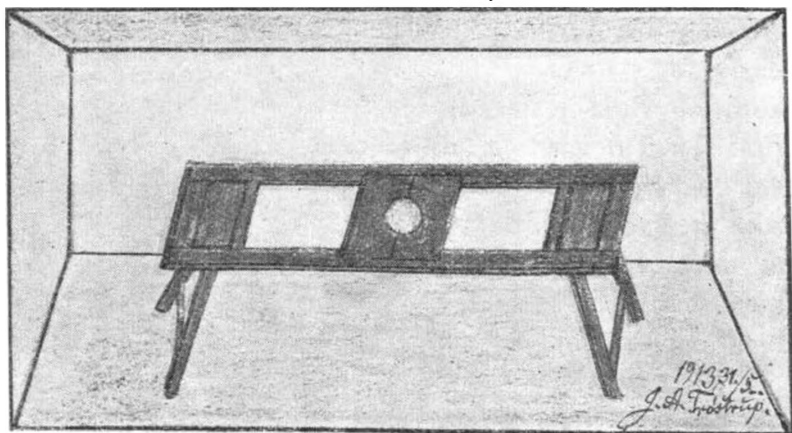
børn, til de var tre eller fire Aar, da Drengene saa kom i Bukser. Fra den Tid var det med Børnene som med voksne, at deres Klæder næsten altid var af hjemmegjort Tøj. Sko eller Støvler fik Børnene næsten aldrig, men derimod Træsko, saasnart de kunde gaa, og de blev



En „Faldpude“

bundne paa Fødderne med uldne Strikker, mens de var helt smaa. Naar Smaabørn skulde lære at gaa, brugtes en saakaldt Faldpude (Faldhat), der var omtrent tre Tom. bred og lignede en Pølse, der var fast udstoppet med Uld og som en hel Ring gik rundt om Barnets Hoved; men nogle brugte ogsaa fire Smaapuder, der var syet sammen som en Ring, og for at den ikke skulde synke ned over Barnets Ansigt, var der syet to Stykker omtrent $1\frac{1}{2}$ Tom. bredt Bændel, saa det dannede et Kors over Barnets Hoved, og Faldpuden var gjort fast

under Hagen med Bændler. Saadan en Faldpude skærmede Barnets Hoved udmærket godt mod Stød. For at faa Barnet lært at gaa, tog Moderen eller en anden det under dets Arme og bøjede sig ned, saa Barnets Fødder rørte ved Gulvet, og gik stille frem ad for at lære Barnet at flytte Benene (at daje det). Naar det saa havde lært at flytte Benene, blev det sat i en Gangstol, naar Moderen havde travlt med et eller andet.



En Gangstol

Det var først til Konfirmation, Børnene fik Sko eller Støvler, og der var ingen Drengbørn, som dengang fik Frak eller Jak, men en kort Ydertrøje, sædvanlig af sort, blaat eller graat hjemmegjort uldent Tøj, og der var ingen, der fik Frak eller Jak, før de var omtrent en Snes Aar, eller naar de skulde giftes.

FORÆLDRE OG BØRN

Det var vistnok den Gang almindeligere end nu, at Forældrene holdt deres Børn mere til Lydighed og vænede dem til at bruge deres Hænder til noget nyttigt,

end det nu almindeligt er Tilfældet. Naar Børnene blev saa store, at de kunde gøre Gavn, vænnede Forældrene dem til at binde Hoser, tvinde Garn, karte, feje Gulv, strø Sand, bære Tørv ind, hjælpe til ved Røgtingen, møge Kreaturerne og at malke, og Pigebørnene lærte at vadske op i Køkkenet og andet, som de kunde magte at gøre. Børnene skulde først begynde med det lettere, og derefter, som de voksede til, kom de til det strængere, og det var i den Tid en ufravigelig Regel i gode Hjem, at hvad Børnene blev sat til at gøre, skulde de gøre nøjagtigt, som det var sagt og vist dem, da der ellers vankede Irettesættelse. Naar Børnene var øvede i de forskellige Slags Haandgerning, blev der foresat dem, hvor langt et Stykke Hose de skulde binde, og hvor megen Uld de skulde karte, og naar det foresatte var vel udført, saa blev Børnene fri og maatte lege.

Naar Børnene var gamle nok dertil, blev de vænnede til selv at sy (single) paa deres Hoser, bøde deres Klæder, sy Knapper og Hægter i o. a. m. Derved vænnedes de til at holde deres daglige Klæder i Orden, og det var siden til stor Gavn for dem, naar de kom ud at tjene. De Børn, der var saaledes vant hjemme fra, kunde selv holde deres daglige Klæder i Orden, saa de saa ordentlige ud og varede meget længere.

Det var den Tid helt almindeligt, at Børnene vænnedes til ubetinget Lydighed. Gjorde eller sagde de noget, de ikke maatte, og Forældrene saa nævnede vedkommende Barns Navn skarpt og saa til det, skulde det slaa til, og hvis ikke, fik det legemlig Revselse. Løgn og Sladder taalte retsindige Forældre ikke af deres Børn og heller ikke, at det ene Barn sladdrede (kærede) om det andet eller om Tjenestefolkene. Naar en af Forældrene havde sat et Barn i Rette eller straffet det, saa gjorde den anden ingen Indsigelse derimod,

selv om man syntes, det kunde været undgaaet; men siden talte de saa med hinanden om det, naar Børnene ikke hørte derpaa.

Børnene blev ogsaa dengang vænnet til langt større Sparsomhed end nu. Naar de f. Eks. skulde til Marked eller andetsteds, hvor de skulde bruge Penge, fik de kun nogle faa Skillinger med, især naar de var under Konfirmationsalderen, og de fik gjerne Formaning og Vejledning til Sparsomhed. Til Marked fik de tillavet Smørrebrød med for at spare paa Udgifterne.

Smaakaarsfolks Børn kom næsten altid ud at tjene, naar de blev saa gamle, at de kunde vogte Kreaturer, og naar bedrestillede Folk havde flere Børn, end de selv havde Brug for i Hjemmene, kom de ogsaa skiftevis ud at tjene, og det var en almindelig Mening, at de havde godt deraf, især naar det var hos ordentlige Folk, da de der lærte mere, end naar de altid var hjemme.

Naar Børnene skulde ud at tjene, blev de altid bedt indtrængende om at skikke sig godt i alle Maader, være lydige og tro i deres Tjeneste, „have en tro Haand og en sand Mund“, være ærlig i al deres Færd, baade i Ord og Gerning, og var Forældrene kristeligt sindede, bad de ogsaa deres Børn, at de skulde holde sig til Gud baade tidlig og silde og særlig i vanskelige Tilfælde, saa de altid kunde have Guds Velsignelse med sig.

I de Hjem, hvor Mand og Kone (og Tjenestefolk) ikke var kristeligt sindede, ja ikke engang retsindige Mennesker, havde Tjenestebørn det langtfra altid godt; og de led tidt ilde paa mange Maader; men det er ikke rart at skrive udførligt om sligt, og heller ikke er det fornøjeligt at læse om det, og derfor har vi bare for Sandheds Skyld omtalt det. Men det var dog, Gud ske Lov! saaledes i de fleste Hjem, at Tjenestebørn havde det rigtig godt, ja saa godt, som det var muligt,

saa de nød en kærlig og omhyggelig Omgang og blev ved at tjene der Aar efter Aar som Børn, og paa samme Sted siden de blev voksne.

HUSBONDE OG TYENDE

I den Tid, vi her fortæller om, nemlig før Midten af forrige Aarhundrede, var Gaardene sjælden større, end at man kunde hjælpe sig med en Karl og en Pige. Var der ingen Børn, eller de var saa smaa, at de ikke kunde passe Kreaturerne, havde man desuden Tjenestdreng og Tjenestpiger til at vogte, men sædvanlig kun en af hver Slags, med mindre der holdtes saa mange Faar, at de maatte have en lille Dreng eller Pige til at vogte Lammene, og hvor de havde Gæs, havde man en lille Dreng eller Pige til at passe dem.

I den Tid var det sædvanligt saadan, at Tjenestfolkene regnedes med til Familien. De opholdt sig i samme Stue og fik deres Mad ved samme Bord. Tyendet lønnede da ogsaa sædvanlig Husbond og Madmoder ved Flid og Troskab i deres Gerning, og Forholdet var tidt saadan imellem dem, at Tyendet blev ved at tjene paa samme Sted i flere Aar, og der var saadan Fortrolighed i Hjemmene, at Husets Folk raadførte sig med hverandre baade om, hvad der vedkom Husbond og Madmoder, og hvad der vedkom Tyendet.

Det skete ogsaa tidt, at naar en Pige havde tjent paa samme Sted i flere Aar, at Madmoderen da hjalp hende til at faa ikke alene gode Gangklæder, men ogsaa til at faa en Seng eller to, naar hun skulde giftes, og det var heller ikke saa sjældent, at Tjenestfolkene raadførte sig med deres Husbond og Madmoder med Hensyn til deres Giftermaal. Det skete ogsaa undertiden, at Karlen fik sin Husbond til at bejle for sig, naar der var en

Pige, Karlen holdt af, men ikke havde Mod til selv at fri til. Det var ogsaa tidt, naar en Karl skulde giftes, og han selv havde for lidt at sætte Bo for, at Husbonden da hjalp ham baade med gode Raad og Penge og paa andre Maader. Paa samme Maade hjalp de ogsaa Pigerne til Rette, naar de vilde giftes. Det skete ikke saa sjældent, at Husbond og Madmoder gjorde Pigens Bryllup uden Betaling.

Husbond og Madmoder var da ogsaa meget omhyggelige for deres Tjenestefolk i Sygdomstilfælde, og ligesaa gav de dem Advarsler mod, hvad der var slet, og tilskyndede dem til, hvad der var godt. I det hele var der et saa godt og fortroligt Forhold mellem Husbond og Tyende, at vi desværre savner meget deraf i vor Tid.

AFTÆGTSFOLK

Det var i den Tid helt almindeligt, at Folk, der havde en større eller mindre Landejendom, oftest paa Grund af Alderdom eller Svaghed, afhændede deres Ejendom enten til et af deres Børn eller en anden, og det blev saa næsten altid bestemt, hvordan de gamle skulde bo, og hvad de aarlig skulde have at leve af. Det blev saa opskrevet, oftest paa stemplet Papir, samt underskrevet af Vidner og tinglæst.

Beboelseslejligheden til de gamle blev saa indrettet i den ene Ende af Stuehuset eller i et af Fløjhusene næst ved Stuehuset. Sjældnere blev der bygget et Aftægts hus tæt ved Gaarden.

I Aftægtskontrakten blev ogsaa bestemt, hvad de gamle skulde have: Fri „Husveje“ og Ildebrændsel og et vist Maal nymalket Mælk daglig, og Aaret igennem var der bestemte Ydelser af de forskellige Ting, som tiltrængtes til deres Underhold, og Aftægtsfolkene skulde

tillige nyde forsvarlig Pleje samt Lægehjælp i Sygdoms-tilfælde. Tillige var Aftægtsyderen pligtig til visse bestemte Kørsler aarlig med Aftægtsfolkene til Kirken og til Familien. De almindelige Ydelser var Korn, Mel, Gryn, Malt, Humle, Kød, Flæsk, Fisk, Smør, Æg, Ost, Kaffe, Sukker, Tobak, Brændevin og flere andre Ting, og tidt ogsaa en vis Vægt Uld eller et Faar med Lam født og græsset. Disse Ydelser var enten aarlige, maa-nedlige, ugentlige eller daglige, efter som det passede bedst. Sluttelig skulde Aftægtsfolkene have en hæderlig Begravelse efter Egnens Skik og Brug.

Det var ogsaa bestemt i Kontrakten, at de maatte flytte et andet Sted hen, hvis de vilde, og visse Ydelser var da omsat til Penge; men de havde da Ret til at flytte tilbage i deres Lejlighed, naar de ønskede det, og de meldte det en bestemt Tid før.

Der var naturligvis stor Forskel paa Aftægterne af de forskellige større og mindre Hjem. Der var mange Steder, hvor Aftægtsfolkene slet ikke tog deres Aftægt, men levede sammen med Ejerne af deres Hjem paa det nær, at de havde deres egne Værelser.

Aftægtsmanden hjalp da til baade Sommer og Vinter med, hvad han kunde, f. Eks. røgte Kreaturerne og andet let Arbejde enten i Kaalgaarden (Haven) eller sligt. Ja, han hjalp somme Tider ogsaa til ved Hjembjergning af de forskellige Slags Avling.

I Vintertiden var det tidt, at Aftægtsmanden foruden at hjælpe til med at røgte Kreaturerne o. a. m. ogsaa inde i sin Aftægtslejlighed syslede med forskellig Slags Husflid, snoede Sime, lavede Haarreb og forskellige Slags Kurve eller andet Haandarbejde. Kunde Aftægtsmanden paa Grund af Alderdom eller Svaghed ikke hjælpe ude, men dog kunde sysle med de nævnte Ting, saa gjorde han det, og Tiden gik saa bedst for ham.

Aftægtskonen hjalp ogsaa ofte den unge Kone med, hvad hun kunde, f. Eks. med at passe Børnene, at istandsætte gamle Klæder, binde (strikke) Hoser, Sokker o. a. l., ja tidt hjalp hun ogsaa den unge Kone i Husholdningen og var hende saaledes til megen Nytte paa mange Maader.

Der var ogsaa mange Steder, hvor Aftægtsfolkene havde deres egen Husholdning, men tog ikke mere af



En Aftægtsstue

deres Aftægt, end de behøvede til at leve af. De unge Folks Børn vilde, hvor Forholdet var godt, gjerne være inde hos de gamle. Det var dog ikke alene, naar Aftægtsfolkene havde afhændet deres Hjem til en af deres Børn eller en Slægtning, at Forholdet var saa godt, men det var ikke helt sjældent, at det ogsaa var Tilfældet, naar det var afhændet til fremmede.

Naar Forholdet saaledes var godt, var de gamle tidt til megen Hjælp for de unge baade med „Raad og Daad“, som man siger, thi de gamles Erfaring blev

derved de unge til megen Nytte. Ja, enkelte Steder var det saaledes, at man næsten ikke kunde mærke, hvem der raadede mest, enten de gamle eller de unge.

Hvor de gamle og de unge havde levet saa godt sammen, og saa de gamle døde, voldte det de unge baade Sorg og Savn. — Men det var naturligvis desværre ikke alle Steder, at det var saa godt; thi det er en vitterlig Sandhed, at „Menneskene ikke ere saa gode, som de burde være“, og der har jo alle Tider og i alle Livsstillinger været urimelige Mennesker, baade mellem gamle og unge, og, naar Aftægtsfolkene eller Aftægtsyderne var urimelige og paastaelige i deres Urimelighed, saa kunde Forholdet jo ikke være godt, selv om den ene Part vilde læmpe sig saa meget som muligt. Men naar saa begge Parter var urimelige og paastaelige i deres Urimeligheder, blev det jo helt galt, og det skal ikke nægtes, at der ogsaa somme Steder var uheldige Forhold mellem Aftægtsfolk og Aftægtsydere i den Tid, vi her skriver om, og saadanne Folk forbitrede gensidig Livet for hverandre. Vi kunde godt fortælle om saadanne Forhold, men det er langt fra fornøjeligt for os at skrive om sligt, og da det sikkert heller ikke kan glæde eller gavne vore mulige Læsere, saa skriver vi ikke om dette.

Men det var en sand Fornøjelse at komme i Hjem, hvor Forholdet var rigtig godt mellem Aftægtsfolk og Aftægtsydere, saa man tydeligt mærkede, at de holdt hjærteligt af hværandre og gjerne vilde læmpe sig efter hverandre samt glæde og gavne hverandre.

JORDEFÆRD

Naar et Menneske blev saa sygt, at dets nærmeste troede, det vilde ende med Døden, var det dengang

som nu Sædvane, at man lod Præsten hente, for at han skulde berede den Syge til Døden og give ham eller hende den hellige Nadvere, og var det en Mand eller Kone, der laa for Døden, nød den anden Ægtefælle Nadveren sammen med den syge.

Naar saa den syge døde, var det Skik, at Liget skulde blive liggende i Sengen til det var koldt. Liget blev derefter vadsket og iført det Linned, det fik med i Graven. Det blev saa lagt paa Langhalm (Rugtag), som Vipperne var skaarne af; Halmen blev bredt ud paa nogle Fjæl, og derpaa blev Liget lagt. Der blev saa sendt Bud til den nærmeste Snedker, som kunde gøre Ligkister, med Bøn om at komme og tage Maal af den døde, eller ogsaa en anden maalte Liget og gik med dette Maal til vedkommende Snedker, som saa lavede Ligkisten; den var altid sort og uden Prydelse. Den Tid blev Laaget ikke skruet fast til Kisten som nu; men i Stedet for borede Snedkeren nogle ikke smaa Huller lige for hverandre baade i Laag og Kiste, og dertil lavede Snedkeren nogle Fyrrepinde, der passede til de borede Huller. Pindene sværtedes paa den øverste Ende, og med dem blev Laaget banket fast til Kisten. Om disse Pinde har man den Talemaade, at naar et Menneske havde en Sygdom eller Svaghed, som man troede vilde volde hans Død: „Det bliver vist en Pind til hans eller hendes Ligkiste.“ Senere brugte man svenske tre Tom. Søm i Stedet for Pinde, derefter Skruer, som man brugte Skruenøgle til, medens man nu har Skruer, som man skruer fast med Fingrene.

En af den afdødes nærmeste Slægtninge eller Venner sendtes ud at indbyde til Begravelse eller Ligfølge. De, som blev budne til Ligfølge, fik kun Frokost og Kaffe, før man tog hjemme fra med Liget, og kun de, der var budne til Begravelse, fulgte med hjem fra Kirken og

fik Mad og Drikke omtrent som ved Bryllupper, og de, der var med til Begravelse, sendte Fødevarer forud, ligesom vi før har omtalt ved Bryllupper. Dengang var det Skik, at der ikke kom andre end de virkelig indbudne.

Det var den Tid Sædvane, at der blev lavet Ligvers om den afdøde; de blev kønt afskrevne og fæstede paa Kistens Laag med smaa Søm, og disse Ligvers blev gjerne læst højt eller sungne, før Liget blev sunget ud med en Salme. Det var almindeligt, at Folk lod disse Vers prente og sætte i Glas og Ramme til Minde om den afdøde.

Naar Begravelsesdagen kom, og de indbudne var samlede og havde faaet Mad og Drikke, samledes de i Ligværelset, hvor der undertiden blev talt lidt og altid bedt Fadervor, og der blev saa sunget en Salme. Derefter blev Laaget lagt paa Kisten og fastgjort paa denne. Saa blev der igen sunget, mens Kisten bares ud paa Vognen. Derefter kørtes i Skridtgang til Kirken, og Ligbærerne gik ved Siden af Ligvognen to eller tre ved hver Side.

Naar Ligvognen var kørt fra Hjemmet, tog en af de hjemmевærende Langhalmen, som Liget havde ligget paa, bar den uden for og brændte den. Det var da en almindelig Mening, at fra den Retning, Røgen drev, skulde det næste Lig komme.

Det var meget sjældent, at Liget kom i Kirken, men det var almindeligt, at Præsten holdt en Ligtale ved Graven, som han fik Betaling for. Der blev kastet Jord paa den døde, ligesom nu og bedt Fadervor, og der blev sunget en Salme, medens Graven kastedes til, og det var da Ligbærerne og andre af Følget, som skiftedes til det. Naar Graven var kastet til og gjort op, saa kønt som muligt, blev Arbejdsredskaberne lagte krydsvis paa Graven, og det var da en almindelig Me-

ning, at hvis det var en Spade, der først blev lagt paa Graven, blev det første Lig, som derefter blev jordet paa denne Kirkegaard, en Mandsperson, var det en Skovl, da en Kvinde, skønt Redskaberne blev lagte helt tilfældigt. Det var den Gang meget sjældent med Ligkranse.

Derefter kørte Folk fra Kirken til Hjemmet og fik Mad og Drikke, og var det velhavende Folk, blev de nærmeste Slægtninge og Venner bedt om at komme Andendagen, og dermed var Sørgefesten til Ende.

Det var Skik, at naar nogen tog sig selv af Dage, maatte de ikke hæderlig jordes, men Kisten med Liget skulde føres over Kirkegaardsdiget en Aften siden Solnedgang, og det blev jordet i et bestemt Hjørne af Kirkegaarden uden Klokkeringning, Sang og Jordpaakastelse.

TROEN PAA DET OVERNATURLIGE

Bjergmænd, o. a. m.

En af os har hørt en gammel Mand fortælle saaledes: Dengang nogle Engle gjorde Oprør mod Gud og blev onde, var der nogle andre Engle, som ikke rigtig forlod Gud, men heller ikke blev ved at være gode Engle, og da Gud stødte de onde Engle ned i Helvede, blev de, som ikke rigtig havde forladt Gud, men heller ikke blev ved at være gode Engle, vist ned paa Jorden, og nogle af dem tog Bolig i Høje og Bjerge og blev Bjergfolk. Andre af dem tog Bolig i Kær, Moser, Ellekrat og ved Vandløb og blev saa Ellefolk (Elvefolk); atter andre tog Bolig i Havene og blev Havmænd og Havfruer; og endelig tog nogle Bolig i Huse og Gaarde, og det var dem, der blev kaldt Nisser. Først i forrige Aarhundrede var der mange, der troede, at der var saadanne Væsener til.

Der var saaledes en Mand, som pløjede paa sin Mark, og den ene Ende af Ageren, han pløjede i, endte ved en Gravhøj. Engang, da han kom nær op til Højen, syntes han, at han kunde lugte nybagt Brød, og han sagde da til Drengen, som kørte Plovdyrene: „A trouer æ Bjerremands Kowen baager i Daw, de wa raar o smaag hinne nøj Brø.“ Da de saa havde pløjet en Omfur og igen kom til Højen, laa der et kønt lille rundt, nybagt Brød. Det tog Manden saa med hjem, og det blev lagt paa en Hylde i deres Madkammer. En Tid efter den Dag, de sad ved Bordet og nød deres Middagsmad, kom der en lille Kvinde (Bjergmandens Kone), og hun kom med den lille Kage i Hænderne inde fra Madkammeret, og saa sagde hun: „I sku ha' ædt en, saa haad I hat en, no ska I mist en.“

Der var jo mange Fortællinger, f. Eks. naar Bønderkoner blev bedt om at hjælpe Bjergmændenes Koner i Barselfærd og fik deres Hjælp rigelig betalt med et eller andet, som ikke syntes at have mindste Værdi, men som siden viste sig at være det pure Sølv eller Guld.

Der var naturligvis en hel Del Fortællinger om Elvefolk (Ellefolk). Naar Elvefolkene dansede om Aftenen eller Natten, og der saa kom Karle tæt forbi og af Nysgerrighed blev staaende og saa paa Dansen, saa indbød Elvepigerne dem til at danse med, og det var næsten umuligt for Karlene at blive fri, da Elvepigerne saa yndige og fortryllende ud, og lod Karlene sig friste til at tage Del i Dansen, var de siden omtrent i Elvepigernes Vold, saa de kun havde Herredømmet over sig selv, den Tid Solen var oppe, men saa snart den var nede, og Elvepigerne kaldte, var de nødt til at følge med.

Havmænd og Havfruer taltes der ikke saa meget om

her i Egnen, da Folk boede saa langt fra Havet til begge Sider. Vel blev der i Bindestuer og ved slige Lejligheder ofte talt en Del om Havmænd og Havfruer, men da det er noget, som findes opskrevet mange andre Steder, vil vi ikke optegne det her.

Omtrent i alle Herregaarde var der Nisser, ogsaa i en Mængde Bønderhjem. Naar Folk ikke voldte dem Ulæmpe eller drillede dem, men var velvillige mod dem, saa var Nisserne til megen Nytte og Hjælp for de Folk, de boede hos. De var især meget hjælpsomme ved at passe Kreaturerne, og der var sædvanlig et eller andet af Husdyrene, for det meste en Ko eller Hest, som Nissen holdt særlig meget af, og dette Dyr fodrede Nissen med noget af det bedste Foder, og det var derfor altid bedst ved Huld, og var det en Ko, gav den altid mere Mælk end de andre.

Var det et Aar, Foderet slog knapt til i en Gaard, hvor Nissen boede, saa hentede han altid Foder, hvor han vidste, der var Overflod, og var der ogsaa en Nisse der, saa skete det tidt, at de kom op at slaas om Foderet. Nisserne skulde, som før sagt, nok altid passe Kreaturerne, selv om Folkene af en eller anden Grund ikke kunde. Saaledes var der engang i en Gaard, mens det var meget stræng Vinter, og Husene var saadan afspærrede ved Sne, at Folk umulig kunde komme til Kreaturerne i flere Dage. Folk frygtede saa for, at Dyrene var døde af Sult og Tørst; men da de endelig kom til dem, var alle Kreaturerne i bedste Velvære; thi Nissen havde passet dem godt baade med Foder og Vand, saa de slet ingen Nød havde lidt, og den overflødige Gødning var væk, og Huset var fejtet og rent.

Men naar Nisserne saaledes skulde være tjenstvillige og hjælpsomme, saa skulde Folk ogsaa være velvillige

mod dem. Der skulde saaledes sørges for, at Nisserne fik Sødgrød med Smør i og god Mælk til, og denne Ret skulde være særlig god Juleaften. Denne Mad blev sat et bestemt Sted paa noget Foder oven over Kreaturerne; thi saadanne Steder havde Nisserne deres Gang. Nisserne kom sædvanlig godt ud af det med Kattene, og skete det undertiden, at Kattene vilde æde Nissens Mad, saa jog han dem bort; men Hundene kunde de slet ikke lide; thi Nisserne kunde let gøre sig usynlige for Folk, men Hundene kunde se dem, og de gøede af Arrigskab ad dem, og derfor var Nisserne altid meget vrede paa Hundene, saa der altid var Fjendskab mellem dem.

Det skete undertiden, at Røgterne eller Malkepigerne for Morskab drillede Nisserne, men det blev altid værst for dem selv til sidst, da Nisserne nok skulde hitte paa at gøre Gengæld, saa de maatte helst se at blive gode Venner med Nissen igen, for at blive fri for dens Drilleri.

Alle disse Sagn om Bjergfolk, Ellefolk, Havmænd, Havfruer og Nisser har tidligere været troet fuldt og fast af Folk helt til vore Fædres Tid, og vi kunde godt have nævnt mange flere Sagn, som før har gældt for sandfærdige. I vor Ungdom blev der fortalt en Mængde saadanne Sagn, som ogsaa da troedes af mange, især af dem, som da var gamle; men da der er fortalt saa meget om sligt mange andre Steder, vil vi ikke trætte Læserne med mere end det, vi her har fortalt.

Meget mere af den saakaldte Overtro var gaaet gennem mange Slægtled. I første Halvdel af forrige Aarhundrede var der endnu mange, især af de gamle, der troede, at der var Gengangere, og at der skete Forvarsler. Folk troede, at naar der var en eller anden afdød, som havde øvet en stor Uret, der ikke var ble-

ven aabenbaret, saa kunde Vedkommende ikke faa Ro i sin Grav, men maatte gaa igen og færdes paa de Steder, hvor Uretten var gjort. De Forbrydelser eller Ugerninger, Folk da mente, der voldte, at de afdøde gik igen, var især Mord, Flytning af Markskel, Mened, hemmelig gemte Midler, som ingen uden den afdøde vidste, eller andre store Uretfærdigheder, som, naar en eller flere af de efterlevende var skyldt for en eller anden Uretfærdighed, men var uskyldig, og kun den afdøde, som havde voldt det, vidste det, saa mente Folk, at denne afdøde maatte gaa igen, for at Uretten kunde blive rettet, og først naar dette skete, fik den afdøde Ro. Der er saaledes fortalt som fuldkommen sikkert og vist, at i et Hjem var et lille Barn sygt, og det stod paa en Bænk ved et Vindue, mens en Pige stod og passede det. For at fornøje Barnet havde en af Forældrene givet det en Specie at lege med. Denne Specie blev borte for Barnet, og Pigen vidste heller ikke, hvor den var bleven af. Forældrene skyldte saa Pigen for, at hun havde taget den, og, skønt hun græd og forsikrede sin Uskyldighed, blev hun dog ikke troet. Pigen bad i Enrum inderlig til Gud om at mage det saa, at hendes Uskyld blev vitterlig. Barnet døde og blev jordet, men derefter saa baade Forældrene og Pigen Barnet staa i samme Dragt og paa samme Sted, hvor Specien var bleven borte, og pille med Fingrene der. De gav sig saa til at løsne Panelet mellem Bænken og Vinduet, og der fandt de saa Mønten. Dermed var Pigen Uskyld vitterliggjort, og siden saa man ikke Barnet gaa igen.

I forrige Tider var der mange, som havde den Tro, at et Menneske kunde gøre sig skyldig i en eller anden Synd, der var saa stor, at det derved mistede sin Skygge.

Vi har saaledes hørt fortælle, at der var en Præst,

som var bleven Enkemand, og igen giftede sig med en gammel Jomfru. De levede rigtig lykkelig sammen. Men saa en Dag, da de gik ude sammen i dejligt Solskin, saa Præsten, at hans Hustru ingen Skygge havde, og det blev han baade forundret over og ræd for, og han var da vis paa, at hun havde gjort et eller andet særligt ondt, og han gav sig til at spørge hende ud om, hvad der mulig kunde være Grund til dette, og han var meget stræng i sin Spørgen. Hun græd og gennemtænkte, hvad ondt hun muligvis havde øvet i hele sin Levetid; men hun vidste ikke andet, end at hun havde bestemt sig til, at hun ikke vilde gifte sig, før hun blev saa gammel, at hun ikke kunde føde Børn, fordi hun tidt havde set, hvor megen Hjertesorg Forældrene havde af deres Børn. Præsten sagde da, at saa var det lige saa umuligt, at hun kunde blive salig, som at der kunde gro Lilier paa hans Stenbord (et Bord, hvis Blad var Fliser), og han jog hende bort.

En lang Tid efter kom der en Aften silde, siden Præsten var i Seng, en stakkels fattig Kvinde til Præstegaarden og bad Pigerne om at blive der om Natten. Da det var i Vintertiden, og de ikke godt kunde lade hende ligge i en Seng, fik hun Lov til at ligge i Bagerovnen, som var lun, fordi de nylig havde bagt. Hun fik nogle gamle Sengeklæder der ind, og der laa hun saa godt. Da Præsten om Morgen kom ind i sit Studereværelse, var der vokset en prægtig Lilie paa hans Stenbord. Det blev han baade forundret og forskrækket over, og han anede Grunden. Han spurgte saa Pigerne, om der var kommen fremmede i Aftes, og de fortalte ham om den fattige Kvinde, som havde faaet Natteleje i Ovn; men da de saa derind, var hun død. Præsten skønnede saa, at det var hans forjagede Hustru, og at hun alligevel var død en salig Død.

Forvarsler

I ældre Tider var der mange flere, som troede paa Forvarsler, end nu om Dage. Man troede saaledes, at der særlig gik Varsel for Dødsfald, Brudefærd, Ulykkestilfælde, f. Eks. Ildsvaade, Kreaturmist o. a. m.

Der er saaledes en af os, som har kendt en gammel Mand, der baade var Graver og Ringer, og boede i et Hus tæt ved Kirken. Naar der saa var Jordefærd, kunde han tidt sige forud, at der snart igen vilde komme et Lig til Kirken, og spurgte man ham saa, hvorefter han vidste det, saa svarede han, at han havde hørt Forvarsel for det og deriblandt nogle Mænds Røst, som var let kendelige, og at disse Mænd vilde komme med til næste Jordefærd, og hvad han sagde, kom altid til at passe. — En Lærer og Kirkesanger har fortalt følgende, som er fuldkommen paalidelig:

Da han en Dag lige havde ringet til Aften og vilde gaa lidt op ad Marken, kom han tilfældigvis til at se mod Øst og saa da en Vogn, hvorpaa var fire Mandfolk i Rejseklæder, og den ene af Hestene var noget hvid i Hovedet og paa begge Forben. Han kom nu til at se op ad Marken; men da han saa mente, at Vognen kunde være omtrent ved Kirkegaarden, saa han igen efter den, men da var der ingen Vogn at se, og det var umuligt, at den kunde være kommet ham forbi. Han undrede sig meget over, hvad det kunde være, og fortalte det ved flere Lejligheder og ligeledes engang, da han var samlet med sine Slægtninge, og der blev talt om sligt.

Nogle Aar efter døde hans Kone, og Dagen før hun skulde køres fra Hjemmet, kom hans tre Brødre og hans Svoger kørende og holdt uden for Skolen. Han gik saa ud til dem og bød dem Goddag og Velkommen. Den ene af hans Brødre sagde da til ham: „Ved Du,

hvad jeg sagde, da vi kørte syd for Kirkegaarden?" hvortil saa Læreren sagde: „Nej, det kan jeg jo ikke vide.“ Broderen sagde da: „Den Vogn, som Du har fortalt om, at Du havde set, var vistnok vores. Læreren saa da, at den ene af Hestene var hvid i Hovedet og paa Forfødderne ligesom den, han havde set, og der var jo ogsaa fire Mandfolk i Rejseklæder. Han sagde derfor: „Det passer nøjagtig til det jeg saa.“ Vognen maa rimeligvis være bleven usynlig paa det Sted syd for Kirkegaarden, hvor Broderen var kommen frem med sine Udtalelser.

En fuldkommen paalidelig enfoldig Bondekarl har fortalt følgende: Naar de hjemme i hans Fødegaard om Aftenen gik ud at malke til Kvælds, var det flere Gange, at han ikke gik lige over Gaardspladsen som de andre, men gik en Omvej. De spurgte ham saa: „Hvorfor gaar Du denne Omvej og følges ikke med os?“ Han svarede: „Det kan jeg ikke, fordi Gaardspladsen er fuld af Vogne“, og han nævnede da de Mænd, som holdt de forskellige Steder, men der var en, han ikke kendte, og det var Brudgommen, der blev gift med Fortællers Søster. Det var altsaa Vognene til deres Bryllup, han havde set.

Forvarsel for Ildsvaade

Det har ikke været saa helt sjældent, at Folk har set en Gaard eller et Hus brænde, og det har vist sig, at der ikke var Ildsvaade, men at det var Forvarsel for Ildebrand, da vedkommende Gaard eller Hus virkelig er brændt siden. Det var Folks Mening, at naar et Hjem saaledes stod i Forbrand og saa samtidig én løb til og tog en Haandfuld af Straataget, saa skulde det vare lige saa mange Aar, før Stedet brændte, som han havde trukket Straa ud af Taget.

Der er fortalt som fuldkommen sandfærdig, at der var en Gaard, hvor de havde en Storkerede paa Laden, og Storkene havde Unger. Saa en Dag dannede Storkene en Rede i en Sivbusk paa et lavt Dige lidt fra Gaarden og flyttede Ungerne dertil, og straks efter brændte Gaarden.

DET RELIGIØSE AANDSLIV

i den Tid var mere stilfærdigt end i vor Tid; thi der var dengang langt fra saa meget aandeligt Røre som nu, men der var alligevel mange Hjem rundt omkring, hvor sand Kristendom holdtes i Agt og Ære om end sædvanlig i megen Stilhed. Rationalismen fra det attende Aarhundrede havde haft en saadan Indflydelse blandt Folk, at virkelig Kristendom var meget sløvet, og Præsternes Prædikener var dengang saadan, at de ikke kunde vække og styrke det kristelige Aandsliv. — De fleste Præster var dengang mer eller mindre paa-virkede af førnævnte Aandsretning, og deres Prædikener gik næsten altid kun ud paa at faa Folk til at øve Dyd og gode Gerninger. Forresten lød deres Forkyndelse paa, at Folk skulde vogte sig for grove Synder, saasom Hor, Tyveri, Bedrageri, Bagtalelse, Drukkenskab, Løgn, Uforsonlighed for ikke at tale om Mord og andre grove Forbrydelser, og naar Folk saa levede saadan et skikkelig Levned, gjorde ingen Uret, var god mod Fattige og svarede enhver sit, saa kunde de være sikre paa at blive salige efter Døden. Derimod talte Præsten sjælden om, at vi ikke kunde blive salige ved gode Gerninger, men kun ved Forsagelse og Tro og af Naade for Jesu Kristi Skyld. Det kan ikke nægtes, at disse Prædikener alligevel havde stor Indflydelse paa Folk, som ogsaa viste sig i deres Samfundsliv; thi der var

dengang meget mere Sædelighed, Ærlighed, Fordræglighed og sandt Venskab imellem Folk end i Nutiden. Skønt der ikke i den Tid var saa meget kristeligt Røre, fandtes der alligevel mange Hjem hist og her, hvor der var Kristne, som man med Rette kunde kalde „de stille i Landet“.

I saadanne Hjem blev der sædvanlig holdt Husandagt, især om Aftenen, og naar Børnene skulde i Seng, gik saa enten Fader eller Moder med dem, og naar Børnene var i Seng, blev de spurgt: „Hvem har skabt Dig?“ hvortil Barnet saa svarede: „Gud Fader“. „Hvem har genløst Dig?“ „Guds Søn“. „Hvem har helliggjort Dig?“ „Gud Helligaand“. „Hvor blev Du et Guds Barn?“ „I Daaben, der blev jeg kristnet og blev et kristent Menneske“. Den af Forældrene, der saaledes havde fulgt Børnene til Sengs, fremsagde saa nogle passende Salmever og korte Bønner, som Børnene eftersagde, og sluttede saa med Fadervor. Tidt gjorde den af Forældrene, som saadan havde holdt Bøn med Børnene, Korsets Tegn over dem og sagde saa: „Sov nu i Jesu Kristi Navn.“ Disse Bønner lærte saa Børnene lidt efter lidt udenad.

Denne Husandagt ogsaa med Børnene havde tidt stort Værd for dem senere hen i Livet, idet Faders og Moders Bønner, Salmever og kristelige Formaninger ofte randt dem i Hu, naar de paa en eller anden Maade blev fristet til et eller andet ondt. Faders eller Moders Formaninger blev da et Redskab i Guds Haand til at værne dem mod Fald i Fristelsens Tid, og det Forældrene saaledes havde lært Børnene i Tillid til Gud, blev tidt til Velsignelse for dem endog i deres høje Alderdom.

I Aarene mellem 1840—50 begyndte der at komme lidt mere Røre i det religiøse Aandsliv her i Egnen, idet der var nogle Lægmand, som rejste omkring og holdt gudelige Møder, og af disse vil vi her nævne

Niels Kr. Gadegaard fra Sevel, Iver Vifterup fra Handbjerg, Jens Maabjerg og Kristen Sørensen; disse fire Mænd kaldtes „Narboere“, fordi de var nordfra; Peder Larsen Skræppenborg var fra Dons ved Kolding, og sammen med ham rejste Jens Jørgensen Bjerregaard, der var fra Aale ved Horsens*. Disse Mænd tog gjerne deres Udgangspunkt fra et eller andet Sted i Luthers lille Katekismus, som de udlagde og forklarede saa enfoldig, indtrængende og grundig, at de fleste af Tilhørerne blev hjærtelig grebne deraf.

Der var nogle Præster, som var meget imod denne Vækkelse, men de kunde alligevel ikke overvinde den. Der var dog ogsaa nogle Præster, som med Glæde tog alvorlig Del i denne Vækkelse, og det var især af de først vakte grundtvigske Præster, og skønt det særlig var Præster paa Mors og andre Egne, saa virkede det alligevel styrkende iblandt de vakte Kristne i vore Egne.

Det viste sig ogsaa i disse Menneskers Levned, at de ikke var som andre. De var flittige Kirkegængere, naar da ikke Præsterne var alt for ringe, og naar der saa blev ringet med Kirkeklokken, enten mens de var paa Vejen til Kirken, eller de var ved Kirken, saa lettede Mandfolkene altid deres Hatte, eller hvad de ellers havde paa Hovedet. Dette var forresten en ældgammel, køn kristelig Skik. Naar Jesu Navn nævnedes enten i Kirken eller ved deres kristelige Møder, saa bøjede baade Mænd og Kvinder altid deres Hoveder og viste derved deres Ærefrygt for Frelserens Navn. Det var da ogsaa tidt, at de paa Hjemvejen fra Kirken talede om et eller andet kristeligt Emne.

De gjorde intet som helst Helligdagsarbejde, som uden Skade kunde opsættes til en anden Dag. Det var en almindelig Mening imellem dem, at hele Helligdagen skulde

* Se derom ogsaa „Hardsyssels Aarvog IV S. 135 ff.“.

bruges, foruden til Kirkegang, til Læsning i gudelige Bøger, Sang, kristelige Samtaler og lignende; thi ellers mente de, at Helligdagen ikke blev brugt paa rette Maade.

De havde ogsaa optaget den gamle, kristelige Skik at holde Bøn før og efter Maaltiderne samt Morgen og Aften, og hvem, der ikke gjorde det, mente de ikke var rigtige Kristne. Al Banden, Sværgeren og raa Snak var de haardt imod, og der var et hjærteligt Sammenhold blandt dem og stor Hjælpsomhed især mellem dem selv indbyrdes, men ogsaa mod andre, og de var meget rædde for at gøre eller sige noget, der kunde blive deres Medmennesker til Forargelse.

Foruden de omtalte Lægsmænd, der rejste omkring og talte ved gudelige Møder, hvor Folk ønskede det her i Midt- og Vestjylland, kom der ogsaa Talere herop fra Kristiansfeld, og det var især i Skærn- og Ringkøbingegnen; men der kom dog ogsaa enkelte af dem i Hammerum Herred. Det var alvorlige, kristeligt vakte Mænd, hvis aandelige Livssyn naturligvis var herrnhutisk. Men det passede forresten godt til den gamle, danske Vækkelse i disse Egne, som jo i sig selv var meget alvorlig og afholdende.

De talte især indtrængende om Omvendelse og om Jesu Lidelse, Blod og Død, men de talte sjældnere om Gud Fader og Gud Helligaand. De talte ogsaa stærkt om Afholdenhed fra mange Ting, de mente var syndige, og da navnlig foruden unødvendigt Helligdagsarbejde imod Kortspil, Dans, Skuespil, ja endog Fædrelands-sange og al Læsning, som ikke var ligefrem kristelig, da de mente, at sligt skadede det kristelige Aandsliv. De havde ogsaa den Mening, at det var godt at bruge Lodtrækning i særlig vigtige Tilfælde, da de haabede, at Gud saa derved vilde give sin Mening tilkende. Det

var da ogsaa tidt, at de havde smaa Papiræsker med Sedler i, og paa disse Sedler var trykt et Skriftsted af Bibelen eller Henvisning til et saadant eller andet lignende, og Folk kunde saa trække en af disse Sedler, hvis Indhold de burde tænke over som særlig passende for dem i en eller anden Henseende.

De ivrede ogsaa meget for Læsning, ikke alene i den hellige Skrift, men ogsaa i andre gudelige Bøger, som stemte overens med deres religiøse Livssyn, og derved styrkedes jo ogsaa deres kristelige Aandsliv. Men de kaldte tillige al Tale og Læsning Guds Ord, naar det var om kristelige Emner, skønt sligt dog ikke i Virkeligheden er Guds Ord, men Menneskeord om gudelige og kristelige Emner. Der var meget gammeltestamentligt i deres Kristendom, og de nævnte sædvanlig Gud som „Herren“, sjældnere med Navnet „Gud“. Men der var hjærtelig og personlig Alvor i deres Tale, og den virkede derfor ogsaa paa deres Tilhørere, saa det mærkedes i deres Levned, baade indbyrdes mellem dem selv og i deres Forhold til andre Mennesker.

Disse vakte Kristne var som sagt meget alvorlige, ja nogle endog strænge i deres Kristendom, og, skønt de jo troede, at de kun af Naade kunde faa alt godt af Gud for Jesu Kristi Skyld baade i Tid og Evighed, saa var det dog saadan, at nogle af dem talte mere om Guds Retfærdighed og Strængthed end om hans Naade og Mildhed, saa de derved blev vel meget Lovkristne, og de havde derfor ogsaa tidt en strængere og haardere Mening om et eller andet, som vedkommer Kristendommen, end det var ret og gavnligt, og nogle af dem blev Tid efter anden strængere og haardere i deres Meninger, og derved blev der en sørgelig Adskillelse imellem de alvorlige og ærlige Kristne her paa Egnen.

Der var saaledes et Sted en Skolelærer, som en Dag talte med sine Skolebørn om det Stykke i Balles Lærebog, som lyder saaledes: „De Børn, som hendø uden Daab, komme alligevel i Guds Rige, fordi ingen Skyld i Daabens Forsømmelse kan dem tilregnes“. Han kom saa i Tanker om, at dette var ikke sandt, og han sagde saa: „Det er Løgn“. Bag efter kom han dog i Tanker om, at det maaske var fejl, at han havde sagt dette, og han gik saa om Aftenen til en god Ven og kristelig Meningsfælle og talte med ham om dette og udtalte til ham sine Tvivl. Denne Mand gav dog hans Udtalelse fuldt ud Medhold, og denne og flere andre strænge Meninger blev derefter godkendt af flere og flere, og disse skilte sig saa ud fra andre vakte og troende Kristne.

De var ualmindelig haarde i deres Domme og mente, at udøbte Børn samt alle Hedninger og Muhamedanere, kortsagt alle andre, som havde en anden Mening om religiøse Ting end de selv, de kom efter Døden i Helvede, og de var ikke mindst strænge mod deres forrige, kristelige Meningsfæller, og da de var saa haarde i deres Domme, blev de kaldt „Dømmere“ (ogsaa Hywhelle). Siden skilte de sig helt fra „Folkekirken“, døbte selv deres Børn, gav selv hverandre den hellige Nadvere o. s. v., saa det eneste, de havde med Folkekirken at gøre, var, at deres døde blev jordede paa Kirkegaardene.

Skønt disse Mennesker saaledes blev ret strænge i deres Kristendom, saa er det dog fuldtud vist, at de mente det ærligt baade for deres eget og andres Vedkommende, hvorpaa vi godt kunne fremføre mange Vidnesbyrd. — Vi er derfor ogsaa vis paa, at Gud, som som ser paa Menneskehjærtets Ærlighed i dets Forhold til ham, han bærer ogsaa over med deres vildfarende Meninger, da de dog holdt fast ved hvert enkelt Led

i vor „*kristne Tro*“ samt „*Fader vor*“ og „*Nadverordene*“, og de troede da ogsaa, at de kun kunde blive salige af Naade for Jesu Kristi Skyld.

JORDEMØDRE

I den første Tid vi kan huske, var der kun faa Jordemødre, og derfor var der mange, som havde meget langt, ja nogle endog flere Mil, til nærmeste Jordemoder. Det var da nødvendigt, at der mange Steder rundt omkring var ældre, paalidelige og samvittighedsfulde Koner, som kunde hjælpe ved Barnefødsel.

Den første Jordemoder vi ved, der var i Hammerum Herred, hed Anna Sjøllænder og boede i Herningby; men Tid efter anden blev der flere og flere Jordemødre omkring i Herredet. Med Hensyn til Jordemødrenes Fødselshjælp gik det næsten altid godt; men naar en Jordemoder ikke kunde gøre det ud ved en Fødsel, og det blev nødvendigt at hente en Læge, saa blev det særlig slemt i den Tid, da der ikke var Læge nærmere end i Holstebro og Ringkøbing.

LÆGEVÆSENET

De forskellige Folkefærd har ikke samme Meninger om de mange Ting, der vedkommer baade det enkelte Menneskeliv og Samfundsforholdene, og som Eksempel paa dette skal her meddeles en lille Fortælling: Der var en af de engelske Sendemænd i Kina, som engang var Gæst hos en højtstaaende Kineser (rimeligvis en Mandarin), og de talte saa sammen om flere forskellige Ting i Europa og Kina. Kineseren vilde gjerne vide, hvordan Ordningen var paa forskellige Omraader i Europa, og bl. a. ogsaa om Ordningen af Lægevæsenet.

Englænderen fortalte ham da som det er, at naar Folk her er syge og tyr til Lægen, saa betaler de Lægen for at helbrede dem. Kineseren sagde da hel forundret: „Saa maa der være megen og langvarig Sygdom i Europa.“ Dertil svarede Englænderen: „Nej; thi vi betaler jo vore Læger for at helbrede os.“ Da sagde Kineseren: „Ja, men Lægerne har jo deres Svagheder lige saa vel som alle andre Mennesker, og naar det saa er Læger, som er gerrige eller trænger til Penge, saa vil de gjerne trække Tiden ud med Helbredelsen, for at tjene saa meget mere. Nej, her i Kina betaler vi vore Læger efter Aftale, medens vi er friske; men naar vi bliver syge, faar de ingen Betaling, før de har os helbredet, og saa skal de nok gøre deres Flid for det.“

Ja, det er nu mange Aar siden en af os læste dette i et Blad, og det kan vel nok være troværdigt, naar man ved, hvor praktiske Kineserne er paa flere Omraader. Men alligevel bliver det vel næppe saadan med vort Lægevæsen.

Først i det nittende Hundredaar var der langt til Læge for Beboerne her i Hammerum Herred; thi der var da ingen nærmere end i Ringkøbing eller Holstebro, og Folk var derfor nødt til at hjælpe sig i Sygdomstilfælde, som de kunde. Der var da ogsaa tidt Folk, som vidste Raad for de almindelige Sygdomme, og Kendskab til disse Raad var dels gaaet i Arv fra Slægt til Slægt, og dels vidste Folk det af de faa Lægebøger, der var paa den Tid, særlig da Henrik Smiths. — Der var nogle, som havde nogen Kendskab til naturlige Lægemedler, særlig da forskellige Urter.

Men der var ogsaa mange Tryllemidler, som Folk havde god Tro til. Naar f. Eks. et Barn havde den saakaldte „engelske Syge“, saa var det et almenkendt godt Raad at gaa paa Kirkegaarden med det ved Midnatstid

og der grave en stor, rund Græstørv og i Midten af den hugge et saa stort, rundt Hul, at Barnet kunde puttes der igennem, og gennem dette Hul skulde det saa puttes tre Gange, hvorefter Tørven og det udhuggede igen skulde lægges nøjagtig paa Stedet, hvor det var gravet, saa Gravningen blev saa lidt synlig som mulig, og saa skulde det helst vandes, og det hele fra og tilbage til Hjemmet skulde gøres stiltiende. Eftersom nu Grønsværen groede sammen igen, mente Folk, at Barnet ogsaa helbrededes. Det tilføjes, at naar Barnet puttedes gennem Hullet, skulde det ske med og ikke mod Solgangen. Dette Raad er bleven brugt paa Thorsted Kirkegaard ved Ringkøbing, saavidt huskes ret, omtrent ved 1880.

Det er fortalt af vore Forældre og andre gamle Folk, at for henimod Hundrede Aar siden og tidligere var det almindeligt, at der sejlede Nordmænd herved med Træ. Det skete da somme Tider om Efteraaret, at Vejret blev saa slemt, at de ikke kunde komme hjem før hen imod Foraaret. Ogsaa naar de strandede, kunde de blive her til henimod Foraaret. De gik saa tidt omkring, særlig her i Vestjylland, og de havde Ord for at være meget kloge baade paa Menneskers og Dyrers Sygdomme, og de vidste Raad mod dem, baade naturlige og overnaturlige, ligesom de ogsaa tidt vidste Raad mod Forhekselse o. a. m.; men disse Fortællinger om dem er jo nu næsten alle glemte.

Saa var der ogsaa hist og her de saakaldte kloge Mænd og Koner, og af disse skal her nævnes den kloge Kone i Flyndergaarde ved Lemvig, som Folk tyede til langt omkring fra for mange forskellige Ting. Men især var dog den kloge Kone i Vindblæs ved Løgstør vidt berømt og søgt, og det var ikke saa sært; thi naar Folk kom til hende og tidt langt borte fra, saa kunde

hun fortælle dem, hvad der var hændet dem paa Rejsen, hvad de havde mødt o. a. m., og det var slemt at fornærme hende; thi det kunde let faa ubehagelige, ja uheldige Følger, hvormom der har været mange Fortællinger.

Der var mange, som mente, at Folk kunde ved Hjælp af visse Ord skille sig af med Bylder, Vorter o. a. m. ved at trykke et Lommeklæde, en lille Lap Tøj eller Papir nogenlunde fast imod dem og saa kaste det fra sig, og den, der tog det op, fik saa Sygdommen. Derfor skulde man aldrig tage saadan noget op; men fandt man noget, der saa' saa godt ud, at man ikke kunde lade være at tage det op, skulde man endelig spytte tre Gange paa det, inden man rørte ved det, da man saa sædvanlig kunde tage det op uden Fare. Der var dog nogle hist og her, som var meget dygtige til at hjælpe Folk i Sygdomstilfælde, uagtet de slet ikke var videnskabelig lærte dertil; men saa brugte Gud dem som sine Redskaber til at lindre mange Menneskers Lidelser, og nogle af dem vil vi her omtale.

Mads Weis og Simon Weis

I Boelsgaard i Nøvling boede først i forrige Aarhundrede en velkendt og skattet Mand, som hed Mads Weis; han var flyttet dertil fra Ørre. Han stammede ellers fra Midtjylland, og hans Hustru Cathrine Groer var fra Læk By ved Tønder*. Hun er omtalt som en from og god Kvinde og skal have været Datter af en Sagfører. Som Soldat var Mads Weis Tjener hos en Regimentslæge, og ved at se og hjælpe ved dennes Gerning, uddannede han sig selv til at blive en meget duelig og dygtig Saarlæge efter den Tids Forhold.

* Se Aarbøger, udg. af hist. Samfund for Aarhus Stift, 7. Bd. Side 29.

Han opererede særlig for Hareskaar, Kræft o. a. m., var meget søgt som Benbrudslæge og havde Held med sine Kure, og hans gode Ry som Læge bredte sig derfor langt omkring, ligesom han ogsaa fik Tak og Paa-skønnelse af de mange, han havde helbredet, og ogsaa af deres Slægt og Venner.

Han fik 1821 fra Cancelliet Tilladelse og Ret til at fortsætte sin Virksomhed med Helbredelse af Benbrud, Hareskaar og lignende. Aaret efter flyttede han til Hinge ved Kjellerup, og hans Ry som Læge steg stadig; han oprettede et Hjemsted for Folk, der led af ovennævnte Svagheder.

Han døde i Hinge 1839, og ved hans Død blev der skrevet et Mindedigt, der er trykt i første Bind af Hardsyssels Aarvog.

Da Mads Weis flyttede til Hinge, overlod han Boelsgaard til sin Søn Simon Weis, som boede der i nogle Aar og senere flyttede derfra til Hover ved Ringkjøbing. Han fortsatte sin Faders Virksomhed, og rejste meget omkring i Jylland. Der er sagt for vist og sandt, at han flere Gange opererede med Held for Kræft, og en af os ved med Vished, at han har opereret en gammel Aftægtsmand i Sønder Esp i Thorsted ved Ringkjøbing for Kræft i den ene Læbe, og det lykkedes udmærket godt.

Folk tyede til ham langt omkring fra i Jylland, men han blev dog ikke saa navnkundig som Faderen*.

Peder Christensen Kragtig og P. Pedersen Kragtig

Den ældre Peder Christensen Kragtig er født i Gaarden Kragtig i Brande Sogn 1782, 9. Marts.

I sin Ungdom lærte han Skræderhaandværket, som han saa brugte til 1804, da han kom til Fredericia

* Hardsyssels Aarvog 1. Bd. S. 34 ff.

for at aftjene sin Værnepligt. Under en Øvelse fik han ved en Kammerats Uforsigtighed den ene Haand stærkt saaret og et Par Fingre afrevne, og han kom derfor i Hospitalet, hvor han blev i lang Tid. Lægen, der fattede Godhed for ham og Tillid til ham, lod ham hjælpe sig ved Forbindinger o. a. m. Han fik derved en Del Kundskaber og Indsigt i at helbrede forskellige Sygdomme. Da hans Tjenestetid var endt, blev han hjemsendt som kasseret, og en Capitain Stricker hjalp ham til at faa 38 Rdl. aarlig som Pension. P. KragSIGs Familie ejer endnu et Brev fra denne Capitain, som vidner om det sjældne broderlige Hjærtebaand, der har været imellem dem; dette Brev er skrevet i Fredericia 1809, 23. September.

1810 blev han gift med Elisabeth Pedersdatter; de kom til at bo i Brandlund og siden i Skarrild i en Gaard, som var skilt fra N. Karstoft.

Allerede mens han boede i Brandlund, var Folk kommen til ham om Raad mod forskellige Sygdomme, og da han næsten altid havde Held med sine Raad, voksede hans Ry som lægeklog Mand over Størstedelen af Ringkøbing og Vejle Amter. Naar de syge ikke kunde komme til ham, red han sædvanlig paa en lille skimlet Hest til dem og var da klædt i Knæbukser og Skindtrøje, saadan som ældre Mandfolk da var klædt i disse Egne.

Det var ikke alene som Læge, men ogsaa som Dyr-læge, Folk tyede til ham om Raad; ogsaa i den sidst-nævnte Henseende var han næsten altid heldig.

Han havde en ualmindelig sjælden Evne til at forstaa Folks Sygdomme, og ligeledes kunde han sige dem det paa en saadan Maade, at de fik Tiltro til ham. Der fortælles saaledes, at han engang blev hentet til en Væverske i Skarrild, der havde faaet det Indfald, at hun ikke kunde være af Sengen, uden at hendes nærmeste kunde for-

staa, at hun var syg. Man prøvede baade med ondt og godt, men ligemeget hjalp det, af Sengen vilde hun ikke. Da P. Krag-sig kom ind til hende, kunde han straks skønne, at det var et Indfald, hun plagedes af, og han gav hende saa et Pulver og sagde kort og bestemt: „Nu skal du op og væve.“ Der hjalp ingen Klynken; op maatte hun og var kureret med det samme.

Der kunde fortælles en Mængde Historier om P. Krag-sigs Lægevirksomhed, men her skal kun meddeles en mere. Der var en Mand i Bukkjær i Assing, som hed Jens Poulsen, hvis højre Ben var hovnet i Knæleddet. De tyede saa til P. Krag-sig; og han kom derover og skønnede straks, at det var Bullenskab. Manden led meget, og P. Krag-sig red omtrent $1\frac{1}{2}$ Mil over til ham i hver Uge i længere Tid, og da han saa', at Bulningen var tjenlig til det, skar han Hul, og der flød saa en stor Mængde Materie af Benet, saa den syge fik Lindring, og Tid efter anden lægtes det. Jens Poulsen spurgte saa P. Krag-sig, hvad han var ham skyldig; men det vilde han ikke sige, det skulde Jens Poulsen selv raade for, og efter en Del Snakken frem og tilbage, bød Jens Poulsen ham en Specie; men den vilde P. Krag-sig slet ikke have, fordi han syntes, det var for meget; men endelig lod han sig overtale til at tage den. — Han døde 1853, den 6. Marts, 71 Aar gammel.

Sønnen P. Pedersen Krag-sig var eneste Barn og født 1812, den 28. Juli. I Faderens sidste Leveaar maatte den unge P. Krag-sig sædvanlig skrive Recepterne, fordi den gamle da ikke var helt sikker til det, og det skete ogsaa, naar den gamle ikke var hjemme, at Sønnen gav Raad, især til Folk, som boede langt borte. Da Faderen var død, kom den unge lidt efter lidt til at optage hans Lægevirksomhed, skønt det i Begyndelsen var meget imod hans Villie, og han blev vistnok dyg-

tigere og klogere paa mange Sygdomme end Faderen. Han var meget videlysten og forsømte ingen Lejlighed til at samle sig Kundskaber baade i denne og andre Henseender.

Helt fra Sognene indtil Vejle, Horsens, Silkeborg, Ringkøbing og Varde kom Folk kørende til P. Krag sig med deres syge, og i mange Aar tog han stadig til Dalager, Assing og Snebjerg Markeder, hvor Folk da vidste, at han var at træffe. Da der i hans Tid kom Læger til Herning, Grindsted og flere Steder i Vestjylland, tænkte de ikke paa at forulæmpe ham i hans Praksis, han kom tværtimod i venskabelig Forbindelse med flere af dem, saaledes med Læge Røse i Grindsted og Wedel i Herning, som endog raadførte sig med ham i flere Tilfælde, ligesom han vel ogsaa nok har faaet gode Raad af dem.

Der var en Karl, der havde været saa uheldig ved Maskineriet i Clasons borg Fabrik at faa baade Hud og Kød revet af hele Overdelen af den ene Haand, og da P. Krag sig ikke var hjemme, tyede de til Lægen i Tarm, og han smurte Haanden med noget og forbandt den. Et Par Dage efter kom P. Krag sig tilfældigvis ind, hvor Karlen var, og han kunde da lugte, at det var galt fat



P. Krag sig den yngre

med Saaret, og sagde saa: „Det er sandelig galt med den Haand.“ P. Kragtig tog derpaa Bindet af, rensede Haanden og brugte det bedste Raad, han vidste, og Haanden blev helbredet.

Der var et Sted, saa vidt vi husker ret, i Skarrild, at man var ved med en Rendbuk at drive Pæle ned ved en Aa, og da Rendbukken ikke stod rigtig, og den skulde rettes, passede de, der skulde rette den, ikke bedre paa, end at den væltede, ramte en Karl paa Hovedet, skar en lang Rivt der og flængede Huden næsten helt ned til Øret. P. Kragtig blev hastig hentet, og han rensede Skaden, trak saa den løsnede Hud op paa sin Plads og fæstede den til den fastsiddende Hud med Hefteplaster. Han brugte derpaa en lægende Salve, og fjorten Dage efter var Karlen igen arbejdsdygtig.

Han var en ualmindelig oplyst Mand paa flere Omraader, saa der kunde være meget mere at fortælle om ham, men her skal endnu kun tilføjes, at han ogsaa, foruden at give Raad for syge Kreaturer, var Folks Raadgiver i mange forskellige Henseender. Det bør ogsaa tilføjes, at han var en meget uegennyttig Mand; thi i Almindelighed tog han lidt eller slet intet, naar det var fattige Folk, som søgte Raad hos ham, og han rejste undertiden i saadanne Tilfælde langt uden at tage nogen Betaling, og dette havde sikkert sin Grund i, at han var en ualmindelig god og kristelig sindet Mand. Han døde 1895, den 6. Oktober, 83 Aar gammel.

EFTERSKRIVT

Grunden til denne Bogs Tilblivelse o. s. v. har Storgaard Pedersen gjort god Rede for i Indledningen, og derfor sige vi ham her hjærtelig Tak; men vi vil gærne

føje nogle Slutningsord til baade for Læsernes og for vor egen Skyld.

Det har ingenlunde været let for os at faa denne Bogs Indhold samlet og ordnet saadan, som vi syntes, det burde være. — Da vi begyndte, blev det bestemt aftalt mellem os, at der kun maatte meddeles, hvad vi (saa vidt mulig) vidste, der var fuldkommen sandt. Naar vi saa var samlet, aftalte vi altid, hvad vi vilde skrive om næste Gang, og saa skulde hver af os tænke over, hvad han vidste om vedkommende Emne, og naar vi igen kom sammen, kom hver frem med sit, og Indholdet af det altsammen blev da efter Overenskomst samlet til en Enhed, og en af os formede det saa og sagde til, og en anden skrev det. Men det er saa gennemset siden gentagne Gange saa grundigt, som vi har kunnet, baade med Hensyn til Indhold, Sprog og Stil; thi vi har gjerne villet give en saa sandfærdig, letfattelig og tydelig Meddelelse som mulig af det omhandlede Folkeliv i disse Egne i den nævnte Tid. Vi kan selv huske omtr. 70 Aar tilbage og ogsaa godt huske meget af, hvad vi har hørt fra ældre Tider; men der har alligevel været adskilligt, især vedkommende Lægevæsenet, som vi har faaet nogle Oplysninger om af andre, og for disse Oplysninger sige vi ogsaa her hjærtelig Tak.

Vi har ogsaa stræbt saa godt som muligt at skrive et jævnt dansk Sprog og undgaa unødvendige fremmede (særlig tyske) Ord.

Vi tvivle alligevel ikke om, at der bliver et og andet, som en eller anden vil udsætte paa vor Bog; men i saa Fald vil vi meddele, at vi aldrig før har syslet med Bogudgivelse, og vi haabe saa, at dette er en gyldig Undskyldning for os; men vi er fuldt ud visse paa, at vi kun har skrevet, hvad der er sandt og ret.

Udgiverne.

FORTEGNELSE

OVER

MEDLEMMER AF „HISTORISK SAMFUND“ FOR RINGKØBING AMT

Livsvarige Medlemmer

Aaberg, Landinspektør, Lemvig
Aggerholm, Bankdirekt., Holstebro
Brejnholt, Propr., Sdr. Vinkel
Christensen, A. N., Fabr., Hellerup
Erlang, F. K., Ringkøbing
Krag, Herredsfoged, Skjern
Krogh, N., Partikulier, Holstebro
Mattrup, Kreaturkomm., Lemvig
Nielsen, R., Folketgsm., Hammerum
Olufsen, P., Propr., Qvistrup
Petersen, Oscar, Driftsb., Lemvig
Poulsen, Ingeniør, Lemvig
Tang, Leonh., Gross., København

Herning

Andersen, J., Postbud
Birk, P., Tømrer
Brændgaard, P., Gaardmand
Deigaard, Sagfører
Eriksen, H., Boghandler
Eriksen, N. P., Træhandler
Fenger, J., Købmand
Fløe, J. B., Snedker
Gjeding-Thisted, J., Materialhandler
Gøtsche, J., Pastor
Hansen, H. P., Konservator
Hansen, J., Smedemester
Hansen, Nis M., Kontorist
Hansen, Sander, Tømmerhandler
Harrsen, Harro, Læge
Harrsen, Mary, Frue
Herning Landsogns Bogsamling
Holst, N. M., Dyrslæge
Jakobsen, P., Sadelmager
Jensen, P., Malermester
Jensen, K., Maler
Jedich, J. Th., Snedkermester
Kampmann, Helge, Tømrer

Kampmann, M., Skomagemester
Kjær, Chr., Sparekassékasserer
Krogh, A., Læge
Krarup, Chr., Branddirektør
Larsen, Chr. F., Redaktør
Madsen, M. L., Herredsfuldsmægtig
Nielsen, N., Politibetjent
Nielsen, M., Bogbinder
Nørgaard, J.
Olsen, L., pens. Lærer
Ottesen, Paul Chr., fhv. Gaardmd.
Overgaard, H., Grdm., Gullestrup
Pagh, N., Postkontrahent
Poulsen, Chr., Købmand
Rasmussen, Joh., Isenkræmmer
Rasmussen, Alb., Direktør
Sepstrup, O., Købmand
Siersted, Herredsfoged
Stavnstrup, Lærer
Terkildsen, Joh. M., Redaktør
Terkelsen, E., Pastor
Thomsen, J. P., Beklædningshandl.
Tolderlund, E., Bankdirektør
Trøstrup, J. A., Museumsforstander
Truelsen, T., Fabrikant
Understrup, Konrad, Brændgaard
Valeur, C. V. J., Sagfører
Yde, Chr., Bankdirektør

Holstebro

Agger, P. W., Overlærer
Aldal, J., Overlærer
Astrup, C. A., Købmand
Bardram, Frøken
Barslund, Karen, Lærerinde
Bierfreund, H., Borgmesterinde
Bro, N. A., Købmand
Dethlefsen, Læge, R. af Db.
Ellert, S., Amtsvejinspektør
Frellesvig, Justitsraad, R. af Db.

Hansen, F. L., Fabrikant
 Houmøller, J. A., Købmand
 Haahr, J. P., Lærer, Dbm.
 Hansen, Falbe, Overretssagfører
 Harpøth, J., Skrædder
 Hillers, K. T., Cand. phil., Lærer
 Holstebro og Omegns Folkebogs.
 Jensen, Chr., Boghandler
 Jensen, V., Cand. phil., Lærer
 Jensen, J. N., Friskolelærer
 Jonassen, Mejeribestyrer
 Jørgensen, P., fhv. Lærer, Dbm.
 Lind, M., Guldsmed
 Lindberg, A., Gartner
 Lillelund, C. C., fhv. Skolebestyrer
 Lønneth, Lærer, Cand. theol.
 Madsen, Marie, Mejerikonsulentinde
 Meinhardt, J. C., Købmand
 Meldgaard, N. J., Uhrmager
 Mikkelsen, Fr., Sagfører
 Nielsen, J. M., Lærer
 Nielsen, Th., Redaktør
 Nyholm, Provst
 Outzen, J. B., Bagermester
 Pedersen, P., Holstebro Bymark
 Rasmussen, Catrine, Frøken
 Schou, J., Købmand
 Smedegaard, Handelsagent
 Steffensen, Gartner
 Thomsen, N. P., Bogtrykker
 Welsch, V. F., Redaktør
 Wille, Joh. P., Boghandler
 Wium, A., Kæmner
 Winding, S., Tømremester

Lemvig.

Andersen, Dr.
 Andersen, A., Tobaksfabrikant
 Bech, H., Boghandler
 Bjerre, J., Bankdirektør
 Buhl, Sagfører
 Christensen, Schiøttz, Cancelliraad
 Krognos, A., Rørvævsfabrikant
 Lilholt, H., Redaktør
 Nielsen, M. P. T., Købmand
 Nørby, K., Læge
 Paulsen, Lærer
 Sørensen, M., Bankdirektør
 Sørensen, A. S., Tandlæge
 Villemoes, K., Bankdirektør
 Wolf, E., Branddirektør

Ringkøbing

Baden, J. C., Skomager
 Birk, O. C., Læge
 Bonde, Frk., Lærerinde
 Broe, J. C., Købmand
 Christensen, Chr., Købmand
 Clausen, Harry, By- og Herredsfuldm.
 Cramer, Cancelliraad
 Dyekjær, Fiskeeksportør
 Dyekjær, Postfuldmægtig
 Edsberg, Herredsfuldmægtig
 Fastrup, Redaktør
 Fensbøl, Lærer
 Finsen, J., Borgmester, R. af Db.
 Fogh-Nielsen, Læge.
 Grove, Overretssagfører
 Hallas-Møller, Apotheker
 Hansen, F., Fuldmægtig
 Hansen, Gundelach, Fotograf
 Harpøth, Direktør
 Hesseldahl, Frk., Amtssygehuset
 Holm, P., Boghandler
 Høier, Bogtrykker
 Høy, Uhrmager
 Iisager, A., Købmand
 Jacobsen, Vald., Købmand
 Jensen, Amtsfuldmægtig
 Jensen, J. A., Købmand
 Jensen, P., Træhandler
 Jensen, J. C., Melhandler
 Jespersen, Postfuldmægtig
 Johansen, P., Smedemester
 Kamp, Sagfører
 Klokker, Math.
 Krarup, Janus, Sagfører
 Lange, Vald., Købmand
 Melchiorsen, Professor
 Nielsen, Carl, Sagførerfuldmægtig
 Nielsen, Henry, Billedhugger
 Nielsen, C., Redaktør
 Nielsen, J., Kasserer
 Nielsen, N. J., fhv. Kordegn
 Nielsen, J., Bestyrer, Højskolehjem.
 Nordbek, Lærer
 Næss-Smith, Læge
 Olsen, G. D., Togbetjent
 Olsen, L., Maler
 Petersen, Provst
 Rasmussen, K., Frue
 Rich, H., Kæmner

Saabye, Toldforvalter
 Strandbygaard, Læge
 Sørensen, S. C., Dyrlæge
 Sørensen, S., Isenkræmmer
 Tang, Sagfører
 Thomsen, Tandler

Struer

Andersen, Assistent
 Buchholtz, H., Trafikassistent
 Cavring, Telegrafmester
 Ebbensgaard, C., Propr.
 Frandsen, Lærer
 Kornerup, H. J. B., Overbanemester
 Nislev, C. O., Grdm., Brejnholdt
 Olsen, V., Lærer
 Petersen, Konsulent
 Petersen, P. F., Assistent
 Poulsen, P. L., Fuldmægtig
 Smith-Knudsen, Boghandler
 Weirum, O. A., Trafikinspektør

Arnborg pr. Herning

Jensen, E., Lærer

Asp pr. Naur

Jensen, Chr., Lærer, Linde
 Kristensen, Johs., Lærer, Asp
 Pedersen, Andreas, Grdm., Buskgd.

Assing pr. Kibæk

Jensen, P. Chr., Grdm.
 Jensen, J. Chr., Sønderkjær

Avlum

Brix, J., Jersild
 Grønbæk, M., Gaardmand
 Jensen, A. C., Vesterhuse
 Jensen, J. P., Lærer, Kilde
 Kristensen, J., Lærer
 Paulsen, Ferdinand, Møller
 Taulborg, Chr., Gaardmand
 Villadsen, V., Mejerist

Borbjerg pr. Holstebro

Bang, Jens, Købmand, Hogager
 Hansen, H. C., Lærer, Trøjbjerg
 Krog, Jens, Gaardmand
 Pedersen, P., Amtsraadsmedlem
 Sørensen, Erik, Købmand

Bording

Grunnet, Stationsforstander
 Højmark, Lærer, Bodholt

Borris

Christensen, J., Lærer
 Hansen, L., Gaardmand, Sønderby
 Helms, P. G., Provst
 Jensen Kjær, Ole Chr., Gaardm.
 Kjær, J., Lærer, Tarp Skole
 Lauridsen, L., Købmand
 Olesen, O. G., Grdm., Debelmose
 Rabjerg, Chr., Sognefoged

Brejning

Bjørnkjær, Chr., Gaardmand
 Madsen, P., Gaardm., Langergaarde
 Næsgaard, M., Gaardmand, Biring
 Petersen, Th., Lærer, Vesterbæk

Bur

Burgaard, Mads, Gaardmand

Bølling

Bendtsen, Hans, Gartner
 Bendtsen, Viggo B., Lærer
 Brinck, Chr., Gaardmand
 Christensen, Chr. Smed, Gaardm.
 Christensen, P., Houle, Ny Boel
 Gravesen, Sand Chr.
 Jessen, Poul
 Kragmose Jepsen, Hans
 Lunde, Hans, Gaardmand
 Madsen, Mads Peder
 Okholm, H., Gaardmand

Bøvling pr. Faare

Aagaard, Søren, Gaardmand
 Agger, Jens, Gaardmand
 Agger, Mads, Gaardmand, Kjølhedede
 Anneberg, A. C., Indremissionær
 Borup, J. Jørgensen, Friskolelærer
 Christensen, Købmand
 Christensen, Iver, Tømrer
 Hansen, Niels, Maler
 Hansen, Th., Mejeribestyrer
 Ilvad, Chr., Gaardmand
 Jensen, Jens P., Gaardmand
 Jensen, Mads, Møller
 Jespersen, J., Uddeler
 Jørgensen, Rud., Apotheker
 Lauge Bek, Gartner
 Lybecker, A., Købmand
 Lykke, Peder, Gaardmand
 Madsen, Mads, Gaardmand
 Møltoft, Chr., Gaardmand

Nielsen, A., Skomager
 Nielsen, Jens, Gaardmand
 Nielsen, Stationsforstander
 Nielsen, Valgmenighedspræst
 Ovesen, Chr., Gaardmand
 Petersen, P. O., Direktør
 Poulsen, Poul, Gaardmand
 Qviesgaard, Chr., Tømmer
 Raabjerg, P., Repræsentant
 Skraldhede, Anton, Slagter
 Truelsen, J., Læge

Dejbjerg pr. Skjern

Bloch, E., Assistent, Letagergaard
 Bruhn, V., Proprietær
 Mikkelsen, Lars, Grdm., Rabjerg
 Mikkelsen, Chr., Grdm., Hedegaard
 Overgaard, Chr. Mortensen, Grdm.,
 Vognbjerg
 Poller, Ant., Teglværksejer, Alkjærsg

Dybe

Andersen, Bertel, Lærer
 Lind, Propr., Knudesgaard
 Thøgersen, Knud, Husmand

Egvad pr. Tarm

Brink, Hans, Gaardmand
 Busch, E., Læge
 Debel, Nis, Sognefoged, Tarm
 Madsen, A., Boghandler, Tarm
 Madsen-Mygdal, Skolebest., Tarm
 Pedersen-Hjerk, Assistent
 Sørensen, N., Vognmand, Tarm

Ejsing

Bjerregaard, N., Gaardmand
 Larsen, Niels, Gjeddal, Gaardmand
 Lund, K., Lærer
 Pilgaard, Svenning, Gaardmand

Engbjerg

Jensen, J. K., Lærer

Fabjerg

Jeppesen, P., Mejeribestyrelse
 Svendsgaard, Søren

Faster

Madsen, Peder, Grdm., Meldgaard
 Nielsen, Laust, Grdm., Astrup
 Stensig Jensen, Jens, Sognefoged

Ferring

Borup, Fr., Gaardmand
 Larsen, Lærer

Fjaltring

Aagaard, Jens, Boelsmand
 Harboesgaard, Ole, Gaardmand
 Jensen, Niels, Grdm., Sønderby
 Kristensen, J. K. A., Lærer
 Petersen, Pastor
 Østergaard, N. P., Grdm., Dalgaard

Gimsing

Dahl, A. N., Lærer
 Hvidbjerg, Jens, Frøavler

Gjellerup

Brøndlund, M., Lærer, Hammerum
 Frølund, Lars, Tømmer, Hammerum
 Hauge, Anders, Gaardmand
 Hedegaard, M., Gaardmand
 Jensen, Holger, Fabr., Hammerum
 Mikkelsen-Tønning, Lærer, do.
 Stampe, Iver, Fabr., do.
 Sørvad, Niels, Grdm., Langelund

Gjørding pr. Vemb

Kristensen, Peder, Gaardmand
 Nielsen, Bertel, Gaardmand
 Poulsgaard, Mads, Gaardmand
 Sand, M. K., pens. Lærer
 Susgaard, L. Chr., Gaardmand

Gudum pr. Lemvig

Touborg-Jensen, Chr., Gaardmand

Hanning

Fønns-Jørgensen, Sognepræst
 Kongensholm, Jens, Gaardmand
 Mortensen, Jens, Gaardmand
 Nielsen, N. M., Mejeribestyrelse
 Nygaard, Jens, Gaardmand
 Sørensen, Mads, Partikulier
 Tylvad, Niels, Gaardmand

Harboøre

Dahl, J. J., Lærer
 Kyndi, Chr.
 Møllerup, P.
 Pinholt, J. J., Købmand

Hee

Andersen, Cancelliraad
 Bak, J. M., Gaardmand
 Christensen, J. C., Folketingsmand
 Christensen, Stationsmester
 Hansen, Hans Olivarius, Murer
 Højberg, C., Murer
 Iversen, Niels, Gaardmand
 Jensen, J. H., Sognepræst
 Jensen, Mourids, Sognefoged
 Jensen, Johannes, Husmand
 Jeppesen, Niels P., Tømrer
 Lauridsen, Knud, Landpost
 Mortensen, Hans, Grdm.
 Mose, Thomas
 Olesen, Ole, Husmand
 Pedersen, P. Storgaard, Lærer, Dbm.
 Strandgaard, Chr.
 Sand-Lauridsen, J., Lærer
 Sørensen, Chr., Amdsraadsmedlem,
 Volbjerg

Hemmet

Christensen, Jens, Cyklehandler
 Jakobsen, J., Møllejejer
 Olesen, M., Sognefoged

Hjerm

Hald, Mejeribestyreder
 Jakobsen, J. P., Lærer
 Lauridsen, Nørskov, Lærer
 Mariendal, A., Gaardmand
 Normann, Chr., Gaardmand
 Refsgaard, P., Gaardmand

Holmsland

Christensen, Chr. Iodbj., Gaardm.
 Christensen, K. M., Mejeribestyreder
 Christiansen, Andr., Gaardmand
 Christiansen, P., Gaardmand
 Elkjær, Chr., Gaardmand
 Fjord, Chr., Gaardm., Nr. Lyngvig
 Ledgaard, Jens, Gaardmand
 Olesen, Jeppe, Lærer, Gammelsogn

Hoven pr. Tarm

Baunsgaard, C., Snedker
 Blinkenberg, A., Pastor
 Christiansen, Søren, Gaardmand
 Hansen, Th. Chr., Maler
 Jensen, Mourits, Cancelliraad
 Johansen, Hans Peder, Gaardmand,
 Dyrvig

Johnsen, Anker, Gaardm., Ørbæk
 Klitgaard, Købmand
 Kristensen, K., Forstander
 Kristensen, M. P. S., Grene
 Pagh, Niels, Gaardmand
 Stensgaard, H., Afholdsvært
 Østergaard, N. J., Lærer

Hover

Hansen, Hans, Gaardmand, Sig
 Hansen Kjeldgaard, Andreas, Grdm.
 Jensen, Søren, Møller
 Kristensen, Kristen, Gaardmand
 Lauridsen, Chr. H., Gaardmand
 Nielsen, Chr., Statsplantør

Hove pr. Klinkby

Kristensen, Rasmus, Bonnet
 Pinholt, J. Gr., Lærer

Humlum

Gade, Chr., Maler

Husby

Andersen Øe, Knud, Gaardmand
 Madsen, N. Chr., Sognefoged

Idum

Rasmussen, R. A. J., Lærer

Ikast

Jensen Rode, Anders, Gaardmand
 Poulsen, Thomas, Snedkermester
 Østergaard, Niels, Grdm., Suderbæk

Lomborg pr. Bonnet

Abildtrup, J., Lærer
 Kjærgaard, Chr., Gaardmand

Lyne

Christiansen, Lars Th.
 Lyne Folkebogsamling
 Madsen, Jens Chr., Sønderdiger
 Pedersen, Bennet, Østergaard
 Ravnkjær, Hans, Østergaard

Lønborg

Andrup, J., Sognefoged, Dbm.
 Bollerup, Laurids, Vostrup
 Fløe, Palle, Amtsvandinspt., Justitsr.
 Ficher, H. A., Assistent, Teglgarden

Lønborg Bogsamling
 Petersen, Lærer
 Stampe, Mejeribestyrelse
 Tranberg, Ernst, Lønborggaard
 Vestergaard, J. Chr., Købmand

Maabjerg v. Skole

Laursen, Marie, Lærerinde

Madum

Andersen, Kristen, Grdm., Madumkj.
 Holm, Svend, Sognefoged, Dbm.
 Jensen, Andreas, Snedker
 Jørgensen, Jørgen, Grdm., Vibholm
 Kjærgaard, Johs., Grdm., Madumkj.
 Pedersen, Mads, Grdm., Madumkj.
 Poulsgaard, Niels, Grdm., Poulsgd.

Mejrup

Bjerre, B., Mejeribest., Hornshøj
 Haahr-Madsen, J. P., Lærer
 Sørensen, C. Lærer

Naur

Fredsted, Pastor

Nees

Fjordside, Aage
 Lykke, P. N., Vestergadehus

No

Aaes, C. C., Lærer
 Aas, Chr., Gaardmand, Heager
 Bek, Jakob, Gaardmand
 Jørgensen, J., Mejeribestyrelse

Nørre Lem

Bjerre, S. J., Gaardm., Brunsgaard

Nøvling

Østergaard, Anders, Grdm., Egebæk

Nr. Bork

Jensen, Laurids, Gaardmand

Nr. Nisum

Jensen, M. P., Propr., Kongensgaard
 Møller, N., Lærer

Nr. Omme

Møller, Jenis, Muremester

Nørre Omme Læseforening
 Sig. Laurids, Skraastrup, Ørnhøj

Nr. Vium

Ovesen, L. P., Folketingsmand
 Søgaard, J., Smed, Egeris

Oddum

Eskildsen, Chr., Gaardmand
 Thygesen, P. O., Gaardmand

Raasted

Thrige, Peder, Gaardmand
 Vanghøj, Jakob

Ramme

Laursen, Propr., Rammegaard
 Pedersen, Lund, Lærer

Rind

Andersen, Anders, Lind
 Donsig, P., Kollund
 Fejerskov, K., Gaardmand, Lind
 Fejerskov, Peder, Gaardm., Lind
 Kjelddal, Lærer
 Kollund og Omegns Læseforening

Rindum

Bollerup, Iver, Gaardmand
 Dons, H. C., Amtmand, R* p. p.
 Dons, Amtmandinde
 Ebbesen, Niels, Gaardm., Isager
 Harpøth, Iver, Gaardmand
 Jakobsen, Jens, Grdm., Ingersminde
 Jensen, Jens, Gaardm., Bollerupg.
 Knudsen, Karl, Gaardm., V. Rindum
 Sørensen, O., Lærer
 Thomsen, Iver, Grdm., Vesterby

Ryde

Olesen, Ole, Gaardmand

Rønbjerg

Bjærg, Th. P., Lærer

Sal

Aggersbjerg, P. C., Skomager,
 Vinderup
 Bang, Johannes, Købm., Vinderup
 Bjørnkjær, Kr., Gaardmand
 Christensen, N. C., Træhl., Vinderup
 Gaardhøje, J., Afholdsvært, Vinderup
 Gregersen, Købmand

Hanghøj, A. S., Lærer
 Hanghøj, Joh., Gaardmand
 Højgaard, Peder, Gaardmand
 Kirkegaard, A. Kr., Gaardmand
 Kristensen, Kr. S., Boghl., Vinderup
 Lundby, Pastor

Sevel

Christensen, P., pens. Lærer,
 Mundbjerg
 Rützou, Pastor

Sinding

Clausager, J., Gaardmand
 Poulsen, P. C., Smed

Sir

Hansen-Sir, Lærer
 Rasmussen, N. P., Mejeribestyrer
 Ville, M., Propr., Ballegaard

Skarrild

Møller, N., Gaardmand, Karstoft

Skjern

Andersen, Hans, Sognefoged
 Bertelsen, Chr., Lærer
 Christensen, C. P. F., Dyrlægge
 Christensen, J., Boghandler
 Ejlersen, Sagfører
 Ganer, P., Købmand
 Hansen, Chr. Gade, Købmand
 Jessen, Jens, Tømrer
 Johansen, M., Købmand
 Knudsen, L., Trikotagehandler
 Korsgaard, P. J., Husejer
 Levinsen, V., Læge
 Lunde, Mads, Gaardmand
 Madsen, Kold, Blikkenslager
 Mortensen, N. Chr., Grdm., Smedeg.
 Oldager, Th., Gartner
 Olesen, Chr., Kontorist
 Pedersen, P. J., Inspektør
 Pedersen, J., Møllejer
 Poulseu, P., Skrædder
 Schytte, Chr., Herredsfuldmægtig
 Stendevad, J. N., Købmand
 Strandbygaard, J., Bogtrykker

Snebjerg

Andersen, Chr. M., Grdm., Albæk
 Andersen, N. P., Grdm., Helstrup
 Bækgaard, J. C., Købm., Havnstrup

Jensen, J. M., Gaardmand
 Jensen, Chr., Gaardmand, Havnstrup
 Jensen, P. C., Amtsraadsmdl., Studsg.
 Nytoft, Svend, Grdm., Krogstrup

Staby

Ibsen, Marie L., Lærerinde
 Jeppesen, Højskoleforstander
 Strandbygaard, Proprietær
 Sørensen, M. Chr., Sognefoged

Stadil

Johansen, Andenlærer
 Stadil Sognebibliotek

Stauning

Bjerregaard, Jens, Østerby
 Bjerregaard, Ole, Andrup
 Bojlesen, Knud Chr., Gaardejer
 Bæk, Nielsen Chr., Gaardmand,
 Hedeby
 Christensen, A., Købmand
 Christiansen, Mads, Grdm., Østerby
 Clausen-Nielsen, Landpost
 Holm, Laurids, Gaardmand
 Jensen, Hans, Gaardmd., Sønderby
 Jensen, J. P., Lærer
 Jensen, K., Mejeribestyrer
 Jensen, K., Sønderbykjær
 Krogsgaard, P. Chr., Gdm., Sønderby
 Krogsgaard, G., Knudegaard
 Larsen, Jørg. Ch., Grdm., Sønderby
 Madsen, Niels, Bovsø
 Muldbjerg, Jens, Grdm., Hælby
 Nielsen, N. J., Lærer
 Nielsen, Niels M., Grdm., Strandby
 Nielsen, Lars Chr., Grdm., Hedeby
 Nielsen, Niels P., Gaardbest., Hælby
 Nygaard, Anders, Grdm., Strandby
 Ostfeldt, J. C., Møllebestyrer
 Rahbek, Chr., Gaardejer
 Sandvad, Pastor
 Thomsen, Th. Ch., Ungkarl, Høllet
 Toft, Anders, Gaardmd., Langkjær
 Vestergaard, Niels, Grdm., Langkjær

Strelluf

Lauridsen, Lærer

Sædding

Bilberg, J., Gaardejer
 Clausager, Gaardejer

Clausager, P., Gaardejer
 Gammelgaard, Markus, Gaardejer
 Gammelgaard, Søren, Gaardejer
 Jansen, Anders, Gaardejer, Bjerrebo
 Kirkegaard, Andreas, Gaardejer
 Kirkegaard, J. Barde, Gaardejer
 Pedersen, M. K., Lærer
 Pedersen, Ole, Gaardejer
 Stengaard, A., Gaardejer

Sdr. Bork

Jepsen, Hans, Sognefoged
 Vad, Chr., Gaardmand, Obling

Sdr. Lem

Agerskov, Lærer, Dbm.
 Degnbol, Mads, Landstingsmand
 Hindhede, Anton Gaardmand
 Jørgensen, Jeppe, Grdm., Nymølle
 Lambek, J., Konstruktor
 Lambek, Mads, Grdm., Gl. Bjerg
 Lambek, Søren, Gaardmand
 Overgaard, Mejeribestyrelse, Højmark
 Sørensen, Pastor
 Toft, Jens, Gaardmand, Degnbol

Sdr. Nissum

Jensen, Knud, Proprietær, Udstrup

Tim

Barbergaard, O. C. O.
 Boustrup, L. M., Banearbejder
 Brogaard, Søren, Gaardmand
 Hansen, C., fhv. Stationsforstander
 Hinkbøl, K. J., Manufakturhdl.
 Jensen, Andreas, Postbud
 Lauridsen, Jens, Træhandler
 Madsen, A., Købmand
 Madsen, M. A., Købmand
 Nielsen, P., Snedker
 Pedersen, Maren, Lærerinde
 Poulsen, L., Lærer
 Poulsen, Kr., Tømrer
 Svendsgaard, P., Gaardmand
 Søgaard, K., Fabrikant
 Tim Sognebibliotek
 Østerby, Jørgen, Gaardmand

Torsted

Christensen, H. C., Husmand
 Kjærgaard, Lærer

Ulfborg

Aastrup, H. J., Købmand
 Agersnap, H., Læge
 Bertelsen, Julius, Højgaard
 Bonde, Jens, Sognefoged
 Boysen, P., Lærer
 Bro, Niels, Gaardmand
 Christensen, Pastor
 Dauberg, N., Gaardmand
 Ebbensgaard, J., Gaardmand
 Hansen, Laurids, Gaardmand
 Høgsbro, Gravers, Skærumbro
 Jakobsen, N. J., Dyrslæge
 Jensen, Politibetjent
 Koldborg, Mads, Købmand
 Lystbæk, Poul, Gaardmand
 Meldgaard, P., Gaardmand
 Møller, Mejeribestyrelse
 Nielsen, P., Skomager
 Pedersen, Mads, Købmand
 Petersen, E. Tang, Forp., Nr. Vosborg
 Poulsgaard, Kristine, Poulsgaard
 Revsgaard, Chr., Gaardmand
 Revsgaard, Kr., Kjærgaard
 Skak, N., Propr., Viumgaard
 Smedegaard, Peder, Gaardmand
 Sønderkær Folkebogsamling
 Tang-Valeur, Enkefrue, N. Vosborg
 Tang, Jeppe, Gaardmand
 Thorstensen, Jens, Købmand
 Vestergaard, Kr. Larsen, Amtsraads-
 medlem
 Villemoes, Niels, Skærum Mølle
 Vodde, Laurids, Gaardmand

Vandborg

Brændgaard, Chr., Gaardmand
 Munkgaard, Rasmus, Gaardmand

Vedersø

Larsen, P. C., Lærer, Dbm.
 Skytte, Niels, Købmand

Vejrum

Jensen, J., Grdm., Tolsgaard
 Krogstrup, Mejeribestyrelse

Velling

Bruhn, Ernst, Rybjerg
 Christensen, Anders, Gartner

Jensen, Uffe, Lærer
Lauridsen, A., Skomager
Lydersen, Karen, Tranmose
Toft, Niels Bjerg, Gaardmand

Vem

Bertelsen, A., Fabrikant
Boutrup, A., fhv. Lærer
Bundgaard, Søren, Grdm.
Christensen, H. C., Bødker
Hjortborg, Chr., Grdejer
Høgsberg, M., Træhandler
Jensen, K. K., Uhrmager
Jensen, Stationsforstander
Knoth, J. C., Bager
Løve, C., Læge
Mortensen, A. C., Købmand
Møller, Jensenius, Best., Aktiemøllen
Nielsen, N. C., Slagter
Nikolajsen, P., Ekviperingshandler
Rørsgaard, C. P.
Stampe, Bertha, Søl

Vilbjerg

Hansen, H., Landpost
Poulsen, Karl, Maler
Thomsen, Th., Tømrer

Vind

Larsen, N. P., Lærer, Straasø
Larsen, Th. Chr. Remme, Koldkjær
Skole.

Vinding

Jensen, Pastor

Vorgod

Abildtrup, Niels, Grdm.
Bjerrebo, M. T. A., Videbæk
Brødsgaard, J. J., Lærer
Bækgaard, Jens, Grdejer
Christensen, Chr. E., Landpost
Christoffersen, Mejeribestyrer
Djørup, Distriktslæge
Dyrborg, Jens, Sognefoged
Jensen, Niels, Grdm., Herborg
Møller, Chr., Stenhugger
Skak, S. A., Trøstrup Teglværk
Søndergaard, Jens, Gdejer,
Ryesminde
Vestergaard, K. M., Frue

Ølby

Mikkelsen, Chr., Husmand
Rahbæk, Lærer

Ørre

Romvig, Niels, Grdm.

Medlemmer

udenfor Ringkøbing Amt

Ahrberg, Marie, Frue, Livgardens
Kaserne, Kbhvn.
Andersen, A., Assistent ved Red-
ningsvæsenet, Skagen
Andersen, Pastor, Sørbymagle,
Slagelse
Andersen, Hans, Lærer, Sinding pr.
Silkeborg
Andersen, Kathrine, Lærerinde,
Strandby Skole, Farsø
Arntz, fhv. Distriktslæge, Rosen-
vænget 10, Kbhvn.
Aschlund, Apotheker, Kolding
Axelsen, A., Forstander, Karise
Højskole, Karise
Bech, Johannes, Journalist, Frederiks
pr. Frederiks
Benedictsen, Aage M., Forf., Ran-
ders Venstreblad, Randers
Bendtsen, C., Assistent, Herluf
Trollesgade, Kbhvn.
Bæk, H., Skoleforst., Hunsøelager, Fyn
Bønnerup, S., Lærer, Faarup,
Rødkærsbro
Christensen, V., Pastor, Skoven
Charles, Mejeribest., Smedeg., Varde
Clausen, Herredsfuld., Esbjerg
Ernst, Apotheker, Brovst
Falbe-Hansen, G., Randers
Hansen, Asger, Læge, Femø
Hansen, J., Pastor, Thisted
Hillersborg, S. J., cand. theol., Tise,
Salling
Holm, Pastor, Fruering, Skanderbg.
Hvass, Herredsfuld., Faaborg
Idum, A. R., Pastor, Føns Præstegd.
pr. N. Aaby
Jensen, Chr., Samsøgade 77,
Aarhus
Jensen, Johanne, Enkefrue, N. Fri-
havnsq. 6², Kbhvn.

Johnsen, L., Lærer, Hundie pr. Taastrup
 Junge, P., Købmd., Rudkøbing
 Jørgensen, Borgmester, R. af D., Randers
 Kirk, Direktør, Aarhus
 Koldborg, Fr., Sagfører, Ringe
 Lund, Telegrafbestyrer, Nyborg
 Madsen, A., Lærer, Kølvråa pr. Karup
 Mouritsen, S., Landinspektør, Drosselvej 76, Kbhvn.
 Møller, Mathilde, Frk., Sfrandboulevard 33, Kbhvn.
 Møller, Thomas, Provst, Spentrup, Randers
 Nielsen, Pastor, Lindemark, Herfølge, Sjælland
 Pedersen, K., Pastor, Vilslev
 Plesner, Arkitekt, Svanholmsvej 3, Kbhvn.
 Provinsarkivet, Viborg
 Provinsarkivet, Odense
 Ribæk, Chr., Inspektør, Aarhus
 Rossen, Sognepræst, Thorup St.
 Roesgaard, A., Rødemester, Kbhvn.
 Røgind, Svend, stud. polit., Gl. Køgelandsvej 2, Kbhvn.
 Schönau, Joh., Varde
 Severinsen, Pastor, Bringstrup pr. Ringsted
 Skikkild, Chr., Charlottenlund
 Stamp, Lærer, Sdr. Næraa
 Søgaard, Chr., Lærer, Holsted
 Søndergaard-Jensen, Pastor, Vesterbølle, Gjedsted
 Tarp, C., Postekspedient, Gl. Kongevej 97³, Kbhvn.
 Ulsøe, Marinus, Skrædermester, Teglgaaardsstr. 2, Kbhvn.
 Vestergaard, D., Konsulent, Hørup pr. Jelling
 Vilstrup, Th., Propr., Godthaab pr. Taastrup
 Wahl, Valdemar, Pastor, Arninge Præstegd., Laaland
 Wammen, J. P., Lærer, Gislum Skole pr. Østrup St.
 Wollesen, C., Dyrslæge, Rude

Medlemmer fra
 andre historiske Samfund
 Aakjær, Jeppe, Forf., Jenle pr. Skive
 Alkærstig, Søren, Højskolelærer, Krabbesholm
 Andersen, Aug., Sognepræst, Timring pr. Vilbjerg
 Berthelsen, B., Horne, Tistrup
 Bjerger, Poul, Lærer, Askov
 • Bjerre, J., Ingeniør, Askov
 Breinholdt, C., Konsul, Esbjerg
 Fejlberg, P., Postmester, Holsted
 Frost, A. C., Herredsfoged, Holsted
 Garnisonsbiblioteket, Kbhvn.
 Haahr, P. H., Lærer, Tistrup
 Hansen, N. K., Lærer, Horne pr. Tistrup
 Hansen, K., Statskonsulent, Lyngby
 Hindberg, C., Kbm., Nørrebrog, Vejle
 Hjortkjær, C., Provst, Lyngby
 Hjort-Lorenzen, Etatsraad, Stiftsskriver, Roskilde
 Høy, Chr., Gdejer, N. Nebel
 Kelstrup, H., Pastor, Bryndum pr. Guldager
 Klitgaard, C., Assistent, Aalborg
 Landsarkivet for Sjælland
 Larsen, H. A., Læge, Holsted
 Lindholm, P., Aagaard pr. Kolding
 Madsen, R. P., Lærer, cand. theol., Thisted
 Mortensen, A. C., Entreprenør, Bruunhus pr. Ebberup
 Møller, Johan M., Pastor, Kjærum, Assens
 Nationalmuseets 2, Afdeling
 Neergaard, C. B., Museumsinspekt., Nørrebrog, Kbhvn.
 Nielsen, M. H., Pastor, Kvong, N. Nebel
 Nybo, Mikael, Lærer, Christiansbg. Allé 21, Kbhvn.
 Overgaard, C., Propr., Studshoved pr. Odder
 Richter, J., Pastor, Vejen
 Skrumsager, J. H. N., Københoved
 Statistisk Departement, Kbhvn.
 Stemann, Kammerherre, Ribe
 Thyssen, E. K., Provst, Ølgod
 Thiset, Arkivar, Rigarkivet, Kbhvn.
 Timmermann, M., Agent, Varde
 Welsch, Redaktør, Helsingør

Uddrag af Aarsregnskabet for Ringkøbing Amts historiske Samfund
fra 1. April 1913—31. Marts 1914.

UDDRAG AF REGNSKABET

Indtægt:	Kr.	Ø.	Udgift:	Kr.	Ø.
Formue ved Regnskabsaarets Begyndelse	1,799	95	Aarbogen 1913 (1000 Ekspl.)	1,256	95
Aarbøger solgt i Boghandelen	48	63	Tryksager og Fotografier	86	40
Medlemskontingent af 712 Medlemmer	1,456	00	Kundgørelser	39	76
Kontingent af et livsvarigt Medlem	25	00	Aarbogens Udsendelse	103	40
Kontingent af 37 Medlemmer af andre hi- storiske Samfund	37	00	Bogkøb og Indbinding	79	60
Indvundne Renter	58	74	Møder	90	00
			Medlemsbidr. til „Dansk hist. Fællesforen.“	30	00
			Arkivundersøgelser	25	00
			Udgift v. Fællesforeningens Møde i Aalborg	25	00
			Sekretærens Udlæg til Porto m. m.	21	60
			Indsat i Ringkøbing Landbobank	1,539	60
			Kassebeholdning	128	01
	3,425	32		3,425	32

Revideret den 30. Juli 1914.

Svend Holm.

P. Meldgaard.